

ชวนคิด - พินิจธรรม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ทุนส่งเสริมพุทธธรรม

พิมพ์แจก

ชวนคิด - พินิจธรรม

© พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ISBN 974 - 575 - 163 - 4

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - มีนาคม ๒๕๓๔

๓,๐๐๐ เล่ม

- งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอาภัสสริคุณ
(ทวี อาภัสสโร ปณฺณสุวณฺณ) ๒,๐๐๐ เล่ม
- ทูลส่งเสริมพุทธธรรม พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๑-๘๘๙๒, ๒๒๔-๘๒๑๔

คำปรารภ

ผู้ศรัทธาท่านหนึ่ง ซึ่งได้ตั้งทุนไว้สำหรับพิมพ์หนังสือ
พุทธธรรมเผยแพร่ให้กว้างขวาง ได้มาเสนอแนะและแสดงความ
ประสงค์ ขอให้ใช้ทุนนั้นพิมพ์หนังสือธรรมเล่มอื่น ๆ ที่เป็นงาน
ปลีกย่อยเล่มเล็ก ๆ น้อย ๆ ออกเผยแพร่ด้วย เฉพาะอย่างยิ่ง บาง
เล่มที่ท่านเห็นว่าเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติแกชีวิต และสังคมใน
สภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบัน โดยจัดเตรียมไว้ให้มีพร้อมที่จะแจกได้
ตลอดเวลา อาตมภาพขออนุโมทนา

เท่าที่ได้ปฏิบัติมา หนังสือที่อาตมภาพแจกมอบแก่พุทธ
ศาสนิกชนอยู่ตามปกตินั้น ไม่เป็นเรื่องจำเพาะแต่อย่างใด คือสุด
แต่ว่าระยะนั้น มีหนังสือเล่มใดพอแจกได้ จะเป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้น
โดยปรารภเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหนังสือที่มีผู้ขอ
อนุญาตจัดพิมพ์ แล้วนำบางส่วนมาถวายก็ตาม ก็แจกหนังสือ
เล่มนั้น ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมด การที่ผู้ศรัทธาท่านนี้มา
เสนอแนะครั้งนี้ ทำให้ได้ความคิดใหม่ที่จะเห็นว่าจะเป็นประโยชน์
มากขึ้น หวังจะทำให้การแจกหนังสือธรรมดำเนินไปอย่างมี
เป้าหมายที่จะเกิดประโยชน์ชัดเจนยิ่งขึ้น อาตมภาพเห็นด้วย
และได้จัดพิมพ์ “ทำอย่างไรจะหายโกรธ” และ “รักษาใจในยาม-
ป่วยไข้” ขึ้นสนองความมุ่งหมายนี้ เป็นเรื่องเริ่มแรก

บัดนี้ ได้พิจารณาเห็นว่าหนังสือเรื่อง “ชวนคิด - พินิจธรรม” เหมาะแก่การเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่าน เป็นอุปกรณ์แห่งการเจริญกุศลธรรม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุข ที่เป็นแก่นสารอย่างยั่งยืนนาน จึงได้จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน

“ชวนคิด - พินิจธรรม” นี้ ประกอบด้วยคำบรรยาย ธรรมกถา และคำให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ รวม ๕ เรื่อง จัดเป็น ๓ ภาค กล่าวคือ

ภาคที่ ๑ “ชวนคิด” ประกอบด้วยคำบรรยาย เรื่อง เทวดาพราหมณ์ เทวดาพุทธ และ บทเรียนของชาวพุทธ

ภาคที่ ๒ “พินิจธรรม” ประกอบด้วยธรรมกถา เรื่อง แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งาม และ โพชฌงค์ ๗: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ

ภาคผนวก เป็นคำให้สัมภาษณ์แก่นักหนังสือพิมพ์ “มติชน” ฉบับส่งปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ ซึ่งได้ตั้งชื่อหัวข้อใหม่ในที่นี้ว่า พุทธศาสน์เมืองไทย สู่ปีใหม่ ๒๕๓๔ พร้อมด้วย พรปีใหม่ สำหรับชาวไทยทุกคน

สองเรื่องแรก ยกคัดตัดมาจากหนังสือ “ตามทางพุทธกิจ” ของผู้เรียบเรียง ที่พิมพ์นานแล้ว ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ปรับปรุงแต่งเสริมเพิ่มความ พร้อมทั้งตั้งหัวข้อย่อย และจัดวรรคตอนให้อ่านง่ายขึ้น โดยเฉพาะเรื่องแรก เดิมชื่อ อินเดีย แดนเทวดา ในที่นี้ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

เรื่องที่ ๓ ได้พิมพ์ครั้งแรก ในเดือนตุลาคม ๒๕๓๓ ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ตั้งหัวข้อย่อยให้อ่านง่ายขึ้น และแทรกเพิ่มข้อความเข้าบ้างเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่ ๔ เป็นธรรมกถาที่แสดงไว้

นานแล้ว (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๔) มูลนิธิพุทธธรรมได้ขออนุญาตจัดพิมพ์แล้ว แต่ยังอยู่ในขั้นตอนการ ประจบโอกาสนี้มาถึง เห็นเหมาะจึงนำมาพิมพ์ก่อน นับเป็นการพิมพ์ครั้งแรก

การพิมพ์หนังสือนี้ นับว่าเป็นการดำเนินการอย่างเร่งด่วน ในเวลากระชั้นชิดมาก แต่ได้อาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจจาก พระมหาอินศร จินตาปญโญ ในการพิมพ์ต้นแบบหนังสือด้วยคอมพิวเตอร์ และอาศัยความร่วมมือของโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช่วยเร่งรัดการตีพิมพ์ให้ จึงขออนุโมทนาสาธุการ พระมหาอินศร จินตาปญโญ และคุณนพพร โชคไพโรศรี ผู้จัดการโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

ขออนุโมทนาฉันท์ และความดำริอันเป็นประโยชน์ของท่านผู้ศรัทธาที่ได้เสนอแนะวิธีการนี้ ขอคุณกิจที่ได้บำเพ็ญตามแนวความคิดนี้ จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้สัมมาทัศนะและธรรมานุธรรมปฏิบัติเจริญแพร่หลาย เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนสืบไปตลอดกาลนาน

ทุนส่งเสริมพุทธธรรม

๙ มีนาคม ๒๕๓๔

สารบัญ

คำปรารภ	(๑)
ชวนคิด	๑
เทวดาพราหมณ์ เทวดาพุทธ	๓
เสียงพูดถึงอินเดีย	๔
สังเวชนียสถานสี่แห่ง	๕
เห็นอินเดียแล้วชวนคิดถึงเมืองไทย	๘
อินเดียปัจจุบันกับวันเก่าในอดีต	๙
อินเดียที่เหมือนเดิม	๑๑
พุทธศาสนาในตู้โชว์ของอดีต	๑๓
เทวดาเต็มฟ้า ปวงประชาหน้าแห่ง	๑๔
อินเดียคู่เทวดา เมืองไทยจะแถมสุราและการพนัน	๑๕
ท่าทีพุทธกับท่าทีพราหมณ์ ในการนับถือเทวดา	๑๗
พระพุทธเจ้าประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์	๑๙
เป็นคนต้องรู้จักพึ่งตน เพียรพยายามใช้ปัญญาแก้ปัญหา	๒๑
มนุษย์เพียรจริง เทวดาก็กีดกันไม่ได้	๒๒
มนุษย์กับเทวดา ชนะกันที่ธรรม	๒๓
แต่เทวดา ด้วยท่าทีแบบพุทธ	๒๔

เทวดาที่พึงปรารถนาในสังคมไทย	๒ ๗
ปฏิบัติผิดต่อเทวดา คือไล่พุทธศาสนาจากแผ่นดินไทย	๒๙
ปฏิบัติถูกต้องเทวดา พระพุทธศาสนาจะอยู่คู่ชาติไทย	๓๐
บทเรียนของชาวพุทธ	๓๑
เมืองสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า	๓๑
ศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๓๓
บุคคลสำคัญที่ชาวพุทธคุ้นใจในพุทธกาล	๓๕
ภิกษุณีไม่มีกิเลส มีลูกเป็นพระอรหันต์	๓ ๗
จะชำระความแบบพระเทวทัต	
หรือจะตัดสินความแบบพระพุทธเจ้า	๓๙
เมื่อลูกโปรดแม่	๔๒
ช่วยกันให้ฟังตนได้	๔๕
เมืองพุทธ เมืองพราหมณ์	๔๖
พุทธศาสน์ยิ่งรุ่ง หลังพุทธกาล	๔๘
จากหัตถ์ที่ปกป้องเชิดชู สู่กำมือของผู้พิฆาต	๔๙
มหาราชไม่แล้งชมพุทธรูป	๕๐
ผ่านยุครุ่งเรือง สู่ระยะทำลาย	๕๒
อินเดียยังไม่สิ้นคนดี	๕๓
อาณาจักรก็อวสาน พุทธศาสน์ก็อันตราย	๕๖
อินเดียแห่งความหลัง	๕๗
แดนพุทธที่ล่มร้าง	๕๘
เหตุให้พุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย	๖๐
ใจกว้างจนลืมหลัก เสียหลักจนถูกกลืน	๖๑
คลาดหลักกรรม ไปคลำหาฤทธิ	๖๓

เทวดาแสนเก่ง ก็ต้องเกรงมนุษย์ที่มีธรรม	๖๕
เฉยมิใช่ไร้กิเลส แต่เป็นเหตุให้พระศาสนาสิ้น	๖ ๗
ยิ่งกิเลสสิ้นไป ยิ่งได้งานเต็มที	
หมดกิเลสอยู่ป่า ทำงานพระศาสนาไม่หยุด	๖๘
ใจเข้ามาปล้นศาสน์ เลยกวาดให้แก่ใจ	๗ ๑
พุทธแต่ในนาม ไม่ต้องทำอะไรก็เป็นพุทธ	๗ ๒
ความเป็นพุทธ กับความเป็นชาวอินเดีย	
หนึ่งเดียวหรือแยกเป็นสอง	๗ ๒
กลืนกับฮินดู แต่ไกลกับมวลชน	๗ ๓
ศาสนสถานโอฬารหรู เครื่องเชิดชูหรือคัทรูของพระศาสนา	๗ ๕
ปลงได้ ใจใสสงบ ไม่ต้องหลบไปไหน	
ยิ่งชวนชวายเป็นปัญหา และพัฒนาสร้างสรรค์	๗ ๖
ถ้าวัดเมืองถอยล้ำ วัดในป่าต้องยังคง	๗ ๘
บทเรียนและภูมิหลัง ช่วยให้เข้าใจพระศาสนา	๗๙
แต่ตัวแกน คือความหมายตามหลักการ	๘๐
สาระแท้จริงที่จะรักษาพระศาสนาไว้ได้	๘๑
พินิจธรรม	๘๓
แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม	๘๕
ได้มัคคุเทศก์ดี คือโชคพิเศษในการเดินทาง	๘๖
คิดเองเป็น จึงจะฟังตนเองได้	๘๙
รู้จักคิดพิจารณา ทำให้แก้ปัญหา เลือกตัดสินใจได้ผล	๙๒
วินัย คือการจัดสรรโอกาสในการพัฒนา	๙๕
ใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นพลังพื้นฐานในการพัฒนา	๙๖
จิตสำนึกในการศึกษา ทำให้ก้าวไปในการพัฒนาอย่างมั่นคง	๙๗

กระบวนการพัฒนาดำเนินไปได้	
เพราะมองและทำตามหลักการแห่งเหตุปัจจัย	๙๗
รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และเห็นคุณค่าของเวลา	
ทำให้การพัฒนาต่อเนื่องและทันการ	๙๙
แสดงอรรถมีหลายสี การพัฒนามีหลายองค์นำ	๑๐๐
โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ	๑๐๓
พุทธวิธีเสริมสุขภาพ	๑๐๔
องค์แห่งการตรัสรู้และสุขภาพที่สมบูรณ์	๑๐๗
บูรณาการองค์ประกอบให้เกิดสุขภาพเป็นองค์รวม	๑๒๔
โพชฌังคปริตร	๑๓๒
โพชฌังคปริตร (แปล)	๑๓๓
 ภาคผนวก	 ๑๓๕
พุทธศาสน์เมืองไทย สู่ปีใหม่ ๒๕๓๔	๑๓๗
พรปีใหม่ สำหรับชาวไทยทุกคน	๑๔๙

ชวนคิด

- เทวดาพราหมณ์ เทวดาพุทธ
- บทเรียนของชาวพุทธ

เทวดาพราหมณ์ เทวดาพุทธ

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์ ท่านผู้ปฏิบัติงาน และนักศึกษา
ผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพได้รับนิมนต์มาพูด โดยตั้งหัวข้อ
ว่า อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล เรื่องนี้เกิดสืบเนื่อง
มาจากการที่อาตมภาพได้เดินทางไปประเทศอินเดีย เมื่อ
๒-๓ เดือนที่แล้วมา คุณหมอกาญจนารู้ดีต่อนิมนต์ ก็
เลยสนับสนุนให้พูดเกี่ยวกับประเทศอินเดีย เพราะเดิน
ทางกลับมาใหม่ ๆ อาตมภาพเองก็ได้ช่วยคิดชื่อให้ว่าเป็นว่า
อินเดียระหว่างและหลังพุทธกาล

แต่เมื่อตั้งชื่อไปแล้ว ก็มานึกอีกทีว่า เรื่องนี้ที่จริง
เป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญ ต้องรู้เรื่องอินเดียมากทีเดียว และ
จะต้องมาเล่าประวัติศาสตร์กันยืดยาวนาน ไม่ใช่เรื่องที่จะ
พูดกันในระยะเวลาสั้น ๆ อาตมภาพนั้นเพิ่งเคยไปอินเดีย
จริงๆ ครั้งเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น จะไปรู้เรื่องอินเดีย

เข้าถึงทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้ ก็ต้องทำใจกันไว้ก่อนว่า ที่มาพูดวันนี้ นั้น เป็นการมาเล่าความคิดคำนึงแสดงความคิดเห็นบางอย่าง โดยที่ว่าไม่ต้องไปมุ่งเอาความจริงที่ลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์อะไร มุ่งเอาแต่สิ่งที่เราจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

การที่อาตมภาพได้รับนิมนต์ไปอินเดีย นั้น ก็เนื่องมาจากว่าโยมผู้หวังดีนิมนต์ให้ไปพักผ่อน แต่ในการไปพักผ่อนนี้ ก็ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถาน พร้อมทั้งสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อได้ไปเช่นนี้แล้ว จะได้พักผ่อนหรือไม่ได้พักผ่อนก็ตาม ถือว่าได้ประโยชน์คุ้มค่าอยู่ในตัว

เสียงพูดถึงอินเดีย

เรื่องการไปประเทศอินเดียนี้ แม้ว่าอาตมภาพจะได้ไปเป็นครั้งแรก จะถือว่ารู้จักน้อยก็จริงในแง่ของการได้พบได้เห็น แต่ในแง่ของการลำดับรับฟังแล้วละก็ได้ยินมานาน มีท่านที่รู้จักเป็นพระบ้างเป็นคฤหัสถ์บ้าง โดยเฉพาะพระที่ท่านไปศึกษาเล่าเรียนอยู่ประเทศอินเดียนาน ๆ กลับมาแล้ว ท่านก็เล่าให้ฟัง

เพราะฉะนั้น ก็ได้ยินเรื่องประเทศอินเดียมาไม่น้อยเหมือนกัน โดยมากจะเป็นเสียงพูดในทางที่ไม่ค่อยดี เช่น เมื่อพูดถึงดินแดนประเทศอินเดีย ก็พูดถึงความแห้งแล้ง

ความยากจน ความสกปรก ความไม่สะดวกสบายต่าง ๆ อาหารที่รับประทานได้ยาก ไม่ถูกปากคนไทย ถ้าพูดถึงผู้คน ก็ว่าคนอินเดีย นั้น นอกจากจะยากจน แล้วก็ชี้เหนียว ใจแคบ อะไรต่างๆ ก็พูดถึงว่าแห้งแล้งทั้งแผ่นดิน แห้งแล้งทั้งน้ำใจ

อันนี้ก็เป็นเสียงที่ได้ยินมาก่อน ก็เลยเป็นอันว่าได้ยินในทางไม่ค่อยดีเกี่ยวกับประเทศอินเดียไว้มากทีเดียว บางท่านที่เป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ที่นับถือ ได้ยินว่าอาตมภาพจะไปอินเดีย ท่านบอกว่า อินเดียไม่ใช่เป็นประเทศสำหรับไปพักผ่อน ถ้าหากจะไปดูไปศึกษาละก็ได้ เป็นประโยชน์ ตัวท่านเองเคยไปอินเดียมาแล้ว บอกว่าเป็นการเดินทางที่ลำบากยากแค้นที่สุดในชีวิต ก็ไม่มีความปรารถนาจะไปอีก นอกจากว่าเพื่อการศึกษา อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ได้ยินเกี่ยวกับประเทศอินเดียมาก่อน

สังเวชนียสถาน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องราวที่ตัวไปเห็น ว่าเป็นอย่างไร อยากจะขอแทรกสักนิดหนึ่ง ที่พูดเมื่อที่ว่าเดินทางไปนี้ ก็ได้ไปนมัสการสังเวชนียสถาน **สังเวชนียสถาน** ก็เป็นที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา แปลกันว่าสถานที่ตั้งแห่งความสังเวช ถ้าเป็นชาวพุทธไป ก็ต้องมุ่งไปที่สังเวชนียสถาน ซึ่งมีอยู่ ๔ แห่ง คือ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ สถานที่

พระองค์ตรัสรู้ สถานที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้อที่อยากจะพูดแทรกในที่นี้ ก็คือความหมายของคำว่า *สังเวช* รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขทำความเข้าใจให้ถูกต้อง คำว่า *สังเวช* ในภาษาไทย มักจะมองกันในแง่ของความสลดหดหู่ใจ หรือไม่ก็ห่อเหี่ยวไปเลย ซึ่งความหมายเดิมในบาลีไม่ใช่อย่างนั้น

สังเวชนี้ แปลว่ากระตุ้นเตือนหรือร่ำใจ หมายถึงกระตุ้นเตือนใจให้ได้คิดที่จะเลิกละความชั่ว หรือเลิกละความประมาท และร่ำใจให้เร่งทำความดีงาม ด้วยความไม่ประมาท

ความหมายของคำหลายคำในภาษาบาลี อาตมภาพว่าเดี๋ยวนี้มันตรงกันข้ามกับความหมายในภาษาไทย ต้องแก้กันใหม่ เช่นอย่างพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงเรื่อง *สังเวช*-*นียสถาน* ๔ นั้น

ในพระไตรปิฎก ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสังเวชนียสถาน ๔ โดยใช้คำควบว่าเป็นทัศนียสถานด้วยว่า *ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ จานานิ* สถานที่อันเป็นทัศนียะ เป็นสังเวชนียะ ๔ ที่นี้เราเอาเฉพาะคำหลัง ก็มีเหลืออยู่แต่สังเวชนียะ พระพุทธเจ้าตรัสโดยปรารภถึงว่าสมัยก่อนเมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระภิกษุทั้งหลายเดินทางมาจากที่ไกลๆ มุ่งจะมาได้พบเห็นสนทนาปราศรัย

กับพระภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นที่เจริญใจ (มโนภาวนีเย) เพราะว่าเมื่อมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็มีสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิทรงคุณธรรมต่าง ๆ อยู่ด้วยมากมาย แต่เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธล่วงลับไปแล้ว ก็จะได้โอกาสเช่นนั้น ก็เลยให้มาดูสถานที่ทั้ง ๔ นี้

เมื่อมาดูแล้ว ก็อาจจะเกิดความรู้สึกได้หลายอย่าง ในแง่หนึ่ง ก็อาจจะรู้สึกปลง เห็นไตรลักษณ์ โดยเฉพาะความไม่เที่ยงว่า พระพุทธเจ้า พระวรกายของพระองค์ ก็ตกอยู่ในอำนาจของคตินิกรรมตา ต้องแตกสลายเสื่อมโทรมไป หรือจะมองในแง่ที่เกิดความรู้สึกปีติยินดีก็ให้เห็นว่า โอ... นี่สถานที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงว่าพระพุทธเจ้าของเรามีอยู่จริง พระองค์ได้เคยมาประทับในสถานที่นี้ เรามาถึงสถานที่พระองค์เคยประทับ เคยทรงใช้สอย เคยทรงเสด็จมา เราก็เกิดความเอิบอิมใจ ปลาบปลื้มปีติยินดีขึ้นมา แล้วก็มีความกำลังใจในการที่จะประพฤติปฏิบัติดีงาม

ไม่ว่าจะนึกในแง่ไหนก็ตาม ถ้าทำให้เกิดความไม่ประมาท คิดชวนขวายจะทำความดีงามแล้ว ความรู้สึกเราใจเตือนใจอย่างนั้นท่านเรียกว่า ความสังเวช

ถ้าหากว่าเราประสบเรื่องความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้นแล้ว มีความรู้สึกที่จะไม่ประมาท เร่งชวนขวายทำความดีงาม นั้นเรียกว่าเกิดความสังเวช

แต่ถ้าหากว่าเกิดความสลดหดหู่ใจ จะเป็นคุณธรรมได้อย่างไร มันไม่เป็นกุศลแล้ว สลดหดหู่ใจนั้นเป็นกิเลส เรียกว่า นิรวรณ เป็นถิ่นมืตนะ ไม่ได้แน่ ๆ เพราะฉะนั้น อาตมภาพเลยพูดแทรกขึ้นมา เรื่องความหมายของคำว่า สังเวช ขอผ่านไป

เห็นอินเดียแล้วหวนคิดถึงเมืองไทย

เมื่อเดินทางไป สังเกตดูในหมู่บ้านที่อยู่ในขณะเดินทางเอง สิ่งทีละละความรู้สึกก็เป็นเรื่องของความแห้งแล้ง ทั้งของแผ่นดิน ทั้งบนฟ้า และทั้งบนใบหน้าคน หมายความว่า บนผืนแผ่นดินนั้นก็หาน้ำได้ยาก แห้งแล้ง ต้นไม้เขียว ๆ ก็ไม่ค่อยจะมี ดูหน้าตาผู้คน ที่ผ่านไป ตั้งแต่เด็ก จนถึงผู้ใหญ่ ก็แห้งไปหมด มีขอทานมากมายเต็มไปทั่ว นี่ ... เป็นสิ่งที่กระทบความรู้สึกในเบื้องต้น

ในแม่น้ำแทนที่จะมีน้ำก็มีแต่ทราย เช่นแม่น้ำเนรพุทรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับและได้ตรัสรู้อยู่บนริมฝั่งแม่น้ำนี้ บัดนี้ก็ไม่มีน้ำสักหยดเดียว มีแต่ทรายเต็มไปหมด บนภูเขาที่ไม่มีต้นไม้อะไร หาดต้นไม้อะไรยาก มีแต่หินแต่ทราย มีแต่ดินสีแดง อะไรพวกนี้

อาตมภาพผ่านไปสถานที่เหล่านี้ จิตใจก็หวนนึกมาถึงเมืองไทยอยู่เสมอ มานึกถึงว่า เอ...ประเทศไทยของเรา กำลังเดินไปสู่ภาวะที่จะเป็นอย่างนั้นหรือไม่ เช่น มี

การตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ต่อไปเมืองไทยเราจะแห้งแล้งอย่างนั้น น้ำจะเหลือแต่ทราย ภูเขาจะเหลือแต่ดินแดงหรือเปล่า มีความรู้สึกเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา

นี่ก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สึก เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องพูดถึงเหตุผล ห้ามไม่ได้ ยังไม่ใช่เรื่องถูกเรื่องผิด เอาแค่เข้าไปเห็นแล้วก็รู้สึกอย่างนั้น ไม่ว่าใครที่ไปในคณะก็รู้สึกคล้าย ๆ กันอย่างนี้ อย่างไรก็ตาม เรื่องความรู้สึกอย่างเดียวนั้นไม่พอ เราจะต้องพูดกันถึงเนื้อหาสาระและเหตุผลต่อไป

อินเดียปัจจุบันกับวันเก่าในอดีต

อาตมภาพอยากพูดสรุปโดยรวบรัด เพราะเวลาเรามีน้อย ถึงภาวะของประเทศอินเดียตามหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “อินเดียในระหว่างและหลังพุทธกาล” ถ้าพูดโดยย่อแล้วก็มี ๒ ฝ่าย คือ สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม กับสิ่งที่เหมือนเดิม

เอาสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อน สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม โดยสภาพธรรมชาติ ก็คล้ายกับที่ได้กล่าวมาแล้วคือเรื่องต้นไม้ แม่น้ำ ธรรมชาติแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เดิมนั้นมันไม่เป็นเช่นนั้น

ถ้าเรามองย้อนไปในสมัยพุทธกาล โดยศึกษาจากคัมภีร์วรรณคดีพุทธศาสนาที่กล่าวถึงก็เข้าใจว่า จะต้องมีความอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้จะไม่อุดมสมบูรณ์มากนัก แต่ก็

ต้องดีกว่าสมัยนี้ เช่นอย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้า
ประสูติก็เป็นป่า คือ ปาลุมพินี ดงไม้สาละ บัดนี้ มันไม่
เป็นป่าแล้ว มันเป็นที่โล่ง อย่างแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธ
เจ้าไปประทับทำความเพียร จนตรัสรู้ นั่น ก็มีคำบรรยายไว้
ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงธรรมชาติที่สวยงาม ต้นไม้ที่ร่มรื่น
เขียวขจี มีทำนน้ำมีแม่น้ำกระจ่ายใสแจ้ว เป็นที่รื่นรมย์ใจ
พระพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสแล้ว ก็ไปลอยเฝ้าที่แม่น้ำ
เนรัญชรา แต่บัดนี้ แม่น้ำเนรัญชรา ก็มีแต่ทราย พระพุทธ
เจ้าจะไปลอยเฝ้าอย่างไร โดยเฉพาะเดือน ๖ ไม่มีน้ำจะ
ให้ลอยเฝ้าแน่นอน

พูดถึงสภาพผู้คนที่ยังมองเห็นโดยทั่วไป ก็คือสภาพ
ความยากจนและความขาดการศึกษา มีคนไม่รู้หนังสือมาก
มาย ถ้าเรามองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาล พระพุทธ
เจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ ต่อมาก็มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ก็มี
ผู้ทรงความรู้ เป็นพระเถรีที่ทรงปัญญา เป็นอัครสาวิกา
เป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจ แม้แต่สาวิกาฝ่ายอุบาสิกาเป็น
คฤหัสถ์ก็มีที่เป็นเอตทัคคะในทางพหุสูตร เป็นผู้คงแก่เรียน
แสดงว่าในสมัยพุทธกาล อย่างน้อยพุทธศาสนาก็ทำให้คน
ทั่วไป รวมทั้งสตรีได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอันมาก

ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าอโศก ที่เป็นกษัตริย์นับถือ
พระพุทธศาสนา ฝรั่งเขียนหนังสือสันนิษฐานว่า สมัยนั้น
มีการรู้หนังสือเป็นเปอร์เซ็นต์สูงเหลือเกิน แต่มาในสมัย
ปัจจุบัน อินเดียเสื่อมลงในด้านการศึกษา มีการศึกษาน้อย

โดยเฉพาะก่อนที่จะปรับปรุงประเทศ ถึงแม้ตอนนี้จะปรับ
ปรุงประเทศแล้ว ก็ยังไม่ก้าวหน้าไปมากมายนัก เพราะ
ฉะนั้นในแง่นี้ก็ถือว่าเป็นความไม่เหมือนกัน

อินเดียที่เหมือนเดิม

ต่อไป ด้านที่เหมือนเดิม ที่ว่าเหมือนเดิม ก็คือ มีมา
แต่ก่อนพุทธกาลอย่างไร เดียวนี้ก็มีอย่างนั้น ว่าถึงในแง่
เหมือนเดิมนี่ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีหรือ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า
พยายามแก้ไข แต่มันก็ไม่หมดสิ้นไป เหลืออยู่จนกระทั่ง
ปัจจุบันนี้ เช่น การบำเพ็ญตบะ ทราบว่าที่อินเดีย นั้น คนก็
ยังบำเพ็ญทุกรกิริยา มีความเชื่อเหล่านี้กันมาก นักบวชใน
ลัทธิต่าง ๆ ก็ยังบำเพ็ญตบะกัน ยืนขาเดียวเหนียวกิ่งไม้
นอนบนหนาม อดอาหาร ถอนผมที่ละเส้นจนหมดศีรษะ
ยืนกลางแดด อะไรต่าง ๆ เพื่อบรรลุโมกษะ ยังทำกันอยู่
โยคีในประเทศอินเดียก็ยังถือกันมาเป็นพัน ๆ ปี ไม่ได้ต่าง
ออกไป

ถัดไปก็เรื่อง วรรณะ วรรณะเป็นเครื่องแบ่งคนออกเป็น
ชนชั้น มีกษัตริย์ มีพราหมณ์ มีแพศย์ มีศูทร เกิดมา
อย่างไรก็ต้องอยู่ในภาวะ ในฐานะนั้น ๆ ตลอดชาติ พระ
พุทธเจ้าอุบัติขึ้นมา ก็พยายามแก้ไข ให้ถือว่า คนเรานี่ จะ
สูงจะต่ำ มีไยเพราะชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะการกระทำ
ความประพฤติ มีการตั้งคณะสงฆ์ ไม่ว่าใครจะมาจาก

วรรณะไหน เมื่อมาบวชแล้ว ก็เป็นสมณศากยบุตรเสมอกัน พยายามแก้ไขมา แต่ศาสนาเดิมเขาก็พยายามดำรงรักษาระบบนั้นไว้

ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมแล้ว ระบบวรรณะก็กลับยิ่งเข้มงวดกว่าเก่า กลับรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้ว่าในทางกฎหมาย รัฐบาลอินเดียจะให้ถือว่าไม่มีชนชั้นวรรณะ แต่ในทางปฏิบัติก็ยังถือชั้นวรรณะอยู่ตามเดิมนั่นเอง เวลาที่พินปีมาแล้ว อินเดียก็ยังคงอยู่อย่างเดิมในเรื่องวรรณะ

อีกอย่างหนึ่ง คือ การบวงสรวงอันวอนเทพเจ้าอินเดีย เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดามีเทพเจ้ามากมาย มีพระพรหม พระปชาบดี ต่อมา มีพระศิวะ พระนารายณ์ เป็นเทพใหญ่ แดกแยกกันเป็นนิกายต่าง ๆ พวกหนึ่งถือพระศิวะ ก็เป็นนิกายไศวะ นับถือว่าพระศิวะยิ่งใหญ่ที่สุด อีกพวกหนึ่งนับถือพระวิษณุ ถือว่าพระนารายณ์ยิ่งใหญ่กว่าก็เป็นนิกายไวษณพหรือไวษณวะ เป็นต้น แล้วก็มีเทวดาต่าง ๆ เล็กน้อยลงไปมากมาย มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เยอะแยะ เดียวนี้ก็ยังมีการบวงสรวงอันวอนเทวดากันทั่วไป นี่ก็เหมือนเดิม

พุทธศาสนาในตู้โชว์ของอดีต

ที่นี่ สิ่งที่ไม่เหมือนเดิมชัด ๆ ก็คือพระพุทธศาสนา เองนั่นแหละ เคยอยู่ในประเทศอินเดียเจริญรุ่งเรือง บัดนี้ก็สูญสิ้นไปจากประเทศอินเดียเสียแล้ว นี่แสดงว่าไม่เหมือนแน่ ๆ แต่มีนักปราชญ์กล่าวว่า ถึงแม้พุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปจากอินเดียแล้วก็ตาม (เดี๋ยวนี้อาจจะเริ่มกลับไปบ้างแล้ว นิด ๆ หน่อย ๆ) แต่อิทธิพลของพุทธศาสนา สิ่งทีพระพุทธศาสนาสอนไว้ก็หาได้สิ้นสูญไปไม่ กลับมีอิทธิพลต่อศาสนาในท้องถิ่นเดิม อย่างศาสนาฮินดูก็ต้องปรับปรุงตัว ต้องรับเอาคำสอนในพุทธศาสนาเข้าไป ที่เห็นชัด ๆ ได้แก่ หลักอหิงสา

ศาสนาพราหมณ์ที่มาเป็นศาสนาฮินดูนั้น เดิมเป็นศาสนาแห่งการบูชาัญญู ฆ่าสัตว์ ตลอดจนจนกระทั่งฆ่าคนบูชาัญญู ที่นี่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา สั่งสอนเรื่องความเมตตา กรุณา ความช่วยเหลือกัน การงดเว้นจากการเบียดเบียน คำสอนเหล่านี้ ก็ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องปรับปรุงตัวเอง กระทั่งภายหลังศาสนาฮินดูกลายเป็นศาสนาแห่งการไม่กินเนื้อสัตว์ไป คนแขกโดยทั่ว ๆ ไปเป็นชาวฮินดูไม่กินเนื้อสัตว์ อาจจะเป็นด้วยว่าต้องการแข่งกับพุทธศาสนาให้เห็นว่า ฉันทืออหิงสายิ่งกว่าในพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป

นี่ก็เป็นเรื่องต่าง ๆ ที่นำมากล่าว แต่ภาพหนึ่งที่น่าประหลาดขึ้นมาก็คือความรู้สึกที่ว่า อินเดียเป็นตู้โชว์อดีต คือ

ใครไปประเทศอินเดีย ก็มุ่งจะไปดูภาพความเจริญซึ่งเป็นอารยธรรมในอดีต เมื่อ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี ๑,๐๐๐ กว่าปี ๕๐๐-๖๐๐ ปีมาแล้ว คนที่ต้องการไปอินเดีย เพื่อดูภาพปัจจุบันนี้หายาก หมายความว่า ถ้าไม่มีซากของอดีตที่แสดงว่า อินเดียเคยเจริญรุ่งเรืองมีอารยธรรม คนก็ไม่รู้จะไปประเทศอินเดียทำไม เพราะฉะนั้นในแง่นี้ก็เลยเรียกว่าเป็นตู้โชว์ของอดีต

เทวดาเต็มฟ้า ปวงประชาหน้าแห่ง

อยากจะพูดถึงเรื่องที่ควรเน้นสักนิดหน่อย ในเวลาอันจำกัดต้องยกประเด็นอันน่าจะพูดขึ้นมาพูดเป็นเรื่อง ๆ ที่นี้ในบรรดาเรื่องที่ผ่านมาก็ว่าเหมือน และไม่เหมือนอะไรต่าง ๆ ในครั้งพุทธกาล กับครั้งปัจจุบันนั้น ก็มีเรื่องเด่นในความรู้สึกของอาตมภาพ เมื่อเดินทางไปประเทศอินเดีย ๒ เรื่อง หรือ ๒ สิ่ง แต่ ๒ เรื่องนี้ อาจจะเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ เพราะบางที ๒ อย่างแต่เป็นเรื่องเดียวกันก็มี ในที่นี้ก็มี ๒ อย่างที่เด่นในความรู้สึก

เรื่องที่หนึ่งคือ ความแห้งแล้ง

สองก็เรื่อง เทวดา

ไปในอินเดีย ภาพสองอย่างนี้มีมาก ทำให้เด่นในความรู้สึก

เรื่องความแห้งแล้งกับเทวดานั้น เป็น ๒ อย่างก็จริง แต่อาจสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ ถ้าเอามาบรรจบกัน ลองพูดดู ก็อาจจะบอกว่า ในประเทศอินเดียนั้น บนแผ่นดินเต็มไปด้วยความแห้งแล้งยากจน บนผืนฟ้าก็เต็มไปด้วยเทวดาผู้ทรงฤทธิ์ เมื่อเอามาบรรจบกันอย่างนี้แล้วจะได้ความคิดว่าอย่างไร

ข้อที่หนึ่ง บางท่านก็อาจจะคิดว่า ประเทศอินเดียก็มีเทวดายิ่งใหญ่ ทรงฤทธิ์อำนาจมาก มีทั้งพระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ ทำไมจึงปล่อยประเทศอินเดียให้โทรม ทำไมไม่ช่วยแก้ไขให้เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เพราะเทพที่นั่นล้วนใหญ่โต เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ลดบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง คนอินเดียก็บวงสรวงบูชานับถือท่านเหลือเกินด้วย ทำไมท่านปล่อยประเทศอินเดียให้มันแห้งแล้ง ยากไร้อย่างนั้น นี่ก็เป็นแง่ที่หนึ่งที่จะคิดขึ้นมา แ่งนี้ขอผ่านไปก่อน

อินเดียคู่เทวดา เมืองไทยจะแถมสุราและการพนัน

ขอแทรกตรงนี้หน่อยว่า เช่นอย่างพระพรหมนั้นเวลานี้ในเมืองไทยก็นับถือเช่นสรวงบูชาท่านมาก คนบางคนก็รู้เห็นพฤติกรรมของท่านดี อาจจะติดพ้อท่านขึ้นมาก็ได้ว่า ท่านรับเครื่องเซ่นสังเวยในอินเดียมานาน จนเวลานี้อินเดียแห้งแล้งหมด จะไม่มีอะไรเซ่นไหว้อีกแล้ว และ

ทั้ง ๆ ที่เขาก็ก็นับถือบูชาท่านอยู่ ท่านก็ละทิ้งเขาเสีย มา
รับเครื่องเช่นสรวงบูชาต่อที่เมืองไทย ปล่อยให้อินเดียชูป
โหมธพญชะตากรรมไปตามลำพัง ต่อไปภายหน้า พอ
เครื่องเช่นสรวงบูชาที่เมืองไทยร่อยหรอ แผ่นดินไทยแห้ง
แล้งยากไร้ลง ท่านก็คงละทิ้งแผ่นดินไทยไปหาเครื่องเช่น
ณ ที่ใหม่ในดินแดนอื่น เช่นที่ท่านได้ทำมาแล้วกับอินเดีย

น่าตั้งข้อสงสัยกันว่า การที่มีความนิยมนับถือบูชาพระ
พรหมกันมากขึ้นในสังคมไทย จะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึง
ระบบความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับผู้ปกครอง หรือผู้
เป็นใหญ่ในบ้านเมือง ที่มีการพึ่งพาอาศัย เช่น (เครื่องเช่น
สังเวย) และ เส้น (เส้นสาย) เพิ่มมากขึ้นหรือดาดขึ้น และ
แสดงถึงสภาพชีวิตจิตใจ ตลอดจนแนวโน้มแห่งพฤติกรรม
ของประชาชน ที่อ่อนล้าต่อการเพียรพยายามพึ่งตนเอง มี
วิถีชีวิตที่เลื่อย และหันมาเป็นอยู่ด้วยการรอคอยความหวัง
อย่างเลือนลอยมากยิ่งขึ้น สภาพปัจจุบันเป็นไปในลักษณะ
นี้หรือไม่

แง่ที่สอง อาจจะมีความสัมพันธ์เป็นวงจรแบบ
ปฏิจจสมุปบาท คือว่า คนมีความหวังพึ่งเทวดามาก ก็
สวดอ้อนวอน รอคอยความช่วยเหลือ ไม่ทำงาน ไม่เพียร
พยายามด้วยตนเอง เมื่อไม่เพียรพยายามด้วยตนเองก็ยิ่ง
ยากจนข้นแค้นลง ยิ่งยากจนข้นแค้นลง ไม่มีใครช่วยเหลือ
ได้ ก็ยิ่งหวังพึ่งเทวดามากขึ้น หวังพึ่งเทวดามากขึ้น ไม่ทำ

อะไรมันก็ยิ่งยากจน เพราะฉะนั้น มันก็สนับสนุนซึ่งกันและ
กันให้ยิ่งหนักลง ๆ กลายเป็นวงจรแบบปฏิจจสมุปบาทไป

ก็เลยนึกว่า คนอินเดียปลอบใจตัวเองด้วยเทวดา แล้ว
ก็มานึกถึงเมืองไทยว่า เหมือนคนไทยปลอบใจตัวเองด้วยสุรา
และการพนัน นี่เป็นข้อคิดอันหนึ่ง คือเป็นลักษณะของ
การปลอบใจตัวเองด้วยความหวัง ที่ทำให้ไม่เพียรพยายาม
ขวนขวายที่จะแก้ไขปรับปรุงการทำงาน เผื่อแต่รอคอยผล
ที่จะลอยมา อันนี้ก็เป็นทางแห่งความเสื่อม จะเป็นการ
ปลอบใจตัวเองด้วยเทวดา หรือจะปลอบใจด้วยสุราและการ
พนัน ก็จะมีผลออกมาคล้าย ๆ กัน

ทีนี้เมื่อมานึกถึงเมืองไทยเราเนี่ย มันจะหนักขึ้นไปอีก
เดี๋ยวจะเพิ่มการปลอบใจตัวเองด้วยเทวดาเข้ามาอีกหนึ่ง ก็
เป็นสาม คือ ปลอบใจตัว ทั้งด้วยเทวดา ทั้งด้วยสุรา และ
ด้วยการพนัน ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ว่าจะพัฒนาประเทศกันได้
อย่างไร นี่ก็เป็นข้อคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา

ท่าที่พุทธกับท่าที่พราหมณ์ ในการนับถือเทวดา

อย่างเรื่องเทวดาของอินเดีย ท่านมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ
มากมายเหลือเกิน เทพเจ้า ๒ องค์ อาจจะมารบกัน ยก
กองทัพมา มีพลนิกายเป็นแสน เป็นล้าน เป็นโกฏิ ยกทัพ
มาแล้ว ก็แสดงฤทธิ์กัน เทพองค์ ก. อาจจะดลบันดาลด้วย
อิทธิฤทธิ์ให้เทพองค์ ข. ตกจากสวรรค์ลงไปได้บาดาล

เทพองค์ ข. นั้น ตกไปได้บาดาล แล้วก็แสดงฤทธิ์ บันดาลให้ตัวใหญ่โตขึ้นมา สูงจากบาดาลขึ้นมาถึงสวรรค์ ตัวใหญ่มาก ก็จับเทพองค์ ก. เทพองค์ ก. ก็เอาพระขรรค์ขว้างไปถูกเทพองค์ ข. เสียดังเปรี้ยงปร้างพระเศียรขาด อะไรทำนองนี้ ก็เป็นเรื่องสนุกสนาน อัจฉรย์ คึกคักดี คนที่นับถือฟังเรื่องเหล่านี้ ก็ทำให้ลืมความทุกข์ยากไปได้ชั่วคราว สนุกสนานตื่นเต้น ก็เลยมีความหวังกับเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ นี่ก็เป็นเรื่องของเทวดาที่มีมาในคติของฮินดู

ในพุทธศาสนาเรา ก็กล่าวถึงเรื่องเทวดาเหมือนกัน อาตมภาพว่าในสมัยปัจจุบันนี้ การเกี่ยวข้องกับเทวดาชักจะมากขึ้น เราน่าจะมาพูดถึงทัศนคติท่าทีของพุทธศาสนาต่อเทวดา ให้มันชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะว่ามันต่างจากความนับถือของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูอย่างไร มิฉะนั้นแล้วชาวพุทธจะไขว้เขว ซึ่งการแยกการปฏิบัติให้ถูกต้องเป็นเรื่องสำคัญมาก

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมไว้ข้อหนึ่ง ให้ระลึกถึงเทวดา เรียกว่า *เทวดานุสติ* แต่ท่านหมายความว่าให้ระลึกถึงคุณธรรมความดีงาม ที่จะทำให้เป็นเทวดา เช่น ความมีหิริโอตตปปะ เป็นต้น คือระลึกถึงในการที่จะประพฤติปฏิบัติตนให้น่านับถือ ให้ตัวเองเป็นเทวดาได้ ไม่ใช่ระลึกถึงเพื่อเช่นสรวงอ้อนวอนขอผลจากเทวดา

พระพุทธเจ้าประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์

อาตมภาพอยากจะยกพุทธพจน์ข้อหนึ่งขึ้นมาอ้างไว้ก่อน เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติ ท่านเล่าว่าพระองค์ได้ประกาศเปล่ง อาสภิวาจา หรือวาจาอันอาจหาญว่า *อคโคหมสมิ โลกุตฺต, เชฏฺโงหมสมิ โลกุตฺต, เสฏฺโงหมสมิ โลกุตฺต. แปลว่า เราเป็นบุคคลผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่ยิ่งในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก*

บางท่านว่า พระพุทธเจ้าทำไมประกาศพระองค์ยิ่งใหญ่อย่างนี้ละ ที่จริงอาตมภาพมองว่านี่คือการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ คำต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าประกาศในอาสภิวาจานั้น แต่ก่อนนั้น เป็นคำที่ศาสนาพราหมณ์เขาใช้แสดงความยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้านั้น

หมายความว่า ก่อนพุทธกาลนั้น คนทั้งหลายยอมตนต่อเทพเจ้าไปหมด มีแต่เทพเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ดลบันดาลทุกอย่าง มนุษย์ได้แต่พากันบูชาอัญบวงสรวงอ้อนวอนด้วยประการต่าง ๆ ฝากชะตากรรมไว้กับการดลบันดาลของเทพเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ประกาศอิสรภาพว่า มนุษย์นี้แหละสามารถจะฝึกตนให้ประเสริฐ เป็นพระพุทธเจ้าที่เลิศยิ่งกว่าเทพเจ้าทั้งหลายทั้งหมด เทวดา มาร พรหม ต้องบูชาพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น นี่เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ แต่เราได้คติ

อันนี้หรือเปล่า นี่ก็เป็นข้อที่น่าพิจารณา

หลักการในพระพุทธศาสนานั้น ท่านเปลี่ยนจากการหวังพึ่งเทวดามาเชื่อกกรรม เชื่อกกรรมก็คือเชื่อการกระทำ หมายความว่า เราต้องการผลก็ต้องกระทำเหตุ เราเชื่อการกระทำใหม่ มั่นใจในการทำความดีใหม่ หรือจะเชื่อหวังการอ้อนวอน นี่เป็นเรื่องสำคัญ นี่เป็นจุดตัดสินใจว่าเป็นพุทธหรือเป็นพราหมณ์

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเทวดา อันนี้เป็นข้อที่ต้องพิจารณากันอย่างหนึ่ง แล้วก็ได้ให้เป็นปฏิบัติต่อกันต่อเทวดา แต่ท่านมีหลักการปฏิบัติชัดเจนในเรื่องเทวดา คือให้อยู่รวมกันกับเทวดาด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ ฐานเป็นเพื่อนร่วมโลกเพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น จะเหมือนญาติหรือเหมือนมิตรร่วมโลกก็แล้วแต่

ท่านสอนให้แผ่เมตตาแก่เทวดา และให้อื่อเพื่อสงเคราะห์เทวดาโดยทำบุญอุทิศไปให้ด้วยซ้ำ ดังที่เรียกเป็นศัพท์ว่า เทวดาพลี แล้วท่านก็สอนตัวอย่างไว้มากมายให้ชาวพุทธปฏิบัติให้ถูกต้องในเรื่องเทวดา แต่บางทีเราก็ไม่ได้สังเกตว่าท่านสอนไว้อย่างไร อารมณ์ภาพจะเล่าเรื่องที่ท่านสอนไว้สัก ๓ เรื่อง แล้วจะสรุปเป็นข้อปฏิบัติของชาวพุทธต่อเทวดาได้

เป็นคนต้องรู้จักพึ่งตน เพียรพยายามใช้ปัญญาแก้ปัญหา

เรื่องทีหนึ่ง คือ เรื่องมหาชนกชาดก หรือมหาชนก ในทศชาติ มหาชนกแสดงวิริยบารมี คือความเพียรพยายาม ท่านเล่าว่า มหาชนกได้เดินทางไปในเรือเดินสมุทร แล้วเรือแตก เมื่อเรือแตกกลางทะเลนั้น คนจำนวนมาก บางพวกก็ได้แต่ทุกข์ใจ ระส่ำระสายร้องไห้เศร้าโศก บางพวกก็แสดงความท้อแท้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต บางพวกก็อ้อนวอนเทพเจ้าที่ตนนับถือขอให้มาช่วย แต่มหาชนกโพธิสัตว์หากระทำเช่นนั้นไม่ ท่านใช้ปัญญาของมนุษย์พิจารณาว่า เมื่อปัญหาเกิดขึ้นเช่นนี้เราจะแก้ปัญหามาอย่างไร แล้วท่านก็หาทางออก ในที่สุดท่านก็หาได้ก่อนไม่ใหญ่มาท่อนหนึ่ง

พอเรือแตกไม่นาน คนอื่นก็ตายหมด แต่มหาชนกอาศัยท่อนไม้ที่เกะลอยไปในทะเล เพียรพยายามว่ายน้ำไปเรื่อยไม่รู้จักสิ้นสุด จนกระทั่งนางมณีเมขลา เทพธิดาประจำมหาสมุทรได้มองเห็น และตามดูพฤติกรรมของท้าวมหาชนกนี้ว่า ทำไมจึงเพียรพยายามอยู่ได้อย่างนั้น แล้วก็เลยมาแก้มลิงทอดสอบดู

นางเทพธิดาถามว่าใครนั่นนะ มาเพียรพยายามว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง ถ้าขึ้นพยายามอย่างนี้ต่อไป ไม่เห็นจุดหมายก็คงตายเสียเปล่า

มหาชนโพธิสัตว์ ก็ตอบว่า เราจะตายก็ไม่ใช่ไร ถ้าเราได้เพียรพยายามทำหน้าที่ของคนแล้ว ถึงจะตายก็ตายไปอย่างไม่เป็นหนี้ใคร ถ้าได้ทำกิจหรือหน้าที่ของลูกผู้ชายแล้ว จะเป็นอย่างไรก็ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องเดือดร้อนใจ ท่านว่าอย่างนี้ แล้วก็โต้ตอบกันไปมา ในที่สุดนางมณีเมขลา ก็เลยช่วยพาขึ้นฝั่งไป นี่เป็นเรื่องที่ ๑ เดียวจะสรุปว่าท่านสอนอะไรบ้าง

มนุษย์เพียรจริง เทวดาก็กีดกันไม่ได้

เรื่องที่ ๒ มีกษัตริย์ ๒ เมือง คือ กษัตริย์ฝ่าย ก. กับฝ่าย ข. ยกทัพมาตั้งเตรียมพร้อมที่จะรบกัน ตอนนั้นก็มีเสียงเล่าลือกันว่า มีพระฤๅษีท่านหนึ่ง ตั้งอาศรมอยู่ริมแม่น้ำคงคา ฤๅษีนี้ติดต่อกับพระอินทร์ได้ แล้วก็ถามพระอินทร์ได้ว่า เหตุการณ์ภายหน้าจะเป็นอย่างไร ในเมื่อมีชื่อเสียงเล่าลืออย่างนี้ กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็อยากจะรู้ว่าใครจะชนะ ใครจะแพ้ ก็เลยหาโอกาสลอบไปถามพระฤๅษีนี้ ปรากฏว่าไปถามคนละครั้ง มหากษัตริย์ฝ่าย ก. ก็ไปถาม พระฤๅษีก็นัดให้มาวันนั้น ฉะนั้นจะพบกับพระอินทร์ก่อน แล้วค่อยมาเอาคำตอบ พอมารับคำตอบ ท่านก็บอกว่า กษัตริย์ ก. ชนะ พระอินทร์บอกแล้วต่อมากษัตริย์ ข. ถามบ้าง ฤๅษีก็บอกว่า ท่านน่าจะแพ้ พระอินทร์บอกอย่างนั้น

ที่นี้กษัตริย์ฝ่าย ก. ได้รับคำทำนายว่าจะชนะ มาบอกเสนาข้าทหาร ก็เลยสนุกสนานพลัดพลินเลี้ยงดูกันใหญ่ หมู่ทหารเมามายหลับไหลกันเต็มที ฝ่ายกษัตริย์ ข. ได้รับคำทำนายว่าจะแพ้ แต่เป็นกษัตริย์ที่ไม่ยอมย่อท้อ ก็เลยยิ่งระวังตัวใหญ่ เตรียมทหารมากยิ่งขึ้น เพียรพยายามกระทำการด้วยความรอบคอบ วางแผนอย่างดี ผลที่สุดเมื่อรบกันจริงก็ปรากฏว่ากษัตริย์ฝ่าย ข. ชนะ

กษัตริย์ฝ่าย ก. ก็เสียใจโกรธเคืองพระฤๅษีมากกว่า ฤๅษีหลอกต้ม เมื่อหนีทัพไป วังม้าผ่านอาศรมพระฤๅษี ก็ร้องตะโกนว่าฤๅษีโกหก ฝ่ายพระฤๅษีก็น้อยใจว่าพระอินทร์ทำไมมาหลอกเรานะ ทำให้เราเสียชื่อในหมู่มนุษย์ รอเวลาพระอินทร์ลงมาก็เลยต่อว่าพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้คิดออกมา บอกว่า “ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้นแม้แต่เทวดาก็กีดกันไม่ได้” นี่เป็นคติทางพุทธศาสนาในเรื่องเทวดาอย่างหนึ่ง

มนุษย์กับเทวดา ชนะกันที่ธรรม

เรื่องที่ ๓ มีครอบครัวหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนา พระภิกษุที่ตระกูลนี้บำรุงอยู่เป็นประจำนั้น ท่านไปอยู่ปฏิบัติธรรมในป่า เทวดาที่อยู่ในบริเวณนั้นก็มีความอึดอัดใจ เพราะมีผู้ทรงศีลทรงคุณธรรมมาอาศัยอยู่ ตนอยู่จะทำอะไรก็ไม่ค่อยสะดวก ก็เลยอยากจะแกล้ง หาทางไล่ให้

พระภิกษุองค์นี้หนีไปเสีย แต่ต้องทำให้ท่านเสียศีลก่อนจึงจะไล่ได้ ก็ใช้วิธีไปบีบคั้นเอาทางครอบครัวที่บารุง โดยไปสิงในร่างของลูกชายของตระกูลนั้น ทำให้คอบิด แล้วก็บอกแก่อุบาสกที่บ้านว่า ท่านจะต้องให้พระภิกษุรูปนั้นทำอย่างนั้น ซึ่งเป็นการทำให้เสียศีล แล้วฉันจึงจะออกอุบาสกเป็นผู้มั่นคงในธรรมก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ลูกฉันจะตายก็ยอมละ แต่ฉันจะไม่ยอมประพฤติดะเมิดธรรมเป็นอันขาด ผลที่สุด ด้วยอานุภาพของคุณธรรม ความมั่นในธรรมของอุบาสกผู้นั้น เทวดาก็เป็นฝ่ายแพ้ไป

หรืออย่างเรื่อง *อนาถบิณฑิกเศรษฐี* ที่เป็นเศรษฐีใหญ่ในสมัยพุทธกาล และเป็นอุบาสกใหญ่ในพระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน อันนั้นเทวดาที่อยู่ในเขตบ้านของท่านก็มาชวนให้เลิกทำบุญทำทานอะไร เศรษฐีก็ไม่ยอมและขับไล่เทวดาออกจากบ้าน เทวดาเดือดร้อนต้องไปหาทางคืนดี เอาออกเอาใจท่านเศรษฐี สนับสนุนให้ท่านทำกุศล ท่านจึงยอมให้กลับเข้าไปอยู่ในบ้านได้

แต่เทวดา ด้วยท่าที่แบบพุทธ

อันนี้ก็เป็นคติในพุทธศาสนา จะสรุปท่าทีของพุทธศาสนาที่มีต่อเทวดา ก็มิดังนี้

ประการหนึ่ง ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตรอย่างผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตาไม่มีตรีจิตต่อกัน

ไม่เบียดเบียนกัน ให้เกียรติต่อกัน เคารพนับถือกันเหมือนอย่างญาติมิตรหรือผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวังพึ่งอันวอนกันอยู่ มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป เราต้องเพียรทำกิจหน้าที่ของเราให้เต็มที่ ไม่ต้องรอการอันวอนหรือหวังพึ่งเทวดา

ถ้าเทวดามีคุณธรรม เป็นเทวดาดี เขาเห็นควรช่วย เขาก็จะมาช่วยเอง นั่นก็เป็นเรื่องความดีของเขา เหมือนผู้ใหญ่หรือผู้บริหาร เห็นผู้น้อยเพียรพยายามทำความดี ถ้าผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองดี มีคุณธรรม ก็เข้ามาช่วยสนับสนุน ถ้าเทวดาไม่ดี ไม่มีคุณธรรม ไม่มีเทวดาดีมาช่วยก็ให้มันรู้ไป ก็เหมือนอย่างกรณีมหาชนก ท่านทำความเพียรของท่านไป ไม่ต้องคำนึงถึงเทวดาหรืออะไรทั้งนั้น เห็นโดยเหตุผลว่าถูกต้องควรทำแน่นอนก็ทำไป นางมณีเมขลาเป็นเทวดายังมีคุณธรรมอยู่ อดรนทนไม่ได้ก็ต้องมาช่วย อันนั้นเป็นเรื่องของเทวดาเอง เมื่อเขามีคุณธรรมเขาก็มาช่วย ไม่มีคุณธรรมก็ไม่มาช่วย ก็แล้วไป

ประการที่ ๒ ที่บอกไว้ชัดในเรื่องที่ ๒ คือเรื่องความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็เกียจกันไม่ได้ อาตมภาพไปมองภาพอินเดียแล้วก็นึกถึงชาวยิวเป็นเรื่องความคิดคำนึง อาจจริงหรือไม่จริงก็เล่าให้ฟังกัน คนยิวนั้นหวังพึ่งการกระทำของมนุษย์ แต่คนอินเดียหวังพึ่งการกระทำของเทวดา รอคอยการช่วยเหลือของเทวดา

หวังพึ่งการกระทำของมนุษย์อย่างไร คือหวังพึ่งตัวเอง ได้ทราบจากคนที่ไปเมืองยิวมาว่า คนเมืองยิวเขาฝึกกันมาอย่างดี ทุกคนทำได้ทุกอย่าง จะเป็นผู้หญิงก็ตามผู้ชายก็ตาม ถ้าลงเรือก็ขับเรือได้ ถ้าขึ้นรถก็ขับรถได้ ขึ้นเครื่องบินก็ขับเครื่องบินได้ มีกรณีต้องเป็นช่างต้องซ่อมอะไรทำได้ทุกอย่าง หมายความว่าคนเดียวทำได้เหมือนกับคนชาติอื่น ๑๐ คน เพราะฉะนั้น รบกับคนชาติอื่นมีกำลังมากกว่า ๑๐ เท่า ๒๐ เท่า เขาก็เอาชนะได้

ที่จริงยิวก็นับถือเทวดาเหมือนกัน แต่เทวดาคือพระยิโฮวา ท่านให้แผ่นดินแห่งสัญญาไว้ในกาลภายหน้าอีกนาน ที่นี้จะมาช่วยในอีกกี่พันปี ก็หมื่นปีก็ไม่รู้ ตอนนี้เธอต้องช่วยตัวเองไปก่อน เพราะฉะนั้นพวกยิวก็ต้องช่วยตัวเอง ก็เลยทำกันเต็มที่ ใช้ความเพียรของมนุษย์อย่างสุดกำลัง ไม่รอความหวังจากเทวดา จุดสำคัญก็คือมนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังพึ่งการกระทำของตน พุทธศาสนาสอนไว้แล้วให้เชื่อการกระทำ ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอันนอนพระเจ้าของ

ประการที่ ๓ ในเรื่องการปฏิบัติต่อเทวดาก็คือ ในบรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม เทวดามีจลาทิส เป็นต้น พวกนี้อาจจะมาล่อหลอกมนุษย์ให้มนุษย์ประพฤติผิดธรรม หรือว่ามาช่วยเหลือนมนุษย์เพียงหวังเครื่องเซ่นสังเวย เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้นชาว

พุทธก็จะไม่ยอม ต้องถือว่าธรรมเป็นสำคัญ ยึดเอาหลักการไว้ไม่ยอมแม้แต่เทวดา ถ้าหากเขาประพฤติผิดธรรม ธรรมจะต้องเหนือเทวดา ถ้าธรรมขัดกับเทวดา ต้องถือตามธรรม และไม่ยอมแก่เทวดา นี่ก็เป็นคติของพระพุทธรศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ แต่ว่าสอนให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

เทวดาที่พึ่งปรารถนาในสังคมไทย

อาตมภาพอยากพูดอีกอย่างหนึ่งคือ ความจริง บทบาทของเทวดานั้นก็คล้ายกับบทบาทของผู้ใหญ่ ในสังคมนั้นก็มีผู้ใหญ่และผู้น้อย ในแง่หนึ่งผู้ใหญ่ก็เปรียบเหมือนเทวดา แต่แบ่งออกไปก็มี ผู้ใหญ่ที่เป็นแบบเทวดาฮินดู กับผู้ใหญ่แบบเทวดาพุทธ ถ้าเป็นผู้ใหญ่แบบเทวดาฮินดู ก็เป็นผู้ใหญ่แบบที่มองหาเครื่องเซ่น อาจจะไม่ต้องเป็นเครื่องเซ่นสินบนอะไร อย่างอ่อน ๆ ก็อาจจะเป็นการเอาอกเอาใจ การพะเน้าพะนอ แค่นี้ก็ถือว่าเป็นเทวดารอเครื่องเซ่น เรียกว่า เทวดาแบบฮินดู

ที่นี้เทวดาแบบพุทธเป็นอย่างไร เทวดาแบบพุทธนั้นก็คอยดูแลสอดส่องว่า มีใครทำความดีบ้าง ใครทำความผิดก็เข้าไปโอบอุ้มสนับสนุน ไม่ต้องรอให้เขามาพะเน้าพะนอเอาใจ เหมือนอย่างเรื่องมหาชนก็เป็นตัวอย่างที่ได้สอนแล้วว่า บทบาทของผู้ใหญ่ในทางพุทธเป็นอย่างไร

เทวดาที่ดีต้องคอยสอดส่องมนุษย์ที่ทำความดี แล้วไปช่วยเหลือเขาเอง ไม่ใช่รอให้มนุษย์ไปอ่อนวอนหรือเซ่นสรวงสังเวญเอาอกเอาใจ

เพราะฉะนั้น ผู้ใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราถือเทวดาตามคติฮินดู ต่อไปผู้ใหญ่ของเราก็จะเป็นแบบเทวดาฮินดู คือ เป็นผู้ใหญ่ที่รอกการเอาใจ แต่ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เราก็จะมีผู้ใหญ่ในสังคมประเภทที่คอยสอดส่องการทำความดีของผู้ nhỏ แล้วไปช่วยโอบอุ้มสนับสนุน

ความจริงเรื่องนี้ก็เป็นวงจร ปฏิจรรยูปบาท มันย้อนกลับไปแล้วก็ย้อนกลับมา ถ้าหากว่ามนุษย์นั้น คอยจะหวังพึ่งเทวดา เซ่นสรวงบูชา ต่อมาเราก็จะมีเทวดาชนิดที่ชอบเครื่องเซ่น หรือเทวดาที่ชอบเครื่องเซ่นก็จะมาอยู่ใกล้มนุษย์ เทวดาดี ๆ ที่จะช่วยเหลือผู้มีคุณธรรม ก็อาจจะหนีหายไปหรือเข้ามาไม่ถึง มันเป็นวงจรกลับไปอย่างนี้

ทีนี้ เมื่อเทวดามาคอยรอกเครื่องเซ่นแล้วจึงจะช่วยก็ยิ่งทำให้มนุษย์ยิ่งเซ่นสรวงมากยิ่งขึ้น แล้วเทวดาก็ช่วยด้วยเห็นเครื่องเซ่น ไม่ใช่ช่วยด้วยเห็นความดี แล้วมนุษย์ก็บ่นกันหาว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี คนไม่ทำดีก็ได้ดี วิปริตไปหมด

ฉะนั้น จึงต้องหาทางที่จะแหวกล้อมทำลายวงจรปฏิจรรยูปบาทแบบนี้ออกไปเสีย ในสังคมเดี๋ยวนี้อีกเหมือนกัน เมื่อผู้ใหญ่รอกการเอาอกเอาใจ ก็จะมีผู้น้อยประเภทไม่ชอบการทำงาน ก็อยากมาคอยเอาใจผู้ใหญ่ ผู้น้อยชอบเอาใจผู้ใหญ่ ต่อมาเราก็จะได้แต่ผู้ใหญ่ที่คอยรอกการเอาอกเอาใจของผู้น้อย มันกลับไปกลับมา ทีนี้จะแก้จุดไหนมันก็แก้ได้ทั้งสิ้น มันก็ทำให้วงจรนี้ขาดไป

ปฏิบัติผิดต่อเทวดา คือไล่พุทธศาสนาจากแผ่นดินไทย

ทั้งหมดนี้ก็เป็นคติต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเทวดา แต่โดยสรุปก็คือว่า อาตมภาพได้ไปอินเดียมา ซึ่งอินเดียนี้ก็เป็นดินแดนแห่งแสนโกฏิเทวดา ก่อนพุทธกาลนั้นเทวดายิ่งใหญ่มาก ก็เป็นเจ้านายมนุษย์ ครั้นมาถึงพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของมนุษย์ มาอยู่ร่วมกันฉันมิตร ครั้นภายหลังพุทธกาลต่อมาอีกไม่นาน เทวดาก็เริ่มขยายจำนวนมีมากมายขึ้น แล้วก็มีความยิ่งใหญ่มาจนกระทั่งในที่สุด แม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้กลายเป็นนารายณ์อวตารปางหนึ่งไป

เมื่อพระพุทธเจ้ากลายเป็นเพียงอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุดศาสนาพราหมณ์หรือเทวดา ก็เลยเบียดพุทธศาสนาตกจากประเทศอินเดียไป อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ต้องมาดูว่าประเทศไทยเรานี้กำลังเดินทาง

ไป ในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พุทธศาสนาก็อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทย เช่นเดียวกัน

ปฏิบัติถูกต้องเทวดา พระพุทธศาสนาจะอยู่คู่ชาติไทย

นี่เป็นคติที่อาตมภาพว่า เอาเรื่องเดียวกันพอในการที่ได้ไปอินเดีย ขอให้มาช่วยกันคิดว่า ทำอย่างไรจะให้เราปฏิบัติกันให้ถูกต้องในเรื่องเทวดานี้เป็นต้น ซึ่งมีความหมายรวมมาถึงการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ผู้น้อยในสังคมด้วย เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว มนุษย์ก็จะอยู่ดี พระพุทธศาสนาก็จะคงอยู่ช่วยมนุษย์ได้ และเราก็จะช่วยให้เทวดาสามารถรักษาคุณธรรมของเทวดาไว้ได้ด้วย เมื่อได้พูดมาถึงตรงนี้ก็เป็นเวลาพอสมควร

ในที่สุดนี้ อาตมภาพขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย อวยชัยให้พร แต่ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่านในที่ประชุมนี้ ขอจงเป็นผู้ส่งออกงามด้วยคุณธรรม และเจริญด้วยประโยชน์สุขจากการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ.

บทเรียนของชาวพุทธ*

จะเล่าเรื่องบางอย่าง และทบทวนความรู้บางประการ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยอดีต เพื่อเสริมความรู้ให้นักแน่น และเพื่อเป็นบทเรียนแก่ชาวพุทธในกาลข้างหน้า

เมืองสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

เรื่องแรกเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ในสมัยพุทธกาล คัมภีร์พุทธศาสนา เช่นพระไตรปิฎก กล่าวถึงเมืองและแคว้นสำคัญ ๆ หลายแห่ง ในบรรดาเมืองเหล่านั้น เมืองที่เด่นมาก ซึ่งชาวพุทธควรรู้จักให้ดี จะกล่าวไว้ในที่นี้ ๒ เมือง คือ ราชคฤห์ กับ สาวัตถี

ราชคฤห์เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ สาวัตถีเป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศล สองแคว้นนี้เป็นแคว้นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในครั้งพุทธกาล นอกจากมีความ

* ตัดตอนจากหนังสือ "ตามทางพุทธกิจ" ของผู้เรียบเรียงเอง

สำคัญในทางการเมืองแล้ว ก็มีความสำคัญในทางพุทธศาสนามากที่สุดด้วย

แคว้นมคธ นั้น มีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตลอดมา เป็นเวลาหลายร้อยปี เริ่มด้วยเมือง ราชคฤห์ เป็นที่ประดิษฐานพุทธศาสนาให้มั่นคง ครั้นมั่นคงแล้ว ก็เป็นแหล่งที่กระจายเผยแผ่คำสอนออกไป

ส่วน เมืองสาวัตถี เป็นเมืองที่เมื่อพระพุทธเจ้าประดิษฐานพุทธศานามั่นคงดีแล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่สบาย ๆ แล้วแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อยไป

ถ้าจะพูดเปรียบเทียบกัน ก็ว่าราชคฤห์เป็นฐานที่มั่น เป็นเหมือนด่านหน้าหรือป้อมค่ายที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งกองทัพธรรม แล้วส่งกองทัพธรรมนั้นดำเนินการขยายกระจายคำสอน ส่วนเมืองสาวัตถีที่เชตวันเป็นแหล่งป้อนข้อมูลหรือเตรียมเสบียงให้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับที่นั่น แล้วก็แสดงธรรมประทานเนื้อหาคำสอนต่าง ๆ พระแม้จะออกไปจากเมืองราชคฤห์ แต่ก็ได้คำสอนจากสาวัตถีหรือจากพระเชตวันนี้ เพราะฉะนั้น ๒ แห่งนี้ ก็มีความสำคัญด้วยกันทั้งคู่

เราจะเห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์ สนับสนุนเรื่องที่อาตมภาพกล่าวมานี้ว่า สาวัตถีพระพุทธเจ้าประทับและแสดงธรรมมากก็จริง แต่ในด้านเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการแพร่หลายหรือขยายเผยแผ่พระพุทธศาสนา ราช-

คฤห์เป็นศูนย์กลางทั้งหมด ตอนแรกพระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสาร และทำให้พระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งข้าราชการบริพาร และประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาทรงได้ัครสาวกคือพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ ก็ได้ที่เมืองนี้

ศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ที่เมืองราชคฤห์นี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจจนประดิษฐานพระพุทธศานามั่นคง แต่พระองค์ประทับที่นั่นเพียง ๓ พรรษาเท่านั้น ก็ทรงทำงานเรียบร้อย ต่อจากนั้น ก็ไ้วางพระทัยพระสาวกทั้งหลายได้ให้ทำงานกันไป จนกระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว เมืองราชคฤห์หรือแคว้นมคธ ก็เป็นสถานที่สำคัญในการทำงานทางพุทธศาสนาอีก คือเป็นที่ทำการสังคายนา พอพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก็มีการจัดสังคายนาครั้งที่ ๑ จัดระเบียบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังคายนานั้นก็ทำที่เมืองราชคฤห์แห่งแคว้นมคธนี้

ต่อมาอีก ๒๐๐ กว่าปี มีพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่เกิดขึ้นคือ พระเจ้าอโศกมหาราช ครองแคว้นมคธ ตอนนั้นเมืองหลวงของแคว้นมคธได้ย้ายจากราชคฤห์ไปอยู่ที่ เมืองปาตลีบุตร ปัจจุบันเรียก บัตนะ อยู่เลยจากนาถันทาไปนิด

เดียว เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธในยุคหลัง คือหลังจาก
ราชวงศ์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว ต่อมาก็ย้ายเมืองหลวงไปอยู่
ที่ปัตตะ หรือปาตลีบุตรนี้

พระเจ้าอโศกครองราชย์อยู่ที่เมืองปาตลีบุตร ก็ได้
ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระธรรมทูตออกประกาศศาสนา
จากปาตลีบุตรนี้ เพราะฉะนั้นมคธจึงเป็นดินแดนที่เผยแผ่
พระพุทธศาสนา และทำหน้าที่นี้ตลอดมา พระศาสนทูตที่
มายังเมืองไทย มาสุวรรณภูมิ พระโสณะและพระอุตตระก็
มาจากที่นี่ ในลังกา พระมหินท์ และพระสังฆมิตตาเถรก็มา
จากที่นี่ คือมาจากแคว้นมคธ

เพราะฉะนั้น มคธจึงเป็นถิ่นฐานสำคัญในทางพระ
พุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนกระทั่งมาถึงท้ายสุด ตอน
พระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นจากอินเดีย ตอนนั้นราชวงศ์ที่
ครองอินเดียคือ ราชวงศ์ปาละ ต่อจากปาละ ก็มีราชวงศ์
เล็กชื่อ เสนะ เขามักรวมเรียกกันทางศิลปะว่า ปาลเสนะ
ปาละเป็นราชวงศ์ที่นับถือพุทธศาสนา ก็ครองราชย์ที่เมือง
ปาตลีบุตรเช่นกัน จนกระทั่งมุสลิมบุกเข้ามาทำลายหมด

โดยนัยนี้ มคธจึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา
ตลอดมา และเพราะเหตุที่ว่าได้เป็นสถานที่สำคัญทางพระ
พุทธศาสนา จึงมีวัดวาอารามมากเหลือเกิน บางวัดก็ใหญ่
โตเป็นมหาวิทยาลัย ที่เรียกเป็นมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน เช่น
นาถันทา ก็อยู่ในแคว้นนี้ เพราะเหตุที่มีวัดวาอารามมากนี้

แม้เมื่อพระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปแล้ว ก็มีซากวัดวา
อารามเหลืออยู่ทั่วไป

ต่อมาคำว่า มคธ ได้เลือนหายไปจากความทรงจำ
ของชาวอินเดีย แต่เพราะเหตุที่มีวิหาร หรือวัดมากมาย คำ
ว่า วิหาร หรือวัดนี้ก็กลายเป็นชื่อของแคว้นหรือรัฐนี้ แทน
มคธ แต่คำว่า วิหาร ได้แปลงมาเป็น พินาร ตัว ว แปลง
เป็น พ ได้ เช่นคำว่า วงศ์ ก็แปลงเป็น พงศ์ ได้ คำว่า
วรรณ เป็น พรณ ได้ ตัว ว เป็น พ ในภาษาไทยมีใช้กัน
มากมาย ปัจจุบันในแผนที่นี้ก็เขียนไว้ว่า พินาร นี่คือชื่อรัฐ
หรือแคว้นนี้ในปัจจุบัน เดิมก็คือแคว้นมคธ เพราะเหตุที่
มีซากวัดวาอารามมาก ก็เลยเรียกตามสภาพที่เป็นมาทาง
ประวัติศาสตร์ว่า วิหาร หรือ พินาร

บุคคลสำคัญที่ชาวพุทธคุ้นใจในพุทธกาล

นอกจากนี้ อาตมภาพก็อยากจะเล่าให้เห็นภาพชีวิต
ของคนในยุคนั้นเพื่อจะได้เห็นภาพของมคธ และโกศลเพิ่ม
ขึ้น พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสองนั้น อาตม-
ภาพเคยเล่าไปบ้างแล้วว่าพระเจ้าแผ่นดิน ๒ แคว้นนี้เป็น
ญาติกันโดยการแต่งงาน คือ พระกนิษฐภคินีของแต่ละ
แคว้นไปเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์อีกแคว้นหนึ่ง พระ
เจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ มีมเหสีเป็นน้องสาวของ พระ
เจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลที่

ครองกรุงสวตติแห่งแคว้นโกศล ก็มีมเหสีเป็นน้องสาวของ
พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ

หรืออย่าง *อนาถปิณฑิกเศรษฐี* ซึ่งเป็นเศรษฐีประจำ
เมืองสวตติแห่งแคว้นโกศลก็มารู้จักพระพุทธเจ้า มานับ
ถือพระพุทธศาสนาที่กรุงราชคฤห์ เพราะแกมีเพื่อนเป็น
เศรษฐีที่กรุงราชคฤห์ คราวหนึ่งมาเยี่ยมเยียนเพื่อน ตอน
นั้นพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว แกก็เลยได้รู้จักพระพุทธเจ้า
แล้วก็เลื่อมใส ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นอุบาสก
แล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่แคว้นโกศล ไปประทับที่
สวตติ เป็นครั้งแรกที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปสวตติ
แล้วแกก็ได้สร้าง *เชตวัน ถวาย* ซึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไป
จำพรรษามากที่สุด รวมถึง ๑๙ พรรษา

อีกท่านหนึ่ง ที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา
คือ มหาอุบาสกชื่อ *วิสาขา* ท่านผู้นี้ก็อยู่ที่สวตติเช่นเดียว
กัน มหาอุบาสกวิสาขานั่น พ่อชื่อว่า อนุชัฏเศรษฐี อนุชัฏ
เศรษฐีนั้นก็เป็นลูกของเมณฑกเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี
เป็นเศรษฐีอยู่ในแคว้นมคธ แคว้นมคธนั้นรุ่งเรืองมาก มี
เศรษฐีมาก แต่ก่อนนี้แคว้นใดจะแสดงความรุ่งเรืองของตน
จะต้องบอกได้ว่าตนมีเศรษฐีเยอะ ทีนี้แคว้นมคธมีเศรษฐี
เยอะ แคว้นโกศลก็เลยขอเศรษฐีไปคนหนึ่ง ท่านองขอขยืม
เพื่อจะไปประดับเกียรติของแคว้น

พระเจ้าโกศลขอเศรษฐีคนหนึ่งจากแคว้นมคธ ทาง
แคว้นมคธก็ให้อนุชัฏเศรษฐี ซึ่งเป็นลูกของเมณฑกเศรษฐี
เดินทางไปยังแคว้นโกศล อนุชัฏเศรษฐีได้ไปสร้างเมือง
ขึ้นใหม่ชื่อว่าเมืองสาเกต อยู่ใกล้ ๆ เมืองสวตติ อนุชัฏ
เศรษฐีก็เป็นบิดาของนางวิสาขา วิสาขาก็เป็นมหาอุบาสก
ได้สร้างวัดสำคัญ ชื่อว่า *วัดบุพพาราม* ที่พระพุทธเจ้าได้
ประทับหลายพรรษา รวมทั้งหมด ๖ พรรษา สลับไปมา
กับเชตวันของอนาถปิณฑิกเศรษฐี

ภิกษุณีไม่มีกิเลส มีลูกเป็นพระอรหันต์

อาตมภาพอยากจะเล่าเรื่องทั่วไป เป็นตัวอย่างให้ฟัง
กันอีกสักเรื่อง ที่แสดงภาพชีวิตในสมัยพุทธกาลเกี่ยวข้องกับ
กับเมืองสวตติและเมืองราชคฤห์นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระ
ภิกษุณีกับพระภิกษุ พระภิกษุณีรูปหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์
เป็นมารดาของพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์
เหมือนกัน โยมอาจจะสงสัยว่าเป็นได้อย่างไรกัน พระ
ภิกษุณีมีลูกเป็นพระอรหันต์ อาตมภาพจะเล่าแทรกสัก
หน่อย เพื่อประดับให้มองเห็นภาพชีวิตในสมัยพุทธกาล
มากขึ้น

ที่กรุงราชคฤห์ในสมัยพุทธกาล มีตระกูลเศรษฐีตระกูล
หนึ่งมีลูกสาวคนเดียว ลูกสาวคนนี้เกิดมาแล้วก็มีจิตใจ
โน้มไปทางพระศาสนา ตอนนั้นพระพุทธเจ้าประดิษฐาน

พระพุทธศาสนาไว้ในแคว้นมคธมันคงแล้ว แก่ก็มีจิตศรัทธา คิดจะบวชอยู่เรื่อย ทีนี้เมื่อเติบโตพอสมควรก็อ่อนวอนขอรับรองบิดามารดาที่เป็นเศรษฐีว่า อยากจะออกบวช ฝ่ายเศรษฐีบิดามารดาก็ไม่อนุญาต บอกว่าตระกูลของเรามีลูกคนเดียว ถ้าลูกไปบวชแล้วใครจะสืบต่อวงศ์ตระกูล ทรัพย์สมบัติจะเอาไปไหน ก็ไม่ยอมให้บวช จะขอรับรองอย่างไรก็ไม่สำเร็จ แก่ก็เลยตั้งความหวังว่า เอาละต่อไปมีครอบครัวแล้วค่อยคิดใหม่ สามีนของเราอาจจะเป็นคนที่ไม่อดทนก็ได้ ต่อมาแก่ก็แต่งงาน แต่งงานไปได้ระยะหนึ่ง พอมีโอกาาก็พูดกับสามี สามีก็ตกลง เป็นอันว่าให้บวช สามีก็นั่งเจ้าภาพในการบวชของภรรยาที่เป็นธิดาเศรษฐีนี้ แต่เขามีความคุ้นเคยกับสำนักภิกษุณีที่เป็นฝ่ายของ พระเทวทัต ก็เลยพาไปบวชในสำนักภิกษุณีนั่น

ภิกษุณีนั่นตอนที่บวชแก่ไม่รู้ตัวว่า แก่ได้เริ่มตั้งครรภ์แล้วนิดหน่อย บวชต่อมาครรภ์ก็โตขึ้น ๆ ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายมองเห็นเมื่อครรภ์ปรากฏชัดก็บอกว่า นี่เธอยังไงกันนี้ มาบวชเป็นภิกษุณี ทำไมมีครรภ์ละ พระภิกษุณีองค์นั้นก็บอกว่าฉันก็ไม่ทราบเหมือนกัน มันยังงั้นแหละ แต่ฉันรู้ตัวว่าฉันบริสุทธิ์แน่นอน ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา

จะชำระความแบบพระเทวทัต หรือจะตัดสินความแบบพระพุทธเจ้า

พระภิกษุณีทั้งหลายก็บอกว่า เรื่องนี้ต้องชำระความให้เสร็จสิ้นกันไป แล้วก็ส่งว่าจ้างเราไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินเรื่อง ตกลงพระภิกษุณีทั้งหลายก็พาเอาพระภิกษุณีธิดาเศรษฐี ไปหาพระเทวทัตให้ตัดสินความ ฝ่ายพระเทวทัตได้รับเรื่องพิจารณาก็คิดหว่านแต่ชื่อเสียงของตน คิดว่าเรื่องนี้น่าเกิดขึ้นในฝ่ายของเรา ถ้าหากปรากฏข่าวออกไปเราก็เสียชื่อหมด อ้อ! ภิกษุณีในฝ่ายของเทวทัตมีครรภ์! หมดแล้ว เสียหายหมด จิตใจไม่ได้เอาเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง นึกถึงแต่เรื่องกลัวตัวเองจะเสียชื่อ ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก นึกอะไรก็ไม่ออก ความรู้ก็ไม่ชัดว่าจะพิจารณาเรื่องนี้อย่างไรดี ก็เลยตัดสินเองง่าย ๆ ว่า พวกเธอจัดการสักกันไปเสียเถอะอย่าให้มันมีเรื่องอื้อฉาวขึ้นมา ยกเรื่องปิดไปเลย

ฝ่ายภิกษุณีพวกนั้นก็พูดกับภิกษุณีลูกเศรษฐีว่า นี่พระเทวทัตท่านก็ได้สั่งให้สักแล้วจะว่ายังไง ฝ่ายภิกษุณีธิดาเศรษฐีก็เสียใจมากบอกว่า ดิฉันนี่ก่อนจะบวชได้ก็ยากเย็นเหลือเกิน เป็นผู้บวชด้วยความตั้งใจจริง แม้บวชมาแล้วก็พยายามตั้งใจปฏิบัติธรรมเต็มที่ เพราะฉะนั้น จะให้เหตุการณ์เล็กน้อยที่ดิฉันเองก็เป็นผู้บริสุทธิ์ มาทำลายชีวิตของดิฉันทั้งหมด ทำลายความตั้งใจความเพียรพยายามของดิฉันทั้งหมด มันไม่สมควรเลย เอาอย่างนี้เถอะ ดิฉันไม่

ได้บวชในศาสนาของพระเทวทัตนะ ดิฉันทบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามก็ขอให้ได้นำคดีนี้ไปถวายพระพุทธเจ้าตัดสินเถิด ขอให้ถึงพระพุทธเจ้าก่อน

พระภิกษุณีพวกนั้นก็เห็นใจบอกว่า ตกลงเราจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ภิกษุณีสำนักพระเทวทัตอยู่ในเมืองราชคฤห์ ส่วนพระพุทธเจ้านั้นประทับอยู่ที่เชตวัน เมืองสาวัตถี คณะภิกษุณีเหล่านั้นจึงต้องพากันเดินทางจากเมืองราชคฤห์ไปเมืองสาวัตถี ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่าเป็นระยะทางเดินทั้งหมด ๔๕ โยชน์

อาตมภาพเอามาเทียบกับที่เราเดินทาง เราเดินทางจากพุทธคยา ไปราชคฤห์ ผ่านเมืองพาราณสีก่อน ๒๓๐ กม. จากพาราณสี สาราณไปโครัฆปุระ ๑๘๐ กม. จากโครัฆปุระไปสาวัตถี ๑๗๒ กม. รวมเป็น ๕๘๒ กม. นี่เป็นระยะทางที่พระภิกษุณีเหล่านั้นเดินทางไป แต่ถ้าเทียบกับที่คัมภีร์กล่าวไว้ ๔๕ โยชน์ อาตมภาพคิดคร่าว ๆ เป็นไมล์ได้ประมาณ ๔๕๐ ไมล์ ก็ได้ ๗๒๐ กม. ยาวกว่าที่เราเดินทางคราวนี้ อาจเป็นได้ว่าเส้นทางเดินสมัยโบราณเป็นเส้นทางเกวียน อาจจะอ้อมกว่า เหมือนอย่างสมัยปัจจุบันนี้ไปสุพรรณฯ เมื่อ ๗-๘ ปี ก่อนไปเส้นทางเก่าทางรถยนต์ประมาณ ๑๖๐ กม. แต่เดี๋ยวนี้เส้นทางใหม่เหลือ ๑๒๐ กม. แล้ว แต่เส้นทางเดินทางใกล้ไกลต่างกันได้ ตัวเลขนี้ก็ไม่ห่างกันมากนัก ก็เป็นอันว่าท่านต้องเดินทางกันเป็นระยะ

ทางยาวนานเลยทีเดียว แล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อไปถึงพระเชตวันแล้ว คณะพระภิกษุณีเหล่านั้นก็นำพระภิกษุณีธิดาเศรษฐีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเรื่องทั้งหมดถวาย พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วก็ทรงทราบว่า เป็นเรื่องที่คงตั้งกรรมมาก่อนบวช แต่จะตัดสินไปเฉย ๆ คงไม่เป็นการดี คนอาจติฉินนินทา ยิ่งเป็นพระภิกษุณีที่เคยอยู่ในสำนักพระเทวทัตด้วย คนก็อาจบอกว่า โอ! นี่พระพุทธเจ้าเอาภิกษุณี ที่พระเทวทัตทิ้งแล้ว มาเลี้ยงดู หรือว่าเป็นการสนับสนุนพวกที่แตกมาจากฝ่ายโน้นมาเข้าฝ่ายนี้ เป็นการไม่ดี ต้องทำให้เรื่องนี้ปรากฏชัดในที่ประชุม พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนทให้ไปเตรียมการเชิญบุคคลสำคัญมา ถ้าว่าถึงชาติตระกูลภิกษุณีนี้ก็เป็นผู้ใหญ่เหมือนกัน เป็นธิดาเศรษฐี ก็ให้ไปเชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกาไปยังที่ประชุม ทางฝ่ายพระภิกษุก็ทรงมอบพระอุบาลี ซึ่งเป็นพระวินัยธร ให้เป็นเจ้าของเรื่อง

วันรุ่งขึ้น นัดประชุมแล้วก็พิจารณาเรื่องในที่ประชุม พระอุบาลีเป็นเจ้าของเรื่อง ได้พิจารณาไต่สวนกัน พระอุบาลีก็มอบให้นางวิสาขามหาอุบาสิกาพิจารณาความ นางวิสาขาก็ไปสืบสาวราวเรื่องกับนางภิกษุณี ดูสภาพร่างกาย สืบถามประวัติความเป็นมาแล้วก็วินิจฉัยได้ว่า จะต้องตั้งกรรมมาก่อนอุปสมบท จากนั้นก็นำเอาเรื่องราวที่ได้ไต่สวน

ทั้งหมดมาแล้วให้พระอุบาลีฟัง และนำเข้าไปประชุมวินิจฉัย โดยพร้อมหน้า ตัดสินได้นางภิกษุณีธิดาเศรษฐีเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้ตั้งครรภ์มาก่อนอุปสมบท เป็นอันว่าเรื่องราวเสร็จสิ้นไปด้วยดี เป็นที่ปรากฏแจ่มชัดแก่มหาชน พระภิกษุณีนั่นก็พ้นคดีไป

เมื่อลูกโปรดแม่

เมื่อท่านพ้นคดีแล้ว ก็อยู่ปฏิบัติธรรมเรื่อยมา จนกระทั่งครรภ์แก่ก็ได้คลอดบุตร แล้วท่านก็เลี้ยงเด็กอยู่ในสำนักนางภิกษุณีนั่นเอง อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า คือพระองค์เสด็จมาบ่อย ๆ มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเรื่อย วันหนึ่งก็เสด็จมาทางสำนักภิกษุณีได้ยินเสียงเด็กทารกร้อง ก็ตรัสถามข้าราชบริพารว่า เด็กทารกที่ไหนมาร้องอยู่ในวัดโนว ข้าราชบริพารก็ทูลว่า นี่ก็คือเด็กทารกของนางภิกษุณีน้องคนนั้น องค์ที่ได้ตัดสินคดีในวันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่า เรื่องการเลี้ยงดูเด็กเป็นเรื่องยาก ท่านเป็นภิกษุณี ท่านย่อมไม่สะดวกในเรื่องปัจจัยการเป็นอยู่ การที่จะเลี้ยงเด็กย่อมไม่สะดวกเลยทุกประการ เราควรจะช่วยเหลือท่าน

พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็เลยไปขอเด็กทารกนั้นมา บอกว่าจะขอไปเลี้ยงในวัง เป็นอันว่าเด็กคนนั้นก็เลยได้ไปอยู่ในวัง เป็นอย่างราชกุมาร เด็กที่เป็นตระกูลเจ้าเขาเรียก

กุมาร พอเติบโตในวังคนทั้งหลายก็เรียกว่า กุมารกัสสปะ แปลว่า กัสสปะผู้เป็นกุมาร หมายความว่า กัสสปะลูกเจ้านาย หรือกัสสปะเด็กชาววัง อะไรทำนองนั้น หรืออย่างพระพุทธเจ้าเวลาส่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปให้เด็กคนนี้ก็ทรงเรียกว่ากุมารกัสสปะ ก็เลยเรียกกันมาว่า กุมารกัสสปะ

เวลาผ่านไป จนกระทั่งเด็กน้อยอายุ ๗ ขวบ ก็ได้มาบวชเป็นสามเณร ศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อว่า พระกุมารกัสสปะ เป็นผู้มีความสามารถมากสามารถในการแสดงธรรม จนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า เป็นเอตทัคคะในบรรดาภิกษุผู้แสดงธรรมวิจิตร อันนี้เป็นฝ่ายลูก อนาคตของฝ่ายลูกได้พัฒนามาจนสมบูรณ์ ก็เป็นผู้บรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้ว

ส่วนนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้น ตั้งแต่บุตรของตนไปอยู่ในวังแล้วก็เฝ้าห่วงใย ร้องให้คิดถึงแต่บุตรของตนตลอดเวลา แม้จะได้ตั้งใจปฏิบัติธรรม แต่หากใจหนึ่งก็คิดถึงแต่ลูก จึงไม่เป็นอันปฏิบัติธรรมได้จริงจัง มีกังวล มีห่วงเกิดขึ้น ร่ำร้องหาแต่ลูกเรื่อยมา ก็เลยไม่บรรลุมรรคผลอะไรทั้งสิ้น อยู่มานานจนกระทั่งวันหนึ่ง เติญปิณฑบาท ตอนนั้นพระกุมารกัสสปะเป็นพระอรหันต์แล้ว พระภิกษุณีมารดามาเจอเข้ากับลูก พอเจอเข้าด้วยความดีใจเป็นอย่างยิ่งก็ร้องเรียกว่าลูกรัก แล้วก็ไผ่เข้าไปหา แต่อารามร้อนรน พอไผ่เข้าไปหาที่ชวนเชแล้วก็พลาดล้มลงไป เขากันว่า

มารดาพอนึกถึงลูกรักน้ำนมจะไหล ก็ปรากฏว่าน้ำนมไหล
เปื้อนจีวร แล้วก็ไปจับลูก

ฝ่ายพระกุมารกัสสปะ ก็มีใจเมตตาการุณย์ต่อมารดา
นึกถึงว่า มารดา ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล เป็นเพราะความรัก
ความห่วงใยในตัวเราผู้เป็นบุตร เราจะช่วยอย่างไรดี ถ้า
หากว่า ให้แม่มีจิตใจครุ่นกังวลอยู่กับความรักความห่วงใย
อยู่อย่างนี้ ก็จะไม่รู้จักได้บรรลุมรรคผลแน่นอน เราจะต้อง
ใช้วิธีการเป็นอุบายสักอย่าง ทำให้แม่ตัดความรู้สึกลูกผูกพัน
กังวลนี้ให้ได้ ท่านก็เลยพูดคำหนึ่งขึ้นมา ซึ่งเป็นคำที่ฟัง
แล้วไม่น่าสบายใจนัก แต่โดยเจตนา ก็ทำเพื่อให้แม่ตัด
ความรู้สึกลูกผูกพันลงไปได้ จะได้ปฏิบัติธรรมได้

ท่านพระกุมารกัสสปะพูดทำนองว่า "แม่ ทำอะไรอยู่
ความรักแค่นี้ก็ตัดไม่ได้" อะไรทำนองนี้ ก็ทำให้แม่รู้สึกน้อย
ใจขึ้นมาว่า "ลูกเรานี้เนะ เราอุตส่าห์ตามหา ร้องให้ ห่วงมา
ไม่รู้กี่ปีแล้ว พอเจอกันก็มาพูดอย่างนี้ ไม่เอาแล้ว เขายังไม่
รักเรา เราอย่าไปรักเขาเลย" เป็นทำนองนี้ ทำให้ตัดความ
รู้สึกห่วงใยผูกพันลดน้อยลงไปได้ ตั้งแต่นั้นก็ตั้งใจปฏิบัติ
ธรรม ต่อมาก็ได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระเอรโอรหันต์รูปหนึ่ง
เรื่องก็จบลงด้วยดี พระภิกษุณีมารดา ก็ได้เป็นพระอรหัตต์
พระภิกษุที่เป็นลูกก็ได้เป็นพระอรหัตต์ เลยมีเรื่องพระ
ภิกษุณีผู้เป็นอรหัตต์ เป็นแม่ของพระภิกษุผู้เป็นอรหัตต์
เป็นเรื่องเป็นไปได้ที่ได้เกิดขึ้นแล้ว ดังที่ได้เล่ามานี้

ช่วยกันให้ฟังตนได้

เรื่องนี้ได้เป็นที่ปรารภของพระสงฆ์ในธรรมสภา จน
กระทั่งทำให้พระพุทธรเจ้าตรัสธรรมอื่น ๆ อีก เรื่องหนึ่งที่
พระพุทธรเจ้าตรัสโดยปรารภเรื่องนี้ ก็คือเรื่องการเกิดขึ้น
ของป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวาง
คงจำกันได้ที่อาตมภาพเล่าให้ฟัง แล้วก็สละชีวิตตัวเองแทน
แม่เนื้อแม่กวางที่กำลังตั้งครรภ์ใหม่ ๆ รายนี้แหละ ทำให้
เกิดนิยายเกี่ยวกับ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ขึ้น นั่นก็เรื่อง
หนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่ง ก็คือ เป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าตรัสพุทธ
ภาษิตที่ว่า "อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ" ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน
พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไขเนื้อความอันนี้ว่า แม้แต่เป็นลูก
เป็นแม่กัน แต่ในการบรรลุมรรคผลเบื้องต้น ในการทำจิตใจ
ให้พ้นจากกิเลส ถึงยังใจตนก็เป็นที่พักของตน คนอื่นจะมา
ช่วยไม่ได้ ลูกก็ช่วยแม่ไม่ได้ แม่ก็ช่วยลูกให้พ้นจากกิเลส
ไม่ได้ ตนจะต้องทำด้วยตนเอง พระองค์ตรัสภาษิตนี้ เพราะ
พระภิกษุท่านปรารภเรื่องนี้สนทนากัน เรื่องพระภิกษุณี
ธิดาเศรษฐีกับพระภิกษุกุมารกัสสปะ พระพุทธรเจ้าทรงมา
ได้ฟังก็เลยทรงแสดงธรรมให้เห็นว่า ตนต้องเป็นที่พึ่งของ
ตนเองในการปฏิบัติธรรมขั้นสุดท้าย ที่จะให้บรรลุมรรคผล
หรือจะให้พ้นจากกิเลส พ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง

แต่อย่างไรก็ตาม คนเราก็เป็นกัลยาณมิตร ช่วยเหลือกันได้ คือช่วยให้ฟังตนได้ อย่างในกรณีนี้พระกุมารกัสสปะก็ได้ช่วยมารดาของท่านแล้ว เป็นกัลยาณมิตรให้กับมารดา คือช่วยให้แม่ฟังตนเองได้ ก็ช่วยเสริมกัน แต่ในขั้นสุดท้าย แม่ต้องฟังตนเอง คือ จิตใจจะหลุดพ้นต้องหลุดพ้นเอง นี่ก็เป็นที่มาของพุทธภาษิตที่เรารู้จักกันมาก พุทธศาสนิกชนมักพูดกันเสมอว่า "อดตา หิ อดุตโน นาโถ" ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ต้องเข้าใจว่าในขั้นสุดท้ายแล้วเราต้องพึ่งตัวเอง คนอื่นอาจจะช่วยเกื้อกูลเพื่อให้เราฟังตนเองได้ ไม่ได้หมายความว่า จะตัดไม้ให้เกี่ยวข้อง ไม่ให้ช่วยเหลือกัน คือมีขอบเขตว่า เรามาช่วยกันและกันให้แต่ละคนฟังตนเองได้ แล้วแต่ละคนก็ต้องฟังตนเอง

เมืองพุทธ เมืองพราหมณ์

นี่เป็นเรื่องหนึ่ง ที่อาตมภาพนำมาเล่าจะให้เห็นภาพชีวิตที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เกี่ยวข้องทั้งเมืองราชคฤห์ และเมืองสาวัตถี แต่สาวัตถีก็ดี ราชคฤห์ก็ดี ในปัจจุบันจะเห็นว่ามีแต่ซาก ปากก็เลือนน้อย เป็นที่แห้งแล้งเสียมาก สาวัตถียังเป็นที่ชุ่มชื้น มีต้นไม้มากหน่อย แต่ว่าทั้ง ๒ แห่งก็เป็นเมืองร้าง จะมีหมู่บ้านอะไรก็เป็นเรื่องของชาวบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชนบทห่างไกล แสดงให้เห็นคติความเปลี่ยนแปลงของสังขารทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

อาณาจักรที่เคยยิ่งใหญ่เป็นมหาอำนาจก็ล่มสลายไป ลี้้นสูญไป เมืองใหม่ ๆ อาณาจักรใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้น

แต่เมืองหนึ่งที่เราไปเยี่ยมที่สารนาถ ที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา เมืองนั่นคือ เมืองพาราณสี เมืองพาราณสีเดี๋ยวนี้ก็ยังมีความสำคัญอยู่ เพราะยังเป็นดินแดนของศาสนาฮินดู ศาสนาฮินดูยังคงรุ่งเรืองอยู่ และเมืองพาราณสีนั้นตั้งอยู่ที่แม่น้ำคงคา แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู เดี่ยวนี้ชาวฮินดูก็ยังไปทำน้ำที่เมืองพาราณสี ไปอาบน้ำชำระบาปกัน เอาศพไปเผาที่นั่น เพื่อจะให้คนตายไปสวรรค์ อย่างที่เราได้ไปดูมาแล้ว

พาราณสีมีความสำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา เฉพาะในแง่ของอดีต คืออยู่ในเรื่องชาดก ถ้าหากเป็นสาวตติกับราชคฤห์แล้ว มีความสำคัญในครั้งพุทธกาลเอง เรื่องราวจะเกิดขึ้นที่นั่นมาก แต่ถ้าเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้ามักจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่พาราณสี ชาดกส่วนมากจะขึ้นต้นว่า "อดีเต พาราณสียํ พุรหมมตฺเต . . ." เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นนั่นเป็นนี่ อย่างเรื่องกวางโพธิสัตว์จะสละชีวิตให้กับกวางแม่ลูกอ่อน หรือแม่กวางที่กำลังตั้งครรภ์ ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่เมืองพาราณสีเช่นเดียวกัน นี่ก็เป็นเรื่องสมัยพุทธกาล

พุทธศาสน์ยิ่งรุ่ง หลังพุทธกาล

ต่อไป จะข้ามมาหลังพุทธกาล ให้เห็นภาพวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา จะกระทั่งสิ้นสุดไปพอคร่าว ๆ

ตอนนี้เรากำลังจะผ่านออกจากพุทธภูมิ คือ ดินแดนช่วงแรกที่เราเดินทางไปในมัสการ ตั้งแต่พุทธคยาไปถึงสาวัตถีก็เป็นอันจบสิ้นไป คราวนี้ก็มาถึงหลังพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสาวกก็ได้จัดการสังคายนาครั้งที่ ๑ ขึ้นที่เมืองราชคฤห์ ต่อจากนั้นก็ถือว่าพระสาวกทั้งหลายมีหน้าที่ ในการสืบต่อพระศาสนาทอดกันมาโดยลำดับ

หลังพุทธกาลแล้ว พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาบ้างเสื่อมบ้างเป็นระยะ ๆ ช่วงแรกที่เจริญสูงสุด ก็คือในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช ที่อาตมภาพกล่าวถึงครั้งหนึ่งแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร หรือปัตนะที่กล่าวถึงเมื่อที่นี่ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ เป็นเวลาประมาณ ๔๒ ปี แต่ฝรั่งเขาไม่นับเหมือนเรา ฝรั่งเขานับเทียบออกมาได้เป็น พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๘ คือเรื่องประวัติพุทธศาสนานี้ นับแบบเรากับนับแบบฝรั่งมันจะต่างกันสัก ๖๐ ปี แทบทั้งหมด แม้แต่พระพุทธเจ้าประสูติและปรินิพพาน ของฝรั่งก็ต่างจากของเรา ๖๐ ปี เพราะของเราคิดตัวเลขปีพุทธปรินิพพาน เรา

บอกว่าก่อนคริสต์ ๕๔๓ ปี แต่ฝรั่งเขาเอา ๔๘๓ ปี จึงต่างกันอย่างนี้ตลอด

จากหัตถ์ที่ปกป้องเชิดชู สู่กำมือของผู้พิฆาต

พระเจ้าอโศกครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ ได้ทำการสังคายนาครั้งที่ ๓ ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาอย่างทีกล่าวเมื่อกี้ ต่อมาราชวงศ์พระเจ้าอโศกสืบมาอีก ๗ ชั่วพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีลูกหลานของพระเจ้าอโศกครองมาอีก ๗ องค์ ก็ถูกอำมาตย์ที่เป็นพราหมณ์จับปลงประชนม์เสีย แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ *ราชวงศ์คุงคะ* เป็นราชวงศ์ฮินดู ซึ่งเดิมก็เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินพุทธนั่นเอง

ตอนก่อนนั้นเมื่อพระเจ้าอโศกอุปถัมภ์พุทธศาสนา ก็มีอำมาตย์เป็นพวกพราหมณ์ด้วย แต่พอฮินดูตั้งราชวงศ์ของเขาขึ้น เขาก็ปราบชาวพุทธถึงกับทำพิธีบูชายัญ ดำเนินการปราบปรามชาวพุทธ ถึงกับให้ค่าหัวแก่คนที่ไปฆ่าชาวพุทธมาได้ อะไรทำนองนี้ พุทธศาสนาก็ถูกกำจัดมาก กษัตริย์องค์นี้ชื่อ *พระเจ้าปุชยมิตร* แต่มีอำนาจไม่กว้างขวางมาก ตอนนั้นในดินแดนที่เคยเป็นแว่นแคว้นของพระเจ้าอโศกได้มีพวกผู้มีอำนาจอื่น ๆ ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ขึ้นมาแตกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย หลายแคว้นก็ดำรงพุทธศาสนาไว้ได้

มหาราชไมแล้งชมพูทวีป

แคว้นหนึ่งที่ดำรงพุทธศาสนาไว้ด้วยดี คือแคว้นของ พระเจ้ามิลินท์ โยมคงเคยได้ยินชื่อพระเจ้ามิลินท์ ที่ถามปัญหาพระนาคเสน พระเจ้ามิลินท์เป็นกษัตริย์เชื้อชาติกรีก ในภาษากรีกเขาเรียกว่าพระเจ้าเมนันเดอร์ เมนันเดอร์นี้ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘ อยู่ที่เมืองสาคละ ปัจจุบันอยู่ในประเทศปากีสถาน พระเจ้ามิลินท์ครองแผ่นดิน ตั้งแต่แคว้นปัญจาบไปจนถึงประเทศอัฟกานิสถาน ก็ใหญ่พอสมควร เมืองสาคละที่เป็นเมืองหลวงของพระเจ้ามิลินท์ ก็อยู่ใกล้ ๆ เมืองศรีนคร ที่เราไปมาแล้วในแคชเมียร์ ขอให้โยมนึกภาพเมืองศรีนครนั้นแหละ ได้เมืองศรีนครลงไปห่างสัก ๒๓๐ กม. ก็เป็นเมืองสาคละ เมืองหลวงของพระเจ้ามิลินท์ พระเจ้ามิลินท์ก็เป็นผู้ครองดินแดนสำคัญแห่งหนึ่งที่ได้เชิดชูดวงประทีปแห่งพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ หลังจากสมัยพระเจ้าอโศก

ต่อจากนั้นผ่านมามาก ๒๐๐ ปีเศษ ก็มีพระเจ้าแผ่นดินยิ่งใหญ่องค์หนึ่ง ที่ได้รวบรวมแคว้นเล็กแคว้นน้อยเข้ามาจัดตั้งเป็นมหาอาณาจักรได้ในราว พ.ศ. ๖๐๐ พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ชื่อ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ครองราชย์ราว พ.ศ. ๖๐๐ ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองปุรุषปุระ หรือ ปุรุषนุรี หรือ เปชวาร์ อยู่ในปากีสถานปัจจุบัน อันนี้ขอให้เทียบกับเมืองศรีนครที่เราไปในแคว้นแคชเมียร์ เมืองปุรุषปุระของ

พระเจ้ากนิษกะอยู่เลยเมืองศรีนครไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๓๐๐ กม.

พระเจ้ากนิษกะมหาราช เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาแบบที่เรียกว่า สรวาสติวาทิน ซึ่งไม่ใช่เถรวาท และมหายานก็เจริญในดินแดนของพระองค์ ไปกันได้กับนิกายที่ทรงอุปถัมภ์ ทำให้พุทธศาสนาแบบมหายานรุ่งเรืองขึ้นมาในทางฝ่ายของเราหรือในทางเถรวาท จะไม่ค่อยรู้จักพระเจ้ากนิษกะมหาราชเลย เพราะเราไม่นับเข้าในประวัติศาสตร์หรือในตำนานของเรา

พระเจ้ากนิษกะอุปถัมภ์พุทธศาสนา แบบสรวาสติวาทิน พร้อมทั้งพุทธศาสนาแบบมหายานก็พลอยเจริญไปด้วย ทรงจัดสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่ฝ่ายมหายานยอมรับขึ้นเหมือนอย่าง que พระเจ้าอโศกจัดสังคายนา ครั้งที่ เราเรียกว่าครั้งที่ ๓ แต่มหายานเขาไปนับเอาของพระเจ้ากนิษกะนี้เป็นครั้งที่ ๓ ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไปทางจีนทางมองโกเลีย ทิเบต ไปทางทิศเหนือโน้นมากมาย นี่เป็นเรื่องของพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง ที่ชื่อวกนิษกะ ก็ได้สร้างถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาไว้มากเช่นเดียวกัน

หลังพระเจ้ากนิษกะแล้ว อาณาจักรก็ค่อย ๆ แตกสลายลงไปอีก จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๘๖๐ ผ่านพระเจ้ากนิษกะมาศตวรรษเศษ หลังจากซึ่งอำนาจกันมามากมาย ก็มีราชวงศ์หนึ่งตั้งขึ้น รวบรวมแคว้นน้อยใหญ่เข้ามาเป็น

มหาอาณาจักร ได้แก่ ราชวงศ์คุปตะ ราชวงศ์นี้เป็นราชวงศ์ฮินดู ที่ผ่านมาเมื่อกษัตริย์ยิ่งใหญ่เป็นพุทธ ตอนนี้เป็นฮินดู กษัตริย์คุปตะนี้ แม้จะเป็นฮินดูก็จริง แต่ต้องอาศัยชาวพุทธมาเป็นมหาอำมาตย์ เป็นผู้วางแผนในการปกครองเป็นต้น เพราะว่าตอนนั้นชาวพุทธเป็นผู้มีการศึกษามาก เพราะฉะนั้น มหาอำมาตย์ส่วนมากหรือแทบทั้งหมดของราชวงศ์คุปตะเป็นพุทธ ตอนปลาย ๆ นั้นกษัตริย์คุปตะหลายองค์ก็เปลี่ยนมาเป็นพุทธเลย

ราชวงศ์คุปตะครองอำนาจอยู่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๔๖๓ ถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ตอนแรกก็ครองที่ปาตลีบุตรเหมือนกัน ที่เมืองหลวงเดียวกับพระเจ้าอโศก แต่ต่อมาได้ย้ายไปที่เมืองอโยธยาซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา เฉียงไปทางตะวันตกนิดหน่อย คนไทยเราเรียกเมืองหลวงเก่าของเราว่าอโยธยา เลียนศัพท์มาจากของอินเดียนี้เอง อโยธยาเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์คุปตะ อยู่ใกล้ ๆ กับเมืองกุสินาราที่เราไปมาแล้ว

ผ่านยุครุ่งเรืองสู่ระยะทำลาย

ราชวงศ์คุปตะแม้จะเป็นฮินดู แต่อาศัยชาวพุทธมาก และในเวลานั้นพุทธศาสนาดังมั่นคงแล้ว จนกระทั่งว่าไม่มีใครจะทำอะไรได้ เป็นอันว่าแม้ฮินดูจะมีอำนาจขึ้น พุทธศาสนาก็เจริญมาด้วยกัน และราชวงศ์คุปตะก็ให้การ

อุปถัมภ์พุทธศาสนาไปด้วย เช่นว่า มหาวิทยาลัยนาถันทา ตอนนั้นรุ่งเรืองอยู่แล้ว พระเจ้าแผ่นดินคุปตะก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัยนาถันทาแทบทุกพระองค์ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ ราชวงศ์คุปตะก็สิ้นสุดลง เหตุที่สิ้นสุดก็เพราะมีต่างชาติรุกราน ต่างชาตินี้คือชนชาติฮั่น

ชนชาติฮั่นบุกเข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของอินเดีย พอบุกเข้ามาก็ทำลายหมด ทำลายทุกอย่าง โดยเฉพาะได้ทำลายพุทธศาสนาาก ต้นทางที่เริ่มเข้ามาก็คือ ดักกิลา ดักกิลาปัจจุบันนี้อยู่ในปากีสถาน ดักกิลาเคยรุ่งเรืองมาก เราได้ยินจากในคัมภีร์พุทธศาสนาว่าเป็นดินแดน ทิศาปาโมกข์ พอหลังพุทธกาลไม่นานก็เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา มีวัดวาอารามมากมาย พอพวกฮั่นบุกเข้ามา ก็ทำลายดักกิลาราบไปเลย เผาผลาญหมด พวกฮั่นบุกเข้ามาระยะ พ.ศ. ๑๐๔๓-๑๐๔๓ ก็ทำให้อินเดียหัว้นไหวแตกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ น้อย ๆ มากมาย แต่ว่าตอนนั้นอินเดียยังพอต้านศัตรูไว้ได้ เข้ามาไม่ได้ลึกมาก ผลที่สุดฮั่นก็ต้องออกไป แต่ว่าได้ทำลายพุทธศานา ย่อยยับไปมากทีเดียว

อินเดียยังไม่สิ้นคนดี

พอด้านพวกฮั่นได้แล้ว พวกกษัตริย์ในอินเดียก็พยายามจะชิงอำนาจกันเอง จนกระทั่งมีพระเจ้าแผ่นดิน

องค์หนึ่งรวบรวมแคว้นแคว้นได้มากน้อยชื่อ พระเจ้าหรรษ
 วรรณะ พระเจ้าหรรษวรรณะเป็นกษัตริย์ชาวพุทธ แต่
 พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้น เป็นมหายานส่วนมาก
 แล้ว เพราะฉะนั้น พระเจ้าหรรษวรรณะที่ว่าป็นชาวพุทธ
 และได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ ก็กลายเป็น
 อุปถัมภ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ครองราชย์ประมาณ
 พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๑๙๐ เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองกระโนชนียะ
 ปัจจุบันอยู่ระหว่างทางเมืองลักเนาไปเมืองอัครา

พระเจ้าหรรษวรรณะได้ฟื้นฟูอินเดียขึ้นมา หลังจาก
 จากยุคที่พวกฮั่นบุก เป็นพระเจ้าแผ่นดินพุทธก็ได้อุปถัมภ์
 พุทธศาสนามากและไม่เบียดเบียนศาสนาอื่น ๆ แต่ตอน
 ปลายรัชกาลก็ปรากฏว่าถูกปลงพระชนม์ อำมาตย์พวก
 ฮินดูพวกพราหมณ์จัดการลอบปลงพระชนม์ ครั้งแรกไม่
 สำเร็จ พระเจ้าหรรษวรรณะก็ใจดี เธอปลงพระชนม์ฉันไม่
 สำเร็จ มันเป็นอย่างนี้ ไม่พอใจอะไรก็ว่ากันดี ๆ ก็ยกโทษให้
 พอยกโทษให้พวกนี้ก็เลยสมคบกันใหม่ คราวที่ ๒ ปลง
 พระชนม์สำเร็จ พระเจ้าหรรษวรรณะก็สิ้น พวกฮินดูจึงรุ่ง
 เรื่องขึ้นมาอีก

เหตุการณ์ผ่านมา อินเดียก็แตกเป็นแคว้นเล็กแคว้น
 น้อยอีก แย่งชิงอำนาจกันมากมาย แต่ไม่มีใครที่มีอำนาจ
 ยิ่งใหญ่จริง ๆ ในตอนนี้ก็มีราชวงศ์หนึ่งอยู่ทางตะวันออก
 แถว ๆ แคว้นมคธที่พอจะรวบรวมแคว้นใหญ่ขึ้นมาคือ

ราชวงศ์ปาละ เช่น พระเจ้าธรรมบาล ยุคนี้ตกในราว พ.ศ.
 ๑๓๐๐-๑๖๘๕ พุดง่าย ๆ ดีเสียว่า ๑๓๐๐-๑๗๐๐ พระเจ้า
 แผ่นดินก็ครองราชย์ที่เมืองปาตลีบุตร และเป็นราชวงศ์
 พุทธ ได้อุปถัมภ์พระพุทธานุภาพ อุดหนุนมหาวิทยาลัย
 พุทธศาสนาทั้งแห่งเก่าที่นาถันทา และที่ตั้งใหม่ มีมหา
 วิทยาลัยโอทันตปุระ วิกรมศิลา เป็นต้น อีกหลายแห่ง
 พุทธศาสนาก็รุ่งเรืองมาได้อีก แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนา
 แบบกลาย ๆ คือ มหายนผสมฮินดู

ลืมนึกไปนิดหนึ่ง ตอนยุคพระเจ้าหรรษวรรณะ มี
 พระภิกษุที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่ง เดินทางเข้าไปในประเทศ
 อินเดีย แล้วเล่าเรื่องการเดินทางสืบพระศาสนาในอินเดีย
 เอาไว้ด้วย คือ พระถังซำจั๋ง ในเรื่องไซอิ๋ว หลายท่านรู้จักดี
 พระถังซำจั๋งเดินทางเข้ามา ในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะ
 ประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๑๙๐ แล้วก็เล่าเรื่องราวไว้มากมาย
 เขาพาพระไตรปิฎกจากไซทิ หรือประเทศตะวันตกของจีน
 คืออินเดียนั่นเอง นำเอาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์พระพุท
 ธานุภาพกลับไปเมืองเซียงอาน แล้วไปแปลออกเป็นภาษาจีน
 พระถังซำจั๋งเป็นปราชญ์แห่งราชวงศ์ถัง เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง
 มาก ทางประวัติศาสตร์เรียกหลวงจีนเหียนจิ่ง ท่านเรียนที่
 มหาวิทยาลัยนาถันทาด้วย และได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับ
 นาถันทาไว้มากมาย

อาณาจักรอิวसान พุทธศาสนิกอันตรธาน

เมื่อสิ้นยุคพระเจ้าอรรชวรอนนั้น มาจนถึงราชวงศ์ปาละ เพราะเหตุที่อินเดียแตกแยกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยมากมาย ก็จึงชิงอำนาจกันเองเกิดความอ่อนแอ พอดีตอนนี้มุสลิมก็บุกเข้ามา มุสลิมบุกเข้ามาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๐๐ เข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือ ตีเข้ามาได้ที่ละน้อย ๆ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ตีได้ถึงแคว้นมคธ หรือแคว้นพิหารในปัจจุบัน ตอนที่มุสลิมเข้าตีมคธคราวนี้ ราชวงศ์ปาละสิ้นสุดไปแล้ว เพิ่งสิ้นสุดไปใหม่ ๆ มีราชวงศ์ใหม่ชื่อ ราชวงศ์เสนะ ราชวงศ์เสนะก็ถูกมุสลิมทำลาย ทหารมุสลิมทำลายล้างเรียบ ไม่มีเหลือ ถ้าเป็นวัดก็เป็นอันว่าเผาหมด พระสงฆ์มากก็ถูกฆ่า หรือไม่ก็หนีไป

ตอนนั้นนักประวัติศาสตร์ของพวกมุสลิมเอง ก็เขียนเล่าไว้ด้วยความภูมิใจว่า เขาไปไหนเขาก็ได้ทรัพย์สินสมบัติมากมาย และเขาก็เอาดาบไปฆ่าผู้คน เมื่อปราบเสร็จแล้ว เขาก็ให้เลือกเอาระหว่างดาบกับพระอัลเลาะห์ จะเอาอะไร ถ้าเอาอัลเลาะห์ก็อยู่ ถ้าไม่เอาอัลเลาะห์ก็ดาบ คือถูกฆ่า เพราะฉะนั้น ผลที่สุดพุทธศาสนาก็สูญสิ้นจากอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ เป็นต้นมา นี่ก็คือประวัติศาสตร์พุทธศาสนาโดยย่อ

อินเดียแห่งความหลัง

อาตมภาพเล่าให้เห็นภาพคร่าว ๆ โยมอาจจะยังเห็นไม่ชัดเจน แต่คงพอทราบว่าเป็นมาอย่างไร พุทธศาสนาในตอนหลัง ๆ แผลไปทั่วอินเดียหมดแล้ว พอถึงพระเจ้าอโศก ก็แผลไปหมด พระเจ้าอโศกครองแผ่นดินที่กว้างขวางเป็นมหาอาณาจักร หลังพระเจ้าอโศกไม่นานก็เกิดถ้ำอย่าง อชันดา ขึ้นมา อชันตาก็เกิดระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐-๑๒๐๐ เป็นถ้ำของพุทธศาสนาล้วน ๆ เป็นถ้ำของฝ่ายเถรวาทอยู่ ๕ ถ้ำ นอกนั้นเป็นมหายาน และที่อีกภูเขานึงคือ เอลโลร์ หรือภาษาอินเดียเขาเรียกว่า เอลลัวร์ ก็สร้างระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๓๐๐ ยุคที่มีถ้ำพุทธศาสนาคือ ๑๑๐๐-๑๓๐๐ ยุคถ้ำฮินดูราว ๑๑๕๐-๑๔๕๐ ยุคถ้ำของเซนราว ๑๓๕๐-๑๕๕๐ หลังจากนั้นทั้งหมด คงถึงยุคนี้สงครามถูกมุสลิมบุก

ส่วนมหาวิทยาลัยนาลันทา ก็เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่ เริ่มขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๐ รุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะ จนกระทั่งพุทธศาสนาล้นสูญจากอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ ก็ถูกเขารับเรียบไป รวมแล้วรุ่งเรืองอยู่ยาวนานเกือบ ๑,๐๐๐ ปี

เมื่อมุสลิมได้เข้ามาครอบครองประเทศอินเดียแล้วก็ มีราชวงศ์มุสลิมหลายราชวงศ์เหมือนกัน แต่ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ ราชวงศ์โมกุล ซึ่งครองอำนาจกันมาตลอด พ.ศ. ๑๗๐๐-๒๒๕๐ พอถึงประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๐ เศษ อังกฤษ พวกนัก

ล่าอาณานิคมจากตะวันตก ก็เข้ามาแย่งชิงดินแดนในอินเดีย ผลที่สุดอังกฤษรบนชนะกษัตริย์มุสลิม ครอบครองอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๐ มาจนถึงอินเดียได้รับเอกราชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ตั้งแต่นั้นมาก็ถึงยุคอินเดียสมัยปัจจุบัน นี่เป็นประวัติศาสตร์อินเดียโดยย่อ

เป็นอันว่าพุทธศาสนาก็ได้สิ้นสูญไปแล้ว เหลือแต่ศาสนาอิสลามสู้กับฮินดูสืบมา แต่ทั้งหมดก็พ่ายแพ้แก่อังกฤษ แล้วทำยที่สุดอังกฤษก็เลิกราไปอีกทีหนึ่ง เราได้เห็นความเป็นไปในประวัติศาสตร์ตลอดเวลาเป็นพัน ๆ ปี มีราชวงศ์เล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดขึ้นมามากมาย แล้วก็แย่งชิงอำนาจกันล้มหายไป มีมหาอาณาจักรใหญ่ ๆ เกิดขึ้นมาแล้วมหาอาณาจักรน้อยใหญ่เหล่านี้ ก็สิ้นสูญไปตามกาลเวลาบ้าง โดยการทำลายบ้าง มีอาณาจักรเล็ก ๆ เกิดขึ้นกระจ่ายไป แล้วก็รวมกันได้อีก แล้วแตกสลายไปอีก หมุนเวียนเปลี่ยนไป เป็นคติธรรมดา ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจจังนี้ ถ้าหากพิจารณาในแง่ของธรรมะคือ *ไตรลักษณ์* ก็เป็นเรื่องที่ควรแก่การสังเวชใจด้วย

แดนพุทธที่ล่มร้าง

เป็นอันว่า ดินแดนทั้งหมดที่เราได้ไปดูมา ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับพุทธศาสนาทั้งนั้น เราจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม อย่างที่อาตมภาพได้บอกไว้ว่าส่วนนอก

เหนือจากพุทธภูมิมาแล้ว คือเลยจากสาวัดถือออกมาเป็นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลังพุทธกาล อชันตา เอลโลว์าก็เกี่ยวข้อง เดลีก็เกี่ยวข้อง เพราะที่นั่นเป็นเมืองอินทปัตถ์ อยู่ในแคว้นกุรุ พระพุทธเจ้าเคยแสดงมหาสติปัฏฐานสูตรที่นั่น แม้แต่ที่แคชเมียร์ หรือกัษมีระ ซึ่งเราไปที่เมืองศรีนคร ที่นั่นพุทธศาสนาก็เคยแพร่หลายอยู่ ประชาชนแถวนั้นก็เคยนับถือพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันเป็นมุสลิมไปเกือบทั้งหมดแล้ว

พุทธศาสนาเคยรุ่งเรืองที่นั่น เช่น เมืองสาครละของพระเจ้ามิลินท์ก็อยู่ห่างจากที่นั่นประมาณ ๒๐๐ กว่ากิโลเมตร หรือเมืองปุรุषปุระของพระเจ้ากนิษกะก็อยู่ห่างจากที่นั่น ลัก ๓๐๐ กม. ดินแดนแถว ๆ นั้น ล้วนเคยเป็นถิ่นของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งถึงอัฟกานิสถาน และปากีสถานทั้งหมดก็เคยเป็นประเทศพุทธศาสนามาก่อน แต่ปัจจุบันนี้พุทธศาสนาแทบไม่มีเหลืออยู่เลย ที่กัษมีระเราได้เลยเข้าไปนิดหนึ่งในแดนหิมพานต์

หิมพานต์นั้น ก็เป็นดินแดนที่มีเรื่องราวในพุทธศาสนามาก เช่น เมื่อคราวที่พวกเจ้าศากยะ จะไปรบไปฆ่ากันระหว่างพี่น้อง ในสงครามใหญ่ระหว่าง *ไกลียะ* กับ *ศากยะ* เมื่อพระพุทธเจ้าไปห้ามทัพเสร็จ เจ้าชายที่จะไปรบก็เปลี่ยนเป็นบวช ก็ได้บวชกันจำนวนมากมาย พระพุทธเจ้าก็พาพระโอรสเหล่านั้น ไปเที่ยวแดนหิมพานต์กัน

พักใหญ่ เรื่องราวในชาดกก็เยอะแยะ ที่เกี่ยวกับเรื่องแดน
หิมพานต์

ในคัมภีร์อรรถกถาท่านพูดถึงแดนหิมพานต์ไว้ว่า มี
ภูเขาเป็นเทือกใหญ่ ๆ ทั้งหมด ๗ เทือก ล้อมภูเขาคันธ-
มาทน์ มีเนื้อที่สามแสนโยชน์ มียอดทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ ยอด
มีทะเลสาบใหญ่ที่ไม่เคยร้อนด้วยแสงแดดเลย ๗ ทะเล
สาบ ปัจจุบันนี้ก็ขอให้ดูแผนที่เอาเองว่า หิมพานต์นั้นกว้าง
ใหญ่ขนาดไหน อาตมภาพเองก็ยังไม่ได้ดูว่าเขายกไว้ว่ามี
เนื้อที่กี่ล้านเอเคอร์ หรือกี่ล้านไร่ อันนี้เราไปมาแล้ว โยมก็
พูดได้ว่าได้เข้าไปในดินแดนหิมพานต์แล้วนิดหน่อย

เหตุให้พุทธศาสนาสูญสิ้นจากอินเดีย

ข้อที่ควรจะกล่าวในที่นี้สักหน่อย เป็นคติในทาง
ธรรม ก็คือ เรื่องพระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากอินเดีย ควร
กล่าวถึง เหตุทั้งหลายที่ทำให้พุทธศาสนาต้องสูญสิ้นไปจาก
ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ชัดเจนเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐

๑. เหตุอันแรกที่เราเห็นได้ พุดง่าย ๆ ว่า ชาวพุทธ
เราใจกว้าง แต่ศาสนาอื่นเขาไม่ใจกว้างด้วย นี่ก็เป็นเหตุ
สำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไป เพราะว่าเมื่อพระ
พุทธศาสนาเกิดขึ้นนั้น ก็สอนแต่เพียงหลักธรรมเป็นกลางๆ
ให้คนประพฤติดี ทำความดี จะนับถือหรือไม่นับถือก็ไม่ได้
ว่าอะไร ถ้าเป็นคนดีแล้วก็ไปสู่คติที่ดีหมด ไม่ได้จำกัดว่า

ต้องเป็นชาวพุทธจึงจะไปสวรรค์ได้ หรือว่าชาวพุทธที่มา
นับถือแล้วทำตัวไม่ดีก็ไปนรกเหมือนกัน อะไรทำนองนี้

เมื่อชาวพุทธได้เป็นใหญ่ เช่น อย่างพระเจ้าอโศก-
มหาราช ครองแผ่นดินก็อุปถัมภ์ทุกศาสนาเหมือนกันหมด
แต่ผู้ที่ได้รับอุปถัมภ์เขาไม่ได้ใจกว้างตามด้วย เพราะฉะนั้น
พวกอำมาตย์พราหมณ์ของราชวงศ์อโศกเอง ก็เป็นผู้กำจัด
ราชวงศ์อโศก จะเห็นว่าอำมาตย์ที่ชื่อ ปุชยมิตร ก็ได้ปลง
พระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นหลานของพระเจ้าอโศก
แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ที่กำจัดชาวพุทธ อย่างที่เล่าเมื่อกี้ แต่ก็
กำจัดไม่เสร็จจึ้น มีมาเรื่อย จนกระทั่งถึงพระเจ้าหรรษ-
วรรธนะครองราชย์ อำมาตย์ที่เป็นฮินดูก็กำจัดพระองค์เสีย
อีก ก็เป็นมาอย่างนี้ จนในที่สุดมุสลิมก็เข้ามาบุกกำจัด
เรียบไปเลยเมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๐ นี่ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่เห็นได้
ง่าย

ยังมีเหตุอื่นอีก ชาวพุทธเองก็เป็นเหตุด้วย อย่าไป
ว่าแต่คนอื่นเขา

ใจกว้างจนลืมหัก เสียหลักจนถูกกลืน

ในด้านหนึ่ง ใจกว้างของชาวพุทธนั้น บางทีก็
กว้างเลยเถิดไป จนกลายเป็นใจกว้างลืมหักหรือใจกว้าง
อย่างไม่มีหลัก ไม่ยืนหลักของตัวเองไว้ กว้างไปกว้างมาเลย
กลายเป็นกลมกลืนกับเขา จนศาสนาของตัวเองหายไปเลย
ที่หายไปให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ ไปกลมกลืนกับศาสนา

ฮินดู ตอนที่มุสลิมยังไม่เข้ามา ศาสนาพุทธเราก็อ่อนมาก แล้วเพราะไปกลมกลืนกับศาสนาฮินดูมาก ปล่อยให้ความเชื่อถือของฮินดูเข้ามาปะปน

อย่างในถ้ำอชันตานั่น เป็นที่แสดงประวัติพุทธศาสนา ได้อย่างดี จะเห็นได้ตั้งแต่เจริญจนถึงเสื่อม ตอนต้นจะเห็นว่าเดิมก็บริสุทธิ์ดีเป็นพุทธศาสนาเถรวาท ต่อมาก็กลายเป็นมหายาน มีคติความเชื่อของทางฮินดูเข้ามาปะปนมากขึ้น ผลที่สุดพุทธหมด จะเห็นได้ที่เอลโลว์ว่า ผลที่สุดเหลือแต่ถ้าฮินดู ถ้าพุทธถูกกลืนหมด เพราะฉะนั้นก็เป็นคติสอนใจอันหนึ่งที่ว่าใจกว้างจนลืมหลัก ไม่ยืนรักษาหลักของตัวเองไว้ กลมกลืนจนกระทั่งตัวเองสูญหายไป

ในความใจกว้างและกลมกลืนนั้น มีเรื่องหนึ่งที่น่าจะกล่าวไว้คือ ลักษณะการกลมกลืนกับศาสนาฮินดู ศาสนาฮินดูนั้นมีลักษณะสำคัญคือ การเชื่อเรื่องฤทธิ์ เรื่องปาฏิหาริย์ เรื่องการดลบันดาลของเทพเจ้า ตอนที่คณะเดินทางโยมจะได้ยิน ท่านพระครูทวีเล่าถึงนิทานของฮินดูมากมาย มีแต่เรื่องเทพเจ้าองค์นั้นมีฤทธิ์อย่างนั้น ดลบันดาลอย่างนั้น สัปก้นอย่างนั้น เอาฤทธิ์มาใช้ทำลายกันต่าง ๆ โดยมากเป็นเรื่องของโลภะ โทสะ โมหะ พุทธศาสนาในยุคหลังก็ทำให้คนไปหวังพึ่งเรื่องฤทธิ์ เรื่องเทพเจ้าอะไรต่ออะไรมากขึ้น จนลืมหลักของตัวเอง

คลาดหลักกรรม ไปคลำหาฤทธิ์

๒. ในทางพุทธศาสนานั้นจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็มีฤทธิ์เหมือนกัน เป็นปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งในบรรดาปาฏิหาริย์ ๓ แต่ต้องยืนหลักไว้เสมอว่า ปาฏิหาริย์ที่สำคัญที่สุดคือ อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ที่เป็นหลักคำสอน ไม่ใช่ปาฏิหาริย์ที่เป็นการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนาให้ถือการกระทำของเราเป็นหลัก ส่วนฤทธิ์หรือเทพเจ้านั้นจะมาเป็นตัวประกอบหรือช่วยเสริมการกระทำของเรา จะต้องเอาการกระทำของตัวเองเป็นหลักเสียก่อน ถ้าหากว่าเราไม่เอาการกระทำหรือกรรมเป็นหลัก เราก็จะไปหวังพึ่งการดลบันดาลของเทพเจ้า หวังพึ่งฤทธิ์ของผู้อื่นมาทำให้ไม่ต้องกระทำด้วยตนเอง กิ่งอมมือขอเท้า มันก็มีแต่ความเสื่อมไป

จุดที่เสื่อมก็คือตอนที่ ชาวพุทธลืมหลักกรรม ไม่เอาการกระทำของตัวเองเป็นหลัก ไปหวังพึ่งเทพเจ้า ไปหวังพึ่งฤทธิ์ พึ่งปาฏิหาริย์ตราบไธที่เรายืนหลักได้ คือเอากรรมเอาการกระทำเป็นหลัก แล้วถ้าจะไปนับถือฤทธิ์ปาฏิหาริย์บ้าง ฤทธิ์ปาฏิหาริย์นั้นก็มาประกอบมาเสริมการกระทำก็ยังพอยอม แต่ถ้าใครใจแข็งพอก็ไม่ต้องพึ่งฤทธิ์ ไม่ต้องพึ่งปาฏิหาริย์อะไรทั้งสิ้น เพราะพุทธศาสนานั้นถ้าเราเอากรรมหรือการกระทำเป็นหลักแล้ว ก็ื่อยืนหยัด

อยู่ได้เสมอ ยกตัวอย่างเรื่อง อนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นชาวพุทธในสมัยพุทธกาล

อนาถบิณฑิกเศรษฐี นั้น ที่บ้านหรือที่ปราสาทของท่าน ก็มีเทวดามาอยู่ เทวดานี้มีความลำบากมาก เพราะพระพุทธรูปกับพระสงฆ์เสด็จมาที่บ้านของท่านเศรษฐีบ่อย ๆ ด้วยความเคารพพระสงฆ์เทวดาก็ต้องฝืนใจลงมาจากหุ้มประตูป้าน ลงมาข้างล่าง เขาจึงมีความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญใจ ก็เลยมาอุบายหาหนทางบอกอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า ท่านก็จนลงทุกวัน เพราะถวายทานแก่พระพุทธรูปและพระสงฆ์อย่าเลย อย่าทำลายทรัพย์สมบัติเลย เลิกนับถือพระพุทธรูปเจ้าเถอะ เลิกถวายทาน เทวดานี้มาสอนให้ทำไม่ดี เทวดาก็มีทั้งเทวดาดีและเทวดาไม่ดี

ทีนี้ อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นเป็นผู้มั่นในพระรัตนตรัยแล้ว มั่นในคุณธรรม ไม่เอาด้วย บอกเทวดาว่า ท่านเป็นใครกัน เรื่องอะไรมาชวนข้าพเจ้าในเรื่องไม่เข้าท่าเข้าทาง เทวดาก็บอกว่าข้าพเจ้าอยู่ที่หุ้มประตูป้านท่านนี้แหละ มีความหวังดีต่อท่าน อยากให้ท่านร่ำรวย ไม่ยากจนเพราะการสละทรัพย์สมบัติ เศรษฐีก็บอกว่า ต่อแต่นี้ไปท่านอย่าอยู่ที่นี้เลยนะ ไปอยู่ที่อื่นดีกว่า อยู่ที่นี่คงไม่ดีเพราะความเห็นไม่ตรงกัน ท่านไม่ตั้งอยู่ในธรรม มาชักชวนในทางไม่ถูกต้อง

เทวดาแสนเก่ง ก็ต้องเกรงมนุษย์ที่มีธรรม

เทวดาก็เดือดร้อนเพราะเจ้าของบ้านไล่ เลยต้องไปหาเทวดาผู้ใหญ่ให้มาอ่อนวอนอนาถบิณฑิกเศรษฐี เทียวได้ไปหาเทพเจ้าใหญ่ ๆ จนถึงพระอินทร์ ให้มาช่วยอ่อนวอนเศรษฐีขอให้อนุญาตให้กลับเข้าบ้านได้ตามเดิม ผลที่สุดพระอินทร์ก็บอกว่า พระอินทร์เองก็ช่วยไม่ได้ มันอยู่ที่ตัวเศรษฐีเขาจะยอมไม่ยอม แต่เอาละลองหาอุบายไปให้เขายอมดูซิ พระอินทร์ก็ได้แต่แนะนำอุบายให้ บอกว่านี่ลองไปหาดูซิที่ไหนมีชุมทรัพย์ดี ๆ ไปบอกเศรษฐี

เทวดาไปเจอชุมทรัพย์แห่งหนึ่ง ก็เลยเอามาบอกเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีครับ ที่นั่นมีชุมทรัพย์ใหญ่อยู่ ท่านมีทางที่จะได้ทรัพย์สมบัติมาทำบุญอีกเยอะ เศรษฐีบอกว่า เทวดาแนะนำอย่างนี้ พอใช้ได้ ก็เลยอนุญาตให้อยู่บ้านได้ต่อไป หมายความว่า เทวดากับมนุษย์นั้นอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ใครจะต้องยอมใคร ก็อยู่ที่ว่าใครมีคุณธรรมสูงกว่า ถ้าใครมั่นในคุณธรรมมากกว่า อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องยอม เพราะฉะนั้น พระพุทธรูปจึงสอนให้คนเรามั่นใจในกรรม มั่นใจในการทำความดีของตนเอง แล้วเทวดาก็ต้องยอมเรา

มีเรื่องในชาดกว่า เทวดาทำนายแล้วมนุษย์ก็ยังฝืนได้ แม้แต่พระอินทร์ทำนาย โดยฤๅษีเป็นสื่อให้บอกพระเจ้าแผ่นดิน ๒ ฝ่ายที่จะรบกัน ฝ่ายนี้จะชนะ ฝ่ายนั้นจะแพ้ ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายจากพระอินทร์ว่าจะชนะ ก็ประมาท

มัวเมา สนุกสนาน ฝ่ายที่ได้รับคำทำนายว่าแพ้ เกิดหัว
หน้าคือมหากษัตริย์เป็นคนไม่ประมาท มีจิตใจเข้มแข็ง
เตรียมการต่อสู้เต็มที่ เหตุการณ์ก็กลายเป็นว่าฝ่ายที่ได้รับ
คำทำนายว่าแพ้กลับเป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายที่ว่าจะชนะกลับ
เป็นฝ่ายแพ้ อย่างนี้ก็มี ฝ่ายที่แพ้ก็ไปตำพระฤษีบอกว่า
ฤษีโกหก ฤษีก็น้อยใจไปต่อว่าพระอินทร์ว่า ทำไมท่าน
แกลังข้าพเจ้า พระอินทร์บอกว่าไม่ได้แกลัง แล้วก็กล่าวคติ
ออกมาว่า "ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น เทวดาก็
เกียดกันไม่ได้"

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาถือการกระทำหรือ
กรรมเป็นสำคัญ เทวดาจะต้องมาเสริมมาช่วยการกระทำที่
ดีของเรา ฤทธิ์จะต้องมาประกอบการกระทำ เอาการกระทำ
ทำ เอาความเพียรพยายามหรือเอาการกระทำที่ดีเป็นหลัก
ไม่ใช่ว่าละเลยการกระทำ ปล่อยทิ้งกรรม แล้วไปมัวหวัง
พึ่งอำนาจพึ่งฤทธิ์ รอคอยดลบันดาลของเทพเจ้าต่าง ๆ ถ้า
เสียหลักนี้เมื่อไร พุทธศาสนาก็เสื่อม นี่ก็เป็นตัวอย่างอัน
หนึ่ง แสดงให้เห็นว่า เมื่อจับหลักของตัวไม่ถูก เสียหลัก
แล้ว ก็กลายเป็นการกลมกลืนกับฮินดู กลมกลืนไปมาผลที่
สุดตัวเองก็หายไปหมดเลย กลายเป็นเชื่อเทวดาโน่นนี่มา
ดลบันดาลต่าง ๆ โดยไม่ต้องทำ ไม่ต้องเพียรพยายาม

เจยมิใช่ไร้กิเลส แต่เป็นเหตุให้พระศาสนาสิ้น

๓. อีกอย่างหนึ่งที่ควรระวัง คือ พอมิภัยหรือเรื่อง
กระทบกระทั่งนอนส่วนรวม ชาวพุทธไม่น้อยมีลักษณะที่วาง
เฉย ไม่เอาเรื่อง แล้วเห็นลักษณะนี้เป็นดีไป เห็นว่าใครไม่
เอาเรื่องเอาราว มีอะไรเกิดขึ้นก็เฉย ๆ ไม่เอาเรื่องกลายเป็น
ดี ไม่มีกิเลส เห็นอย่างนี้ไปก็มี ในทางตรงข้ามถ้าไปยุ่งก็
แสดงว่ามีกิเลส อันนี้อาจจะพลาดจากคติพุทธศาสนาไป
เสียแล้ว และจะกลายเป็นเหยื่อเขา ในทางพุทธศาสนานั้น
ผู้ไม่มีกิเลส ท่านยุ่งกับเรื่องที่กระทบกระทั่งนอนกิจการส่วน
รวม แต่การยุ่งของท่านมีลักษณะที่ไม่เป็นไปด้วยกิเลส คือ
ทำด้วยใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งพระพุทธรู้จักก็ได้ทำเป็นคติไว้แล้ว
ตั้งแต่สมัยพุทธกาล

อาตมภาพขอยกตัวอย่าง เรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธรู้
เจ้าดำรงพระชนม์อยู่เอง สมัยหนึ่งพระพุทธรู้เจ้าตรัสไล่พระ
ภิกษุกลุ่มหนึ่งที่ทำเสียงอึกทึก แล้วได้ปรารภกับพระสารี-
บุตร และพระโมคคัลลาน์ว่า นี่แน่ะสารีบุตรและโมคคัลลาน์
เธอเห็นอย่างไร เมื่อเราไล่พระสงฆ์กลุ่มนั้น พระสารีบุตรก็
กราบทูลว่า ต่อไปนี้พระองค์จะเป็นผู้ชวนชวายน้อย นี่เป็น
ศัพท์ทางพระ หมายความว่า จะทรงเลิกลุ่ยกเกี่ยวกับกิจการ
ส่วนรวม การปกครองคณะสงฆ์จะไม่เอาแล้ววางมือเสียที่
ถ้าพระองค์จักเป็นผู้ชวนชวายน้อย ข้าพระองค์ทั้งสองสารี-
บุตรและโมคคัลลาน์ก็จักเป็นผู้ชวนชวายน้อยด้วย พระ

พุทธเจ้าก็ตรัสห้ามไม่ให้คิดอย่างนั้น แล้วก็ตรัสถามพระโมคคัลลาน์ต่อไปว่า เธอ...โมคคัลลาน์จะเห็นอย่างไร พระโมคคัลลาน์ก็ได้กราบทูลว่า ถ้าพระองค์ผู้เป็นธรรมสามี หมายความว่า เป็นเจ้าของธรรม เป็นหัวหน้าผู้ประดิษฐานธรรมะ เป็นประมุขของพระศาสนาจะมีความชวนชวายน้อย วางมือจากการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ไม่เอาธุระแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสองโมคคัลลาน์และสารีบุตร จะทำหน้าที่นั้นต่อไป พระพุทธเจ้าก็อนุโมทนาว่า ดีแล้ว...โมคคัลลาน์ควรจะเป็นเช่นนั้น^๑ นี่ก็เป็นคติให้เห็น พระอรหันต์ เป็นตัวอย่างของผู้ที่จะต้องเอาใจใส่กิจการของส่วนรวม ไม่ใช่ไม่ยุ่งไม่เกี่ยว

ยิ่งกิเลสสิ้นไป ยิ่งได้งานเต็มที่ หมดกิเลสอยู่ป่า ทำงานพระศาสนาไม่หยุด

มีคติดรายอื่นเป็นตัวอย่างต่อมาอีกเรื่อย ๆ เช่น พระมหากัสสปะ แม้จะเป็นพระอรหันต์ฝ่ายป่า ท่านอยู่ป่าเรื่อยออกไปจุดงค์ เป็นเอตทัคคะทางจุดงค์ คุณล้ำ ๆ กับไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่ที่จริงถ้าเป็นกิจการส่วนรวม ท่านต้องยุ่ง ต้องเอาใจใส่ เราจะเห็นว่า เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระมหากัสสปะเป็นผู้นำเลยทีเดียวน ในการทำสังคายนา โดยที่ท่านได้ปรารภว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพาน

แล้ว มีผู้กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย คือพระสุภทพุทธมบรรพชิต จึงจะต้องรีบทำสังคายนาวางหลักการไว้ให้แน่นอน ไม่ให้คนที่คิดร้ายได้ช่องที่จะประพฤติไขว่ไขว่ออกไป

และถ้าสืบต่อไปอีก การทำสังคายนา ใครเป็นผู้เคยริเริ่มไว้ก่อน ก็คือพระสารีบุตร พระสารีบุตรนั้นเคยทำสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยซ้ำ ทำไว้ตอนที่นิครนถนาฏบุตรสิ้นชีพ ตอนนั้นสาวกของนิครนถ์แตกกัน พระสารีบุตรก็ปรารภว่า เห็นไหมสาวกในบางศาสนา พอสวดสาธน์ เขาก็แตกกันไม่มีหลักมีเกณฑ์ เพราะฉะนั้น เราควรจะทำสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เป็นหลักเป็นฐาน เป็นแบบแผนอันเดียวกัน จะได้ยึดถือปฏิบัติต่อไป ก็จึงได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่างไว้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เรียกว่า สังคิติสูตร^๑

ส่วนพระมหากัสสปะเป็นพระป่า พอพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ก็เป็นหัวหน้าจัดประชุมทำสังคายนาเป็นครั้งแรก เป็นคติแก่พระอรหันต์สมัยต่อ ๆ มาที่จะต้องยุ่งเกี่ยวกับกิจการส่วนรวม เช่น พระอุปัคฺตเถระ ท่านไปจำพรรษาบำเพ็ญฌานอยู่ในที่ไกลผู้คน ตอนนั้นพระศาสนามิงานสำคัญ มีการประชุมครั้งใหญ่ของพระเจ้าอโศก ต้องการความร่วมมือเพรียงของผู้ที่จะทำกิจการส่วนรวม พระอรหันต์ทั้งหลายก็ประชุมกัน พิจารณาวามีพระอรหันต์

^๑ ม.ม. ๑๓/๑๘๙/๑๙๗

^๑ ที.ปา. ๑๑/๒๒๑-๓๖๓/๒๒๒-๒๘๗

อุปกุณนี้ไปทำสมาธิบำเพ็ญฌาน ปลีกตัวเจียบอยู่ ก็มีมติดลงโทษเลย มติที่ประชุมให้ลงโทษเรียกว่าทำทัณฑกรรมแก่พระอรหันต์อุปกุณ ให้มารับหน้าที่ในการปกป้องดูแลกิจการสมโภชมหาวิหารของพระเจ้าอโศก

หรืออย่างตอนที่ พระเจ้ามิลินท์ กำลังเบียดเบียนพุทธศาสนาและทุกศาสนา ด้วยการทำได้ว่าที่ทั่วไปหมดใคร ๆ ก็แพ้ไปหมดสิ้น พุทธศาสนาก็จะแพ้ เพราะไม่มีปราชญ์ไปสู่พระเจ้ามิลินท์ พระผู้ใหญ่ทั้งหลายก็มาประชุมกันหาทางแก้ไขว่า จะต้องหาคนดีมีปัญญาไปสู่พระเจ้ามิลินท์ เวลานั้นมีพระอรหันต์องค์หนึ่งไปอยู่ในป่า ไม่มาร่วมในที่ประชุม ที่ประชุมก็ลงโทษพระอรหันต์องค์นั้นเลย ทำทัณฑกรรม ให้พระอรหันต์องค์นี้มารับมอบหน้าที่จากที่ประชุม โดยที่ประชุมร่วมกันหา และกำหนดตัวบุคคลที่จะเอามาสู่พระยามิลินท์ แล้วให้พระอรหันต์องค์นี้คอยเป็นอาจารย์ให้การศึกษาดูแลพร้อม เพื่อจะได้มาสู่กับพระเจ้ามิลินท์ ก็เลยได้ พระนาคเสน มา

นี่เป็นตัวอย่าง คือกิจการส่วนรวมเป็นเรื่องที่จะต้องร่วมกันพิจารณาเอาใจใส่ นี่เป็นคติทางพุทธศาสนา แต่ในบางยุคบางสมัย เราไปถือว่าไม่เอาธุระ จะมีเรื่องราวกระทบกระทั่งอื่น มีภัยเกิดกับส่วนรวมก็ไม่ยุ่งไม่เกี่ยวอะไรต่าง ๆ แล้วเห็นเป็นว่าไม่มีกิเลสไปก็มี อย่างนี้เป็นทางหนึ่งของความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

โจรเข้ามาปล้นศาสนา เลยยกวัดให้แก่โจร

๔. อีกอย่างหนึ่ง คือ การฝากศาสนาไว้กับพระชาวพุทธจำนวนมากทีเดียว ชอบฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว แทนที่จะถือตามคติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระศาสนานี้ขึ้นอยู่กับบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่ใช่บริษัทใดบริษัทหนึ่ง แต่จะต้องช่วยกัน

ทีนี้ พวกเรามักจะมองว่าพระศาสนาเป็นเรื่องของพระ บางทีเมื่อมีพระประพฤติไม่ดี ชาวบ้านบางคนบอกว่า ไม่อยากนับถือแล้วพุทธศาสนา อย่างนี้ก็มิ แทนที่จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นของเรา พระองค์นี้ประพฤติไม่ดี เราต้องช่วยกันแก้ ต้องเอาออกไป แทนที่จะคิดอย่างนั้น กลับกลายเป็นว่าเรายกศาสนาให้พระองค์นั้น เหมือนใจผู้ร้ายเข้ามาปล้นบ้านของเรา แทนที่จะรักษาทรัพย์สมบัติของเรา กลับยกสมบัตินั้นให้โจรไปเสีย พระองค์ที่ไม่ดีก็เลยดีใจกลายเป็นเจ้าของศาสนา เรายกให้แล้ว บอกไม่เอาแล้ว ศาสนานี้ เป็นอย่างนี้ก็มิ นี่เป็นทัศนคติที่ผิด ชาวพุทธเราทั่วไปไม่น้อยมีความคิดแบบนี้ ทำเหมือนกับว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของพระ เราก็ไม่ต้องรู้ด้วย

พุทธแต่ในนาม ไม่ต้องทำอะไรก็เป็นพุทธ

ยิ่งกว่านั้น ชาวพุทธมักไม่มีข้อปฏิบัติประจำตัว ของตัวเองอย่างในศาสนาอื่น ยกตัวอย่างชาวมุสลิม เขาต้องมีละหมาดวันละ ๕ ครั้ง เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงว่าเป็นศาสนิกของศาสนานั้น ๆ แต่ชาวพุทธคฤหัสถ์ของเราไม่ค่อยมีข้อปฏิบัติของตัวเองที่ชัดเจนออกมาว่า ถ้าเป็นชาวพุทธจะต้องปฏิบัติตัว ต้องรักษาข้อปฏิบัติอะไรบ้าง ดังนั้น เมื่อไม่มีพระเป็นหลัก ศาสนาก็หมด ตอนนั้นมุสลิมมาฆ่าพระหมด ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ไม่มีหลัก เลยถูกฮินดูกลืนหมด เพราะฉะนั้น ที่ว่าสูญสูญนั้น คือ หนึ่ง ถูกเขาปราบทำลาย สอง ถูกเขากลืนไปง่าย ๆ นี่เป็นเพราะฝากศาสนาไว้กับพระอย่างเดียว นี่เป็นอีกข้อหนึ่ง

ความเป็นพุทธ กับความเป็นชาวอินเดีย หนึ่งเดียวหรือแยกเป็นสอง

นอกจากนี้ก็มีเบ็ดเตล็ดอีกหลายอย่าง เช่นที่เขาบอกว่าทางอินเดียอาจจะถือว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนต่างชาติ เขาเลยพยายามกำจัดอยู่เรื่อย พระพุทธเจ้าก็มีนักปราชญ์สันนิษฐานว่าเป็นเชื้อชาติมิงโกล คือแบบพวกเรานี้ ไม่ใช่เชื้อชาติอินเดียอย่างนั้น เพราะเกิดในถิ่นที่ปัจจุบัน

เรียกว่าเนปาล คนเนปาลก็รูปร่างหน้าตาเหมือนคนไทย เป็นมิงโกลเหมือนกัน^๑ พวกอินเดียเลยไม่ชอบ

พระเจ้าอโศกเองก็เป็นเชื้อชาติมิงโกล ไม่ใช่เชื้อชาติอินเดีย อินเดียเลยไม่ชอบ เพราะฉะนั้นพระเจ้าอโศก แม้จะยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่ถ้าฝรั่งไม่มาขุดค้นโบราณสถานแสดงหลักฐานให้ปรากฏแล้ว อินเดียไม่รู้จักเลย เขาลืมกันหมดเรียบร้อยแล้ว จนกระทั่งฝรั่งมาขุดค้นโบราณวัตถุเจอ พระเจ้าอโศกจึงปรากฏเกียรติยศขึ้นมาว่า เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

หรืออย่างพระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็เป็นมิงโกลอีก ไม่ใช่ชาวอินเดียแท้ มหาอำมาตย์ที่ปรึกษาของราชวงศ์คุปตะ ส่วนมากเป็นพุทธ ราชวงศ์คุปตะเลือกชาวพุทธ เพราะเป็นผู้มีความรู้ดี และมหาอำมาตย์พวกนั้นเป็นต่างชาติทั้งนั้น ไม่ใช่ชาวอินเดีย อาจจะเป็นได้ว่า กษัตริย์ฮินดูหรือชาวอินเดียพยายามที่จะตัดรอนพุทธศาสนา เพราะถือว่าไม่ใช่ของชาวอินเดียแท้จริง

กลืนกับฮินดู แต่ไกลกับมวลชน

อีกข้อหนึ่ง ที่โน้มไปในทางที่ทำให้เกิดการกลมกลืนได้ง่ายก็คือ ตอนที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่แล้ว และ

^๑ บางท่านว่า คนเนปาลปัจจุบันไม่ใช่เผ่าคากยะดั้งเดิม แต่เป็นชนเผ่าใหม่ในถิ่นเก่า หมายความว่า คากยะเป็นอารยัน

ราชวงศ์ฮินดูขึ้นครองราชย์ มีอำนาจเข้มแข็ง เป็นผู้อุปถัมภ์ พุทธศาสนา ชาวพุทธก็ใจอ่อนเพราะความใจกว้างอยู่แล้ว ก็เอาใจผู้ปกครอง มักจะผ่อนปรนประนีประนอมจนเสียหลักของตัว เช่นว่า อย่างนี้ก็ได้ออย่างนั้นก็ได้อยังงี้ก็ได้ไป ๆ มา ๆ เลยกลายเป็นหายไปเลย กลมกลืนกันไปหมด แต่ไปรวมอยู่ข้างในศาสนาฮินดู พระพุทธเจ้ากลายเป็น อวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์

อีกข้อหนึ่งก็คือพระ พอได้รับการอุปถัมภ์มาก มีความสุขสบาย บางส่วนก็มีความประพฤติด้อยหย่อน และอาจจะเหินห่างจากประชาชนทั่ว ๆ ไป เพราะว่าได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ เป็นต้น อย่างที่มหาวิทยาลัยนาถันทาที่ว่ารุ่งเรืองนั้น มีความเสื่อมอยู่ด้วยในตัว พระเจ้าแผ่นดินยกหมู่บ้านที่อยู่รอบบริเวณนั้น เก็บภาษีถวายบำรุงมหาวิทยาลัยนาถันทา พระสงฆ์ก็เลยไม่ได้เกี่ยวข้องกับประชาชน อาศัยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดินอยู่สบาย เรียนหนังสือไปเป็นนักปรัชญาอะไรต่ออะไร ถกเถียงกันไป ห่างประชาชน นาน ๆ เข้า พุทธศาสนาก็หมดความหมายไปจากประชาชน

ศาสนสถานโอฬารหรู เครื่องเชิดชูหรือค้ำชูของพระศาสนา

ต่อจากนั้น ก็มาถึงคติการก่อสร้างสิ่งใหญ่โต ให้สังเกตว่า เมื่อมีการสร้างสิ่งใหญ่โตมาก ๆ ไม่ช้าศาสนา มักจะค่อย ๆ เสื่อม บางทีพระอาจจะมัววุ่นวายหรือเพลिनกับงานพวกนี้ จนลืมทำหน้าที่หลักของตัวเอง ก็เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณารายละเอียดว่าเป็นเพราะอะไร แต่อย่างน้อยข้อพิจารณาสำคัญ คือจะต้องแยกว่าเป็นการก่อสร้างเพื่อใช้งานที่ยิ่งใหญ่ หรือเป็นการสร้างเพียงเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่

แต่จะอย่างไรก็ตาม ในการสร้างสิ่งใหญ่โตจะต้องคำนึงถึงเสมอว่า จะต้องมีคนไว้ใช้สิ่งก่อสร้างนั้น เอาไว้รักษาบ้าง เอาไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์บ้าง เพราะสร้างขึ้น มาทำไม ถ้าไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทีนี้คนที่ใช้ก็ต้องเป็นคนที่มีธรรม เป็นผู้ปฏิบัติตามธรรม เพราะฉะนั้นเมื่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหญ่โตก็ต้องสร้างคนไปด้วย สร้างคนดีที่จะมาใช้มารักษาส่งที่สร้างนั้น

การล้มสร้างคนนี้อาจเป็นเหตุหนึ่ง ที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงไป เพราะฉะนั้นสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โต นั้น เมื่อเหลือหลงมาก็กลายเป็นเหยื่อของผู้อื่นต่อไป หนึ่ง ก็กลายเป็นสิ่งที่มีค่าที่เขาอยากครอบครอง สอง เขาก็เอา

ไปใช้ในศาสนาของเขา ถ้าไม่ใช่ เขาก็เอามาลบหลู่ให้เป็น
ที่กระທบกระທือนใจแก่พวกเรา อย่างที่ได้ไปเห็นกัน
หลาย ๆ แห่ง

ปลงได้ ใจใสสงบ ไม่ต้องหลบไปไหน ยิ่งชวนขยายแก้ปัญหา และพัฒนาสร้างสรรค์

รวมความทั้งหมดนี้ เมื่อพระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปก็
ดี ถาวรวัตถุสูญสิ้นไปก็ดี มหาอาณาจักรน้อยใหญ่สูญสิ้น
ทำลายไปก็ดี ก็ได้คติธรรมตามหลักอนิจจัง ที่เป็นไตร-
ลักษณ์ หลักอนิจจังนั้นให้คติ ๒ อย่างในทางธรรม

คติที่ ๑ ก็คือว่า ทำให้เราปลงธรรมสังเวช การปลง
ธรรมสังเวช ก็คือเป็นเรื่องกระตุ้นเตือนภายในใจของเรา
ให้เห็นคติธรรมดาของสังขารที่มีการเกิดขึ้น มีความตั้งอยู่
เสื่อมสลาย และสิ้นสูญไป ถ้าเราเข้าใจคติธรรมดาอย่างนี้
แล้ว ใจเราก็จะได้ไม่เศร้าโศกเสียใจ มีใจผ่องใสเบิกบาน
อยู่ได้ เราไปเห็นสถานที่ทางพุทธศาสนาที่เคยรุ่งเรืองอยู่
นานถึง ๑๗๐๐ ปี ยิ่งใหญ่ขนาดไหน แต่ทำไมเดี๋ยวนี้สูญสิ้น
ไปเหลือแต่ซาก

บางแห่งซากก็ไม่มีเหลือ อย่างวังของพระเจ้าปเสน-
ทิโกศล ซากก็หาไม่ได้ วัดบุพพารามที่นางวิสาขาสร้างขึ้น
ก็ถูกแม่น้ำอจิรวดีพัดพาไปหมด ไม่มีเหลือเลย แม้แต่ซาก

ถ้าใจของเราไม่รู้เท่าทันไตรลักษณ์ เราก็อาจจะเศร้าโศกมัว
หมองก็ได้

เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ธรรมดาของสังขารอย่างนี้แล้ว ถึง
จะมองเห็นความเกิดขึ้นเสื่อมสูญไป ใจเราก็ผ่องใสเบิก
บานอยู่ได้เป็นอิสระ อันนี้ก็เป็นการปรับใจภายใน ทำใจได้
ดี นี่เป็นประการที่หนึ่ง

ต่อไปคติที่ ๒ ก็คือเป็นเครื่องเตือนใจ เป็นบทเรียน
ให้ไม่ประมาท เพราะสิ่งอย่างนี้หรือความเสื่อมความสูญ
สิ้นนั้น ไม่ควรให้เกิดขึ้นบ่อย ๆ ไม่ควรให้เกิดขึ้นอีก และ
ไม่ควรให้เกิดขึ้นโดยง่าย คือไม่ควรปล่อยหรือไม่ควรยอม
ให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่เกิดขึ้นมาในอดีตแล้วเป็น
เหตุแห่งความเสื่อม สิ่งนั้นเราควรหลีกเลี่ยง สิ่งใดเป็นเหตุ
แห่งความเจริญ เราก็ช่วยกันสร้างสรรค์ต่อไป นี่เป็นคติ
ของความไม่ประมาท

พระพุทธเจ้าเมื่อสอนมักสอนทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ
สอนข้อที่หนึ่งเพื่อให้ใจของเราเป็นอิสระอยู่ได้ ผ่องใสเบิก
บานไม่เศร้าโศก และก็สอนข้อที่สองเพื่อให้บทเรียนที่จะทำ
ให้เกิดความไม่ประมาท โดยแสดงออกมาเป็นการกระทำ
ที่จะปรับปรุงภายนอกให้มั่นคง ให้มันเจริญงอกงามต่อไป
ด้วย

บางที่เราได้อันเดียว พวกหนึ่งได้แต่ปรับใจภายใน
ทำใจไม่ให้เศร้าโศก แล้วก็ไม่ปรับปรุงข้างนอก เกิดความ

ประมาณก็ปล่อยปละละเลย ก็เสื่อมอีก ๆ มีแต่เสื่อมเรื่อยไปจนสูญหมด ส่วนอีกบางพวกก็เอาแต่ไม่ประมาณจะต้องแก้ไขปรับปรุง โดยที่ในใจก็อาจจะเร้าร้อนเศร้าหมอง เพราะฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๒ อย่าง

เมื่อชาวพุทธปฏิบัติธรรมไม่ครบ พุทธศาสนาเองก็จะเสื่อม ดังนั้น หนึ่ง ใจต้องเป็นอิสระ ผ่องใสเบิกบานเสมอ สอง ต้องได้ความไม่ประมาณที่จะกระทำการเพื่อหลีกเลี่ยงความเสื่อม และสร้างความดีงามความเจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

นี่ก็เป็นคติที่ได้จากเรื่อง สังเวชนิยสถาน ที่ผ่านมาก็เข้ากับคติคำว่า สังเวช ที่อาตมภาพได้กล่าวมาแล้วว่า สังเวช นั้นแปลว่า กระตุ้นใจให้ได้ความคิด คิดอะไร คิดรู้เท่าทันความจริง ปลงใจวางใจได้อย่างหนึ่ง คิดที่จะไม่ประมาณ ที่จะเร่งป้องกันและแก้ไขปรับปรุงให้มีแต่ความเจริญอกงามมั่นคงและความดีงามอย่างหนึ่ง

นี่อินเดียก็ผ่านไปแล้ว ความเสื่อม ความพินาศสูญสิ้นก็ได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นบทรธรรมและบทสอนธรรมอันยิ่งใหญ่

ถ้าวัดเมืองถอยล่า วัดในป่าต้องยังคง

พระพุทธศาสนาก็ยังอยู่ในประเทศไทย ในโลกเขาก็กังวลกันว่า พุทธศาสนานี้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา ก็นับว่าเรามีโชคดีที่เป็นที่รองรับ เป็นแหล่งใหญ่ของพระพุทธศาสนา แม้ว่าในบ้านเมืองของเรา พุทธศาสนาบางครั้งจะเจริญบ้างเสื่อมบ้างเป็นคติธรรมดา แต่เราก็ต้องพยายามช่วยกันรักษาไว้ สืบต่อไป

เราจะเห็นว่า บางคราวพุทธศาสนาในเมืองเสื่อมไป แต่พระในป่าก็ยังช่วยรักษาพุทธศาสนาไว้ แต่พระในป่าก็ต้องเตือนท่านเหมือนกันว่า ต้องเอาธุระกับการส่วนรวมด้วย อย่าถือคติไม่ยุ่งไม่เกี่ยว และต้องสอนต้องชักจูงชาวบ้านให้มีทัศนคติทางธรรมที่ถูกต้อง เอากิจเอาการของส่วนรวม อะไรเข้ามากระทบกระทั่งต่อพระศาสนา ก็ต้องชวนช่วยป้องกันแก้ไข พระพุทธศาสนาจึงจะรักษาอยู่ด้วยดี

บทเรียนและภูมิหลัง ช่วยให้เข้าใจพระศาสนา

เอาละ อาตมภาพจะปิดรายการละ เป็นอันว่าพุทธศาสนาในเมืองไทยนี้ก็ให้เราช่วยกันรักษาไว้ แต่การที่จะรักษาด้วยดีนั้น เราก็ต้องเรียนคติที่ได้รับจากอดีต มีบทเรียนมาช่วยด้วย ความรู้ในอดีตนั้นแหละจะมาช่วยเรา อาตมภาพกล่าวไว้อย่างหนึ่งแล้ว ก็ขอกล่าวต่อไป ไหน ๆ ก็เลยเวลามาแล้ว

เคยพูดไว้ทีหนึ่งว่า การที่จะเข้าใจพุทธศาสนาให้ได้ดีนั้น ไม่ใช่เพราะเรียนหลักคำสอนเท่านั้น จะต้องรู้เหตุการณ์ความเป็นมาด้วย อันนั้นจะช่วยให้เข้าใจได้ดีขึ้น เพราะว่า การที่จะเข้าใจคำสอนที่เป็นตัวหลักของพระพุทธศาสนานั้น องค์ประกอบอย่างหนึ่งก็คือเราจะต้องมีการตีความ คนเรานี้อ่านอะไรก็ตาม เรียนอะไรก็ตาม เราจะมี การตีความด้วย

ทีนี้ การตีความ นั้นก็มักจะอาศัยภูมิหลัง คือความรู้ ในเหตุการณ์ความเป็นมาของเราเข้าไปประกอบ ยกตัวอย่างง่าย ๆ เมื่อเราไปอินเดีย เรามีภูมิหลังมีประสบการณ์ของเรา เราไปพบคนอินเดียเราก็ตีความตามภูมิหลังของเรา ชาวอินเดียโคลงหัว เรานึกว่าเขาปฏิเสธ นี่ก็คือตีความตามภูมิหลังประสบการณ์ที่เรามี แต่อินเดียเขาโคลงหัวหมายความว่า เขารับ ใ้ใหม่ มันตรงข้าม เพราะฉะนั้น เราต้องเรียนรู้เหตุการณ์ความเป็นไป ภูมิหลังวัฒนธรรมของอินเดียด้วย เราจึงจะเข้าใจถูกต้อง

แต่ตัวแกน คือความหมายตามหลักการ

อย่างไรก็ตาม ความหมายทางคำสอน ก็ต้องเรียนด้วย ต้องประกอบกันทั้งคู่ ไม่เช่นนั้นการตีความก็อาจจะผิด เช่นอย่างในเรื่องพระผู้ที่ตีความไปตามเหตุการณ์ หรือตามประสบการณ์ ถ้าถามว่าความหมายของ **สมณะ** คือ

อะไร สมณะในพุทธศาสนาคืออะไร อย่างที่เคยกล่าวไว้ในวันมาฆบูชา สมณะมีความหมายว่าอะไร ถ้าเราไม่มีหลักก็อาจจะยุ่ง ภาพของความเป็นสมณะอยู่ที่ไหน

พวกหนึ่งอาจจะมองว่า พระได้แก่ผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ อย่างนี้ก็มี หมายถึงว่าถ้าเป็นพระเป็นนักบวช ก็ต้องเป็นผู้มีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์ พวกนี้ก็จะหวังฤทธิ์ หวังปาฏิหาริย์จากพระ

ทีนี้ บางคนในสมัยปัจจุบันอาจจะมองพระเป็นนักเรียไรก็ได้ ถ้าเห็นพระก็ว่า นักเรียไรมาแล้ว มีหวังจะเสียเงินอีกแล้ว นี่คือภาพของพระที่อยู่ในใจของคนที่แตกต่างกันไป

แต่ภาพของพระ ในประวัติของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง คืออะไร คือผู้สงบ ผู้ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ ตามโอวาท ปาฏิโมกข์ที่เราพูดกันในวันมาฆบูชาว่า **น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรฺพมาติ สมฺโณ โหติ ปฺร วิหฺสยนฺโต** ผู้ที่ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่เป็นสมณะ หมายความว่า ภาพของสมณะในความหมายของเราตามหลักของพระพุทธศาสนา คือผู้ไม่มีภัยอันตราย ไปที่ไหนมีแต่ทำให้เกิดความสงบ ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ

สาระแท้จริงที่จะรักษาพระศาสนาไว้ได้

พระเป็นเครื่องหมายของความไม่มีภัย พระไปที่ไหนคนก็รู้สึกร่มเย็น มีความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ ไม่ต้อง

ระวางภัย เพราะฉะนั้น ถ้าเราช่วยกันรักษาภาพอันนี้ไว้ได้
สมณะในพระพุทธศาสนาก็อยู่ในความหมายที่แท้จริง

สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องเรียนรู้ไว้ ทั้งเหตุ-
การณ์ ความเป็นมาและหลักคำสอนที่แท้จริง เอามาใช้เพื่อ
จะบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่ต่อไป

การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคง เราต้องรักษา
ตัวหลักธรรมที่แท้ไว้ให้ได้ ตีความให้เข้าใจถ่องแท้ ปฏิบัติ
ตามให้ถูกต้อง นี่ก็คือคติจากทั้งหมดที่ได้ผ่านมา ทั้งที่ดูรู้
เห็นด้วยตาตนเอง และที่อาตมภาพได้กล่าวเสริม บัดนี้ก็
พอสมควรแก่เวลา

พินิจธรรม

- แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม
- โพชฌงค์ ๗: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ

แสงเงินแสงทอง ของชีวิตที่ดั่งาม*

ขอเจริญพร คณะโยมญาติมิตรทุกท่าน

วันนี้คณะโยมญาติมิตรได้ขึ้นมาทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิบ่นยอดเขา เริ่มต้นตั้งแต่ยังไม่สว่าง โดยผ่านเวลาตามลำดับ ตั้งแต่ยังมีดในตอนท้ายของกลางคืน จนกระทั่งมีแสงเงินแสงทอง แล้วในที่สุดพระอาทิตย์ก็ขึ้นมา สว่างแจ่ม จนบัดนี้แดดก็ซีกจะกล้าแล้ว ทั้งหมดนี้ก็เป็นไปได้บรรยากาศที่ดี คือความสดชื่นผ่องใสในเวลาเช้า ซึ่งมีอากาศที่เย็นสบาย ท่ามกลางธรรมชาติที่สดใสเบิกบาน ทั้งเสียงนกร้องขับขานรับอรุณ และหมู่ไม้ที่ร่มรื่นเขียวขจี

บรรยากาศที่ผ่านจากความมืด สู่ความสว่างนี้ เตือนใจให้ระลึกถึงธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เกี่ยวกับเรื่องการขึ้นมาของดวงอาทิตย์ หรือรุ่งอรุณ

* บรรยาย บ่นยอดเขา เข้าวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๓๓

มีพุทธพจน์ตรัสเปรียบเทียบไว้ เกี่ยวกับเรื่องการขึ้น
มาของพระอาทิตย์ โดยตรัสว่า ก่อนที่พระอาทิตย์จะอุทัย
ย่อมมีแสงเงินแสงทองปรากฏขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต

บุพนิมิต แปลว่า สิ่งที่เป็นเครื่องหมาย เป็นสิ่งบ่ง
บอกล่วงหน้า พระพุทธองค์ตรัสเปรียบเทียบว่า ก่อนที่
ดวงอาทิตย์จะขึ้น ย่อมมีแสงเงินแสงทองปรากฏให้เห็น
ก่อนฉันใด ก่อนที่อริยมรรคซึ่งเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในพระ
พุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ก็มีธรรมบางประการปรากฏขึ้น
ก่อนเหมือนแสงเงินแสงทองฉันนั้น

ธรรมที่เป็นเหมือนแสงเงินแสงทองนี้ คืออะไร พระ
พุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายอย่าง แต่ที่เน้นมากมี ๒ ประการ
ด้วยกัน

ได้มัคคุเทศก์ดี คือโชควิเศษในการเดินทาง

ประการแรก คือ *ความมีกัลยาณมิตร* พระพุทธเจ้า
ตรัสว่า ถ้าความมีกัลยาณมิตร เกิดขึ้นแก่ภิกษุ หรือเกิดขึ้น
แก่ใครก็ตามแล้ว ก็หวังได้ว่าอริยมรรคจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น
ความมีกัลยาณมิตรนี้จึงถือว่าเป็นธรรมที่สำคัญมาก

ก่อนที่จะเราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูก
ต้อง ที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตาม
ปกติก็ต้องมีสื่อที่ชักนำเข้ามา ความมีกัลยาณมิตรนี้
แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่

ชี้แนะนำทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จัก เริ่มมี
ความเข้าใจหรือเห็นทางที่ถูกต้อง ตัวเห็นทางนั้น ก็คือ
สัมมาทิฐิ ซึ่งจะช่วยให้เดินทางไปได้

ถ้าไม่มีกัลยาณมิตร ก็มองไม่เห็น ไม่รู้แม้กระทั่งว่า
ทางเดินอยู่ที่ไหน ก็เลยดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนวน
เวียนอยู่ในป่า หลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่
ทางที่ถูกต้อง

กัลยาณมิตรนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทาง เพราะเคย
เดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็ได้เคยผ่านใกล้ได้ทราบ
ได้รู้ว่าทางอยู่ตรงไหน ทำให้สามารถไปพูดไปชี้แนะและ
ชักนำเข้ามาสู่ทางได้ กัลยาณมิตรนี้จึงสำคัญมาก

สำหรับเด็ก ๆ พ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรที่หนึ่ง ถ้าพ่อ
แม่ทำตัวดี เป็นแบบอย่างที่ดี และรู้จักชี้แนะแนวทางที่ถูก
ต้อง เด็กก็จะเดินไปในวิถีชีวิตที่ดีงาม แต่ถ้าพ่อแม่ไม่รู้จัก
ชี้แนะแนวทาง หรือทำตัวไม่ดี แทนที่จะเป็นกัลยาณมิตร
ก็อาจจะกลายเป็นปาลมิตรไป แล้วก็จะทำให้เด็กมีความ
คิดความเห็น และประพฤติดัวเขวออกไปนอกเส้นทาง
ดำเนินชีวิตที่ผิดพลาดเสียหาย

ต่อจากพ่อแม่ ก็ได้แก่ครู อาจารย์ ซึ่งก็ถือเป็น
กัลยาณมิตรที่สำคัญมาก ต่อจากครูอาจารย์ก็คือผู้ใหญ่
ทั่ว ๆ ไป

พระสงฆ์ก็มีหน้าที่สำคัญ ที่จะต้องทำตนให้เป็น กัลยาณมิตรของญาติโยม ของประชาชน คอยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง ให้รู้จักกรรม ให้ดำเนินชีวิตตามธรรม ให้ปฏิบัติต่อกันตามธรรม และให้อยู่ในโลกอย่างมีธรรม

ถ้าพระสงฆ์ไม่ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร เช่นมุ่งหาผลประโยชน์ เห็นแก่ลาภสักการะ ก็อาจจะชักจูงญาติโยม ให้หลงผิดไขว้เขวออกนอกพระพุทธศาสนาไปเลย ทำให้ลุ่มหลงไปกันใหญ่ แทนที่จะเดินไปสู่ทางที่พระพุทธเจ้าทรงชี้เอาไว้ ก็จะกลับออกไปนอกเส้นทางนอกทาง นอกพระพุทธศาสนา จนอาจจะกลายเป็นศาสนาอื่นไปก็ได้ พระนี้ในปัจจุบันก็ยังสำคัญมาก เพราะมีบทบาทมากกว่าใครอื่นที่จะนำพุทธศาสนิกชนเข้าสู่มรรค หรือนำออกนอกมรรคไป

แม้ตลอดจนองค์พระพุทธเจ้าเอง ก็ทรงเป็นกัลยาณมิตรด้วย พระพุทธเจ้าก็คือแบบอย่างหรือยอดสุดของกัลยาณมิตรนั่นเอง พระองค์ได้ตรัสไว้เองว่า เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย คือเป็นผู้ที่ช่วยชักนำสรรพสัตว์ให้ออกไปจากทุกข์ภัยในสังสารวัฏ ด้วยการสั่งสอนให้เดินไปในทางของอริยมรรค

คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ให้เลือกหรือให้เบนวิถีชีวิตไปในทางใดทางหนึ่ง เริ่มจากพ่อแม่ ต่อด้วยครูอาจารย์ หรือ

คนที่นิยมเอาเป็นตัวอย่างในหนังสือเป็นต้น ตั้งแต่เป็นเด็ก ตลอดจนเพื่อนเล่น เพื่อนเรียน เพื่อนเที่ยว เพื่อนกิน เพื่อนนอนทั้งหลาย

คนจำนวนมากก็อย่างที่เราเห็นกันอยู่ทั่วไป ถ้าไม่มีกัลยาณมิตร หรือได้ปาปมิตร คือเพื่อนชั่วร้ายละก็ อาจจะเดินไปในทางที่ผิดพลาดเสียหาย เสียคน เสียอนาคตไปเลย แต่ถ้าได้กัลยาณมิตร ก็จะมีชีวิตที่ดีงาม อาจกลายเป็นชีวิตที่มีคุณค่ายิ่งใหญ่ในอารยธรรมของโลกก็ได้ ดังนั้น กัลยาณมิตรจึงเป็นหลักธรรมสำคัญข้อแรก เป็นเหมือนแสงเงินแสงทอง ซึ่งเมื่อฉายขึ้นมาแล้ว ก็จะทำให้บุคคลได้เริ่มเห็นทาง ที่จะเดินอย่างถูกต้อง เมื่อแสงเงินแสงทองปรากฏแล้ว พระอาทิตย์ก็ขึ้นมา นั่นก็คือการที่ว่าอริยมรรคได้เกิดขึ้น

คิดเองเป็น จึงจะพึ่งตนเองได้

ธรรมอีกข้อหนึ่ง ที่ตรัสไว้เปรียบเทียบกับเหมือนแสงเงินแสงทอง ก็คือ โยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการแปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย คล้ายกับที่เรียกกันว่ารู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดถูกทาง

เมื่อมองเห็นอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไปพบอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าทำใจถูกต้อง คิดถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดปัญญาขึ้น ทำให้รู้ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร ปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้องเกิดประโยชน์

โยนิโสมนสิการก็เป็นหลักที่สำคัญมาก เป็นตัวนำเข้าสู่มรรค หรือแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นคู่กับกัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า กัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบภายนอก คืออยู่นอกตัวเรา เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ และพระสงฆ์ อย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น ท่านอยู่ข้างนอก แต่โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน หรือปัจจัยภายใน อยู่ในตัวเราเอง อยู่ที่ความคิดของเรา

คนทั่วไปต้องอาศัยกัลยาณมิตร คือมีผู้ที่ชี้แนะบอก ให้รู้ให้คิดว่าเป็นอย่างนี้ หรือชี้แนะว่ามีช่องทางอย่างนี้ จึงจะมองเห็นทาง คนทั่วไปนั้นจึงจะเข้าใจ

แต่ถ้าเป็นคนที่มีปัญญามาก เขาจะสามารถคิดเอง ด้วยโยนิโสมนสิการ บางทีก็ไม่ต้องอาศัยกัลยาณมิตรเลย หรืออาศัยน้อย เช่นบุคคลที่เป็นผู้เริ่มต้นค้นพบธรรม หรือตรัสรู้สังขารธรรม จะต้องเป็นผู้ที่มีโยนิโสมนสิการ คิดค้นได้เอง โดยไม่ต้องอาศัยกัลยาณมิตร บุคคลอย่างนี้ก็ได้แก่พระพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงออกแสวงหาสังขารธรรม พระองค์เสด็จไปเรียนไปทดลองปฏิบัติอยู่กับอาจารย์ และหมู่พวกนักบวชต่าง ๆ จนจบลัทธิวิธีของเขา และในที่สุดก็ทรงเห็นว่าไม่บรรลุจุดหมายที่พึงประสงค์ จึงได้ทรงคิดค้นต่อไป ด้วยพระองค์เอง แล้วก็ได้ค้นพบสังขารธรรมเป็นบุคคลแรก โดยไม่ได้มีกัลยาณมิตรมาแนะนำบอก ถ้าพระองค์ไม่มี

โยนิโสมนสิการ จะต้องคอยอาศัยกัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะต้องเป็นผู้ค้นพบก่อนคนอื่น บุคคลพิเศษอย่างนี้จึงต้องมีโยนิโสมนสิการมากเป็นพิเศษ คือเมื่อพบเห็นอะไร ต้องรู้จักคิดรู้จักพิจารณาเชื่อมโยงไปหาความจริง และให้เห็นความจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติ สมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ พระองค์ก็อยู่ในวัง อยู่ท่ามกลางสิ่งบำรุงบำเรอมากมาย เหมือนกับผู้ร่ำรวยมั่งมีศรีสุขทั้งหลาย เหมือนกับเจ้านายทั้งหลายที่มีความสุข แต่คนอื่นเขามัวเมาอยู่ในความสุข แล้วก็ปล่อยชีวิตผ่านไป ดำเนินชีวิตเหมือนคนรุ่นก่อน ๆ ที่เคยทำกันมา

สำหรับพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์มีโยนิโสมนสิการ เมื่อมองเห็นสิ่งบำรุงบำเรอ อยู่ท่ามกลางวัตถุที่แวดล้อม จิตใจก็ไม่ได้ติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น กลับทรงยกเอาสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาเป็นข้อพิจารณา แล้วกลับมองเห็นความจริงต่าง ๆ ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสภาพแวดล้อมเหล่านั้น และทำให้พระองค์คิดไปอีกทางหนึ่ง คือคิดไปในทางที่จะแสวงหาสังขารธรรม เมื่อมองเห็นความจริง มองเห็นความทุกข์ในสังสารวัฏ มองเห็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อะไรต่าง ๆ ที่ครอบงำมนุษย์ ก็มองหาทางออก การที่จะคิดอย่างนี้ได้ก็เป็นเรื่องของโยนิโสมนสิการ

คนที่มีโยนิโสมนสิการ ก็มีเครื่องมือที่จะทำให้ค้นพบเห็นความจริง และแม้ว่าสำหรับคนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรบ้าง แต่ถ้ามีโยนิโสมนสิการมาก ก็จะสามารถคิดเห็นช่องทางของตนเอง ที่จะคิดต่อคิดแยกแยะเชื่อมโยงออกไป แล้วก็ก่อให้เกิดปัญญาสามารถก้าวหน้าไปในการดำเนินชีวิตที่ดี หรือในอริยมรรคได้รวดเร็วขึ้น โยนิโสมนสิการจึงเป็นเรื่องสำคัญ ที่จะทำให้คนพึ่งตนเองได้ และเข้าถึงชีวิตที่ดีงามอย่างแท้จริง

รู้จักคิดพิจารณา ทำให้แก้ปัญหา เลือกตัดสินใจได้ผล

เมื่อไปเห็นอะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนหลายคนก็เห็นสิ่งเดียวกัน แต่คิดไม่เหมือนกัน

คนจำนวนมาก จะคิดไปตามแนวทางที่เคยคิดกันมา หรือมองตามทีเห็นเพียงผิวเผิน ความคิดจะตันอยู่แค่นั้น หรือมีฉะนั้น ก็คิดเตลิดเปิดเปิงไปเลย ไม่เป็นลำดับ ไม่มีเหตุผล ไม่เป็นขั้นเป็นตอน หรืออย่างที่ท่านเรียกว่าคิดปรุงแต่งไปตามความยินดียินร้าย หรือชอบชัง คนทั่วไปจะเป็นอย่างนั้น เมื่อเห็นอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คิดแค่ตามที่ชอบที่ชัง หรือยินดียินร้าย

คนที่ขาดโยนิโสมนสิการ เมื่อพบเห็นอะไร ไม่รู้จักคิด ก็จะมีมองแค่ตามที่ชอบใจและไม่ชอบใจ มองแค่ว่าจะกิน จะใช้ จะได้ จะเอาหรือไม่ เลยได้แค่คอยจะกิน คอย

จะใช้ คอยจะบริโภค ทำอะไรไม่เป็น ไม่รู้จักสร้างสรรค์หรือแก้ไขปรับปรุง ชีวิตของตนเองก็ไม่พัฒนา จะช่วยพัฒนาสังคมประเทศชาติก็ไม่อาจจะทำได้

แต่คนที่มีโยนิโสมนสิการจะพิจารณาด้วยปัญญา คิดเห็นเหตุเห็นผล ก็ได้ความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างน้อย เมื่อพบเห็นอะไรแปลกใหม่ ก็รู้จักคิดค้นว่า สิ่งนั้นทำขึ้นมาได้อย่างไร นำไปสู่การรู้จักทำ รู้จักสร้างสรรค์ ทำได้และทำเป็น เมื่อพบปัญหา ก็คิดค้นหาเหตุปัจจัย ทำให้แก้ปัญหาได้ จากคิดเป็น ก็นำไปสู่ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ชีวิตของตนก็พัฒนา และช่วยพัฒนาประเทศ พัฒนาสังคมไปในทางที่ถูกต้อง

บางทีก็คิดแยกแยะเชื่อมโยงต่อไปอีก ทำให้ได้เห็นช่องทาง ที่จะปฏิบัติในทางที่ให้เกิดประโยชน์ หรือผลดียิ่งขึ้นไป จนทำอะไร ๆ ได้เรียบร้อยสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น โยนิโสมนสิการจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญมาก ที่จะนำเข้าสู่อริยมรรค ให้ก้าวหน้าไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม จึงเป็นองค์ประกอบที่คู่กันกับกัลยาณมิตร

เมื่อมีองค์ประกอบภายนอก คือ กัลยาณมิตร และองค์ประกอบภายใน คือโยนิโสมนสิการ ๒ อย่างนี้แล้ว ก็เหมือนกับได้มีแสงเงินแสงทองปรากฏฉายขึ้นมา เรียกว่า รุ่งอรุณ ต่อจากนั้น พระอาทิตย์ก็จะอุทัย ได้แก่ การที่อริย-

มรรค กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ดีงาม อันประเสริฐ บังเกิดขึ้นแก่ตัวบุคคลนั้น

สำหรับคนทั่วไปจะต้องมี ๒ อย่าง คือมีกัลยาณมิตรมาช่วยเริ่มต้น และก็ต้องมีโยนิโสมนสิการข้างในตนเองด้วย ถ้ามีแต่กัลยาณมิตร ไม่มีโยนิโสมนสิการ บางทีก็ไม่ได้ประโยชน์จากกัลยาณมิตร เหมือนคนบางคน ถึงจะมีกัลยาณมิตรช่วยแนะนำอย่างไร เขาก็ไม่รู้จักคิด เลยไม่เข้าใจ ไม่สามารถจะทำให้เกิดปัญญาได้ ก็ไปไม่ไหว จึงต้องมีโยนิโสมนสิการด้วย และต้องสร้างเสริมหมั่นใช้ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป

โดยเฉพาะถ้ามีโยนิโสมนสิการมากเท่าไร ก็ยิ่งดี จะทำให้ต้องพึ่งพากัลยาณมิตรน้อยลง สามารถพึ่งตนเองได้ดียิ่งขึ้นโดยลำดับ โยนิโสมนสิการจึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่จะทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

แม้แต่การเจริญวิปัสสนา บางที่ท่านก็ใช้คำว่ากระทำให้โยนิโสมนสิการนั่นเอง คนที่มีโยนิโสมนสิการสามารถเจริญวิปัสสนาได้ดี และจะประสบความสำเร็จในการปฏิบัตินั้น เพราะวิปัสสนาเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาเกิดขึ้นได้ โดยอาศัยโยนิโสมนสิการเป็นตัวนำที่สำคัญ

ที่กล่าวมานี้ คือหลักธรรมข้อใหญ่สองประการที่เป็นแสงเงินแสงทอง แต่นอกจากนี้แล้วยังมีอีกห้าข้อที่อยู่ใน

ชุดของแสงเงินแสงทองนี้ เป็นแต่ว่าจุดที่เน้นมากก็คือสองข้อนี้ ได้แก่ กัลยาณมิตร กับ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นหัวข้อต้น กับหัวข้อสุดท้าย คือคุมหัวคุมท้าย หรือต้นขบวนกับท้ายขบวน ในท่ามกลางระหว่างสองอย่างนี้มีอีกห้าอย่าง กล่าวคือ ต่อจากข้อที่หนึ่ง อันได้แก่ ความมีกัลยาณมิตรที่พูดมาแล้ว ก็มี

วินัย คือการจัดสรรโอกาสในการพัฒนา

ข้อที่สอง ความถึงพร้อมด้วยศีล คือ ความมีระเบียบ วินัย ชีวิตของเราที่เป็นส่วนเฉพาะตัวก็ต้องมีระเบียบ การมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นก็ต้องมีระเบียบ ซึ่งจะทำให้เกิดความเรียบร้อย ทำอะไรต่าง ๆ ก็มีลำดับ ชีวิตความเป็นอยู่ก็ไม่สับสน การอยู่ร่วมกับผู้อื่นก็ไม่เกิดความวุ่นวาย ทำให้ปฏิบัติธรรมและทำทุกอย่างได้สะดวก

ความมีศีล ก็คือ การตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ระเบียบวินัย ก็คือ การจัดสรรสภาพชีวิตของตนเอง และจัดสรรสภาพแวดล้อม ให้เรียบร้อย ซึ่งจะทำให้เกิดมีโอกาสมากขึ้น หรือมากที่สุด ที่จะทำกิจอะไรต่าง ๆ ได้ตามที่ประสงค์

ความมีศีลนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญมาก เมื่ออยู่ร่วมกันมีศีลไม่เบียดเบียนกัน และเมื่อชีวิตส่วนตัวก็มีวินัยจัดไว้เป็นระเบียบเป็นลำดับ ช่องหรือโอกาสที่จะทำอะไรต่าง ๆ ก็มี

มากขึ้น การอยู่ร่วมกันนั้นก็ไม่วุ่นวายไม่เดือดร้อน จะปฏิบัติประพฤติดะไรก็ได้สะดวก เกิดความคล่องตัวไม่ติดขัด

พูดง่าย ๆ ว่า วินัย ก็คือ การจัดโอกาสให้ชีวิตมีช่องมีจังหวะพร้อมที่จะทำอะไร ๆ ได้สะดวกสบายคล่องตัวขึ้น

ถ้าไม่มีวินัยแล้วอะไร ๆ ก็สับสนไปหมด มั่วแต่ขัดแย้งติดนั่นติดนี่ เพราะไม่ได้จัดสรรไว้ให้เรียบร้อย แม้แต่เวลาที่จะทำอะไรก็ไม่มี เพราะมันวุ่นไปหมด เพราะฉะนั้นความมีศีลนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ และถือว่าอยู่ในชุดของแสงเงินแสงทองด้วย

ใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นพลังพื้นฐานในการพัฒนา

ต่อจากนั้น ท่านบอกว่า จะต้อง *ถึงพร้อมด้วยฉันทะ* ฉันทะคือความรักความพอใจในธรรม ในสิ่งที่ดีงาม คนเรานี้จะทำอะไร ก็ต้องมีแรงจูงใจ

แรงจูงใจที่ดี ก็คือความพอใจหรือความรักในสิ่งที่จะทำนั้น เช่นว่า เมื่อรักความรู้ หรือใฝ่รู้ ก็ทำให้หาความรู้ เมื่อรักความดีงาม ต้องการให้ชีวิตเจริญไปในอริยมรรค ก็ทำให้เราปฏิบัติธรรม บำเพ็ญกิจหน้าที่ หรือทำสิ่งที่ถูกต้อง ถ้าไม่มีตัวฉันทะคือความพอใจนี้แล้ว ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติได้ เพราะไม่มีแรงไม่มีกำลัง ก็จึงต้องมีฉันทะด้วย

จิตสำนึกในการศึกษา ทำให้ก้าวไปในการพัฒนาอย่างมั่นคง

ต่อจากนั้น ก็ถึงพร้อมด้วย *จิตสำนึกในการที่จะพัฒนาตนเอง* เห็นความสำคัญของการที่จะต้องฝึกตนเอง รู้ว่าชีวิตของคนเรานี้ที่จะประเสริฐได้ ก็ต้องฝึกต้องฝนต้องพัฒนาไป เมื่อมองเห็นความสำคัญอย่างนี้แล้ว ก็เอาใจใส่ในการที่จะฝึกตน พัฒนาดนขึ้นไป ไม่อยู่นิ่งเฉย ไม่ยืนอยู่กับที่ ไม่หยุดนิ่ง ก็จะทำให้ก้าวหน้าไปในมรรคได้

ถ้ามองเห็นว่าคนเรานี้ มีความสมบูรณ์อยู่แล้ว ดีแล้ว ก็ไม่ต้องฝึก ถ้าเห็นอย่างนี้ก็จะไม่ทำอะไรที่จะเป็นการปรับปรุงให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้น จะต้องเห็นว่ามนุษย์เรานี้ชีวิตจะดีงามประเสริฐได้ จะร่างทุกข์ ลุสุข ประสพอิสรภาพได้จริง จะต้องฝึกฝน จะต้องพัฒนา คือต้องศึกษา อันนี้เรียกว่ามองเห็นความสำคัญของการฝึกตน หรือพัฒนาดน และถือเป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่ง

กระบวนการพัฒนาดำเนินไปได้ เพราะมองและทำตามหลักการแห่งเหตุปัจจัย

ข้อต่อไปท่านว่าจะต้องมี *ทิวฐิสัมปทา* คือ *ถึงพร้อมด้วยทิวฐิที่ถูกต้อง* ทิวฐิในที่นี้หมายถึง ความคิดเห็นความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ และหลักการที่ยึดถือไว้

คนเรานี่เมื่อมองสิ่งทั้งหลาย ก็มองไปต่าง ๆ กัน แต่ถ้าถือตามหลักการของพระพุทธศาสนา ก็จะมีมองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ทิวฏฐิที่ถูกต้อง คือความเข้าใจ ความคิดเห็นหรือการถือหลักการเบื้องต้น ที่เป็นพื้นฐาน โดยมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เราได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะหลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องของความเป็นเหตุ เป็นผล ให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย เหตุทำให้เกิดผล และผลก็เกิดจากเหตุ

การที่เราจะเดินทางก้าวหน้าไปในมรรค และบรรลุผลนั้นได้ เราจะต้องทำเหตุของมัน เมื่อมีความเข้าใจพื้นฐานอย่างนี้ ถือหลักการของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างนี้ ก็จะทำให้เราปฏิบัติ คือทำเหตุปัจจัยเพื่อจะให้เกิดผล

ถ้าไม่มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยอย่างนี้ เราก็จะปล่อยให้ความอยากกำหนดชีวิตของเรา จะทำอะไร ๆ เพียงตามทีใจอยาก หรือไม่ก็เอาแต่คอยอ้อนวอน คอยอาศัยสิ่งภายนอกให้มาช่วย เราก็เลยไม่ต้องทำอะไร เมื่อไม่ทำตามเหตุปัจจัย ก็จะไม่สามารถก้าวไปในมรรคได้ การก้าวไปในมรรคจะต้องทำเหตุ

เมื่อเรามีทัศนคติ มีความคิดเห็นที่สอดคล้องตามแนวทางของเหตุปัจจัย มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยแล้ว

ก็เป็นทิวฏฐิพื้นฐานที่จะทำให้ก้าวหน้าไปถูกต้อง ท่านจึงเรียกหลักข้อนี้ว่า จะต้องมิติวฏฐิสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิที่ถูกต้อง

รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และเห็นคุณค่าของเวลา ทำให้การพัฒนาต่อเนื่องและทันการ

ต่อจากนั้นก็ยังมีอีกประการหนึ่ง คือ อัมปมาทะ จะต้อง ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

ความไม่ประมาทก็คือความกระตือรือร้น มองเห็นความสำคัญของกาลเวลา มองเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งไม่อยู่นิ่ง เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เป็นอนิจจัง

ชีวิตของเราและสังขารทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน เราจะประมาทอยู่ไม่ได้ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมสลายแตกดับไป กาลเวลาไม่รอเรา เราจะต้องเร่งต้องรีบ ต้องเอาใจใส่ ในการที่จะกระตือรือร้นทำหน้าที่ของเราในการทำสิ่งที่ดีงาม หรือในการประพฤติปฏิบัติธรรม นี่เรียกว่าความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท ซึ่งจะทำให้เร่งรัดตัวเอง มองเห็นคุณค่าของเวลา เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลง จะนอนใจนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ จะต้องรีบพัฒนาตนเอง จึงเป็นข้อ

ธรรมสำคัญที่จะทำให้เดินหน้าไปในมรรคได้ จึงเรียกว่า
เป็นแสงเงินแสงทองอีกอย่างหนึ่ง

แสงอรุณมีหลายสี การพัฒนามีหลายองค์นำ

ข้อธรรม ๕ อย่างที่อยู่ระหว่างกลางห้วท้ายนี้เป็น
ปัจจัยสนับสนุน ที่จะทำให้ง้าวหน้าไปในมรรคได้ รวมทั้ง
หมดในชุดใหญ่นี้ จึงมีธรรมที่เป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า
เป็นเหมือนแสงเงินแสงทอง ๗ ประการด้วยกัน

ทบทวนอีกครั้งหนึ่ง

ข้อที่ ๑. *กัลยาณมิตตตา* ความมีกัลยาณมิตร เป็นข้อ
ต้น ต่อจากนั้นเป็นข้อในระหว่าง

ข้อที่ ๒. *ศีลสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยศีล มีวินัย มีความ
เป็นระเบียบในชีวิตของตน และในการอยู่ร่วมในสังคม

ข้อที่ ๓. *ฉันทสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยฉันทะ มีแรงจูง
ใจที่ถูกต้อง คือความพอใจใฝ่รักในปัญญา ในสังฆธรรม และ
ในจริยธรรม ใฝ่รู้ในความจริง และใฝ่ที่จะทำความดีงาม
ทุกอย่าง

ข้อที่ ๔. *อตฺตสัมปทา* ความถึงพร้อมด้วยการที่จะ
ฝึกฝน พัฒนาตนเอง เห็นความสำคัญของการที่จะต้อง
ฝึกตน ว่าชีวิตของเรานี้จะดีงามได้จะต้องมีการฝึก

ข้อที่ ๕. *ทวิฐีสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยทวิฐิ ยึดถือเชื่อ
ถือ ในหลักการและมีความเห็นความเข้าใจพื้นฐาน ที่มอง
สิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย

ข้อที่ ๖. *อัปปมาทสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยความไม่
ประมาท มีความกระตือรือร้นอยู่เสมอ เห็นคุณค่าของกาล
เวลา เห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือน ที่จะทำ
ให้เร่งรัดในการที่จะค้นหาให้เข้าถึงความจริง และในการ
ปฏิบัติ หรือในการที่จะทำชีวิตที่ดีงามให้สำเร็จ

ข้อสุดท้าย ๗. *โยนิโสมนสิการ* รู้จักทำในใจโดยแยบ
คาย รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหา คิดเป็น
มองสิ่งทั้งหลายให้ได้ความรู้ และได้ประโยชน์ ที่จะเอามา
ใช้พัฒนาตนเองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เป็นอันว่าครบชุด ๗ ประการ นี่คือแสงเงินแสงทอง
ตามหลักพุทธธรรม ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตพัฒนาไปตามวิถีแห่ง
อริยมรรค ได้อย่างแท้จริง

วันนี้ คณะโยมญาติมิตรก็ได้ขึ้นมาบนภูเขาตั้งแต่
เช้ามืด และได้มาทันเห็นแสงเงินแสงทอง จนกระทั่ง
พระอาทิตย์ขึ้นมาส่องแสงโดยสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น ก็ขอให้ทุกท่านได้มีแสงเงินแสงทอง
เป็นตัวนำ และให้อริยมรรค คือดวงอาทิตย์อุทัยปรากฏขึ้น
ในจิตใจ และในการดำเนินชีวิตของญาติโยมทุกท่านโดย
ทั่วกัน

อาตมภาพขออนุโมทนาที่โยมมีความตั้งใจดี มีศรัทธา ขึ้นมารับบรยากาศบนภูเขา ตั้งใจจริงว่าจะมาทำวัตรสวดมนต์ระลึกถึงพระรัตนตรัยกันในวันนี้ ก็ได้ปฏิบัติสมตั้งใจหวัง เต็มตามความปรารถนาแล้ว ขอให้ทุกท่านมีความสดชื่นร่าเริงเบิกบานใจ มีความปิติเอิบอímใจ อันจะเป็นปัจจัยแห่งความเจริญงอกงามในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขออนุภาพคุณพระรัตนตรัย อภิบาลรักษาให้โยมทุกท่าน เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความร่มเย็นเป็นสุขงอกงามในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลนานทั่วกันทุกท่าน เทอญ

โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ*

เมื่อวันก่อนนี้ โยมได้ปรารภทำนองอาราธนาว่า ถ้าอาตมภาพแสดงเรื่องโพชฌงค์ ก็คงจะดี

โพชฌงค์นี้ เป็นหลักธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ญาติโยมหลายท่านรู้จักในชื่อที่เป็นบทสวดมนต์ เรียกว่า *โพชฌงค์ปริตร* และก็นับถือกันมาว่า เป็นพุทธมนต์สำหรับสวดสาธยาย เพื่อให้คนป่วยได้สดับตรับฟังแล้วจะได้หายโรค

ที่เชื่อกันอย่างนี้ ก็เพราะมีเรื่องมาในพระไตรปิฎกเล่าว่า พระมหากัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง เคยอาพาธ และพระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยม แล้วทรงแสดง

* ชุดที่สาม จากรายการเล่าเรื่องให้โยมฟัง เล่าเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

เรื่องโพชฌงค์นี้ ตอนท้ายพระมหากัสสปเถระก็หายจากโรคนั้น

อีกคราวหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ก็อาพาธและพระพุทธรเจ้าเสด็จไปเยี่ยม ก็ได้ทรงแสดงโพชฌงค์นี้อีก แล้วพระมหาโมคคัลลานะก็หายโรค

อีกคราวหนึ่ง พระพุทธองค์เองทรงอาพาธ ก็ตรัสให้พระมหาจุนทะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งแสดงโพชฌงค์ถวาย แล้วพระพุทธรเจ้าก็หายประชวร

จากเรื่องราวที่กล่าวถึงนี้ พุทธศาสนิกชนก็เลยเชื่อกันมาว่า บทโพชฌงค์นั้น สวดแล้วจะช่วยให้หายโรค แต่ที่เราสวดกันนี้ เป็นการสวดคำบาลี ผู้ฟังก็ฟังไป ซึ่งบางทีอาจจะไม่เข้าใจเนื้อความก็ได้

แต่ที่ท่านแสดงในพระไตรปิฎกนั้น ท่านแสดงเนื้อหา คือตัวหลักธรรม และธรรมะที่แสดงนั้นก็เป็นธรรมเกี่ยวกับปัญญา เป็นธรรมะชั้นสูง ซึ่งความจริงก็เป็นเรื่องของ การทำให้สว่าง สะอาด ผ่องใส เป็นการรักษาใจ

พุทธวิธีเสริมสุขภาพ

เป็นธรรมดาว่า กายกับใจนั้นเป็นสิ่งที่อาศัยกันและกัน พอกายเจ็บป่วยไม่สบาย คนทั่วไปก็มักจะพาลจิตใจไม่สบาย เศร้าหมอง กระวนกระวาย กระสับกระส่ายไปด้วย

และในทำนองเดียวกัน เมื่อจิตใจไม่สบายก็พลอยให้กายไม่สบายไปด้วย เริ่มต้นตั้งแต่รับประทานอาหารไม่ได้ ร่างกายเศร้าหมอง ผิพรรณชubbซีด เป็นสิ่งที่เนื่องอาศัยกัน

ในทางตรงข้าม คือในทางที่ดี ถ้าจิตใจดี สบาย บางทีก็กลับมาช่วยกาย เช่นในยามเจ็บป่วยถ้าจิตใจสบาย เช่น มีกำลังใจ หรือจิตใจผ่องใสเบิกบาน โรคที่เป็นมาก ก็กลายเป็นน้อย หรือที่จะหายยากก็หายง่ายขึ้น ยิ่งถ้าหากว่ากำลังใจที่ดีนั้นมีมากถึงระดับหนึ่ง ก็ไม่เพียงแต่ทำให้โรคบรรเทาเท่านั้น แต่อาจจะช่วยรักษาโรคไปด้วยเลย ทั้งนี้ก็อยู่ที่ว่า จะช่วยทำใจของเราหรือรักษาใจของเราได้มากแค่ไหน

พระพุทธรเจ้าและพระมหาสาวกนั้น ท่านมีจิตใจที่พัฒนาให้เต็มเต็มที่ มีสุขภาพด้านจิตที่สมบูรณ์แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ต้องการ ก็จึงเรียกเอาด้านจิตมาช่วยด้านกายได้เต็มที่ ถ้าไม่เหลืออวัยวะของเหตุปัจจัย ก็เอาของดีที่มีในใจ ออกมารักษากายที่เป็นโรคให้หายไปได้

หลักโพชฌงค์เป็นหลักปฏิบัติทั่วไป ไม่เฉพาะสำหรับผู้ป่วยเท่านั้น ถ้าวิเคราะห์ดูความหมายของศัพท์ ก็จะเห็นว่า ศัพท์เดิมนั้นท่านมีความมุ่งหมายอย่างไร

โพชฌงค์มาจากคำว่า โพชฌ กับ องค์ หรือ โพธิ กับ องค์ จึงแปลว่า องค์แห่งผู้ตรัสรู้ หรือองค์แห่งการตรัสรู้ก็ได้ พุทธตามศัพท์ก็คือองค์แห่งโพธิ หรือองค์แห่ง

โพธิญาณนั่นเอง หมายถึงองค์ประกอบ หรือหลักธรรมที่เป็นเครื่องประกอบของการตรัสรู้ หรือองค์ประกอบแห่งโพธิญาณ แสดงว่าหลักธรรมนี้สำคัญมาก เพราะเป็นธรรมที่จะช่วยให้เกิดการตรัสรู้

การตรัสรู้ นั้นเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาคือความรู้ ความเข้าใจขั้นที่จะทำให้ตรัสรู้ นี้ มีความหมายลึกซึ้งลงไป กล่าวคือ การตรัสรู้ นั้นหมายถึงว่า

ประการที่ ๑ รู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย เห็นสว่างโล่งทั่วไปหมด ไม่มีจุดหมองจุดมืด เพราะความรู้ นั้นชำระใจให้หมดกิเลส ให้บริสุทธิ์ด้วย เพราะฉะนั้น ปัญญาตรัสรู้ นี้จึงหมายถึงความรู้บริสุทธิ์ หรือความรู้ที่เป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์

ประการที่ ๒ ปัญญาที่ทำให้ตรัสรู้ นี้ทำให้เกิดความตื่น คือ เดิมนั้นมีความหลับอยู่ คือมัวเพลिन มัวประมาทอยู่ ไม่ลืมตาลืมใจดูความเป็นจริง และมีความหลงใหล เช่น มีความหมกมุ่นมัวเมายึดติดในสิ่งต่าง ๆ เมื่อปัญญารู้แจ้งความจริงตรัสรู้แล้ว ก็กลายเป็นผู้ตื่นขึ้น พ้นจากความหลับจากความประมาทมัวเมา พ้นจากความยึดติดต่าง ๆ พุดสั้น ๆ ว่า ตื่นขึ้นทั้งจากความหลับใหลและจากความหลงใหล และ

ประการที่ ๓ จากการที่บริสุทธิ์และตื่นขึ้นมานี้ ก็ทำให้จิตใจของผู้ตื่นมีความเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่ง

เบา เป็นอิสระ อันนี้คือสภาพจิตที่ดีงาม ถ้าเรียกในสมัยปัจจุบันก็ว่าเป็นสุขภาพจิตที่ดีมาก

ถ้าท่านผู้ใดก็ตามได้มีสุขภาพจิตอย่างนี้แล้ว แม้จะไม่ถึงขั้นหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง ก็นับว่าเป็นผู้มีความสุขมาก ถ้าเป็นผู้ป่วยไข้ก็เรียกว่า มีสภาพจิตที่เหมือนกับไม่ได้ป่วยอย่างที่เรียกว่า กายป่วยแต่ใจไม่ป่วย หรือป่วยแต่กายใจไม่ป่วย ดังที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสสอนท่านผู้สูงอายุ ท่านผู้เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะกระสับกระส่ายในวัยชรว่า ให้ทำใจว่า ถึงแม้กายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นจิตใจที่มีความสุขและก็จะช่วยผ่อนคลายห่างหายจากโรคนั้น หรืออย่างน้อยก็บรรเทาทุกข์เวทนาที่เกิดจากโรคนั้นลงได้ อันนี้คือการอธิบายความหมายของคำว่า โพชฌงค์ ที่แปลว่าองค์แห่งการตรัสรู้

องค์แห่งการตรัสรู้และสุขภาพที่สมบูรณ์

ต่อจากนี้ก็ควรจะมาสำรวจกันว่า หลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบของการตรัสรู้ นั้นมีอะไรบ้าง และมีความหมายอย่างไร โพชฌงค์ มี ๗ ประการด้วยกัน เรียกกันว่า โพชฌงค์ ๗ เหมือนอย่าง que บอกไว้ในบทสวดมนต์ว่า โพชฌังโค สะติสังขาโต . . .

โพชฌงค์ ประกอบด้วย

- องค์ที่ ๑ คือ สติ
- องค์ที่ ๒ คือ ัมมวิจยะ
- องค์ที่ ๓ คือ วิริยะ
- องค์ที่ ๔ คือ ปีติ
- องค์ที่ ๕ คือ ปัสสัทธิ
- องค์ที่ ๖ คือ สมาริ
- องค์ที่ ๗ คือ อุเบกขา

รวมเป็นองค์ธรรมที่เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ ประการด้วยกัน ทีนี้ลองมาดูความหมายเป็นรายข้อเสียก่อน

ในหลักธรรมที่เรียกว่า "โพชฌงค์" หรือองค์แห่งการตรัสรู้ นั้น การตรัสรู้เป็นจุดหมายที่ต้องการ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ก็เปรียบเสมือนเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ ก่อนที่จะใช้เครื่องมือก็ต้องทำความรู้จักกับเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ก่อนว่า อุปกรณ์แต่ละอย่างนั้นมีอะไรบ้าง จะใช้สำหรับทำอะไร

องค์ประกอบที่ ๑ "สติ" สติเป็นธรรมที่เรารู้จักกันดี แปลว่าความระลึกได้ ระลึกได้อย่างไร ท่านบอกว่า สตินั้นมีลักษณะที่เป็นเครื่องตั้งจิตไว้กับสิ่งนั้น ๆ ซึ่งภาษาธรรมเรียกว่า "อารมณ์" ตั้งจิตหรือกัมมจิตไว้กับอารมณ์

อารมณ์ในที่นี้ก็คือ สิ่งที่เราต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง สิ่งที่เรารับรู้ สิ่งที่เราเห็นถึงได้ เรียกว่า "อารมณ์" ไม่ใช่อารมณ์อย่างในภาษาไทย ในที่นี้เพื่อกันความสับสนกับ

ภาษาไทยก็จะพูดว่า สิ่ง แทนที่จะพูดว่า อารมณ์

สติมีหน้าที่ตั้งหรือตรึงจิตไว้กับสิ่งนั้น ๆ ถ้าเราจะทำอะไรก็ให้จิตระลึกถึงสิ่งนั้น ตั้งเอาไว้เหมือนกับเชือก สมมติว่ามีหลักปักไว้ และมีสัตว์ตัวหนึ่งเป็นต้นว่าลิงถูกเชือกผูกไว้กับหลักนั้น จิตของเราเปรียบเทียบกับลิงเพราะว่า รุนวายนมาก ดิ้นรนมาก อยู่ไม่สุข ท่านเปรียบว่าต้องผูกลิงเอาไว้กับหลัก มิฉะนั้นลิงก็จะหนีไป ไม่อยู่กับที่ หรือหลุดหายไปเลย สิ่งที่จะผูกลิง ก็คือเชือก เมื่อเอาเชือกมาผูกลิงมัดไว้กับหลัก ลิงไปไหนไม่ได้ ก็วนอยู่กับหลักหรือใกล้ ๆ หลัก

ท่านเปรียบในทางธรรมว่า จิตนั้นเหมือนกับลิงหลักที่ผูกไว้ นั้น เหมือนกับสิ่งที่เราเกี่ยวข้องต้องทำในขณะนั้น จะเป็นกิจที่ต้องทำหรือเป็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็คือหลักนั้น เชือกที่ผูกก็คือสติ สติเป็นตัวที่ผูกจิตไว้กับหลักหรือสิ่งนั้น ตั้งไว้ กุมไว้ กำกับไว้ ไม่ให้หลุดหายไป

ถ้าเป็นสิ่งเฉพาะหน้า ซึ่งปรากฏอยู่หรือไหลเข้ามา ก็เพียงแต่ตั้งจิตไว้กับสิ่งนั้น ๆ กุมไว้ กำกับไว้ไม่ให้หลุดลอยหรือผ่านไปไหน อย่างที่พูดกันว่า เวลาทำอะไรก็ให้ระลึาไว้ คือคอยนึกถึงสิ่งที่เรากำลังทำนั้น นึกถึงอยู่เรื่อย ๆ ให้สิ่งนั้นอยู่ในการรับรู้ หรืออยู่กับจิตของเรา ไม่ให้คลาดไปให้พลัดกันไป อย่าให้สิ่งนั้นหลุดหายไป หรืออย่าให้จิตของเราพุ่งชานล่องลอยไปที่อื่น

แต่ทีนี้ ถ้าสิ่งนั้นอยู่ห่างไกลออกไป ไม่ปรากฏอยู่ เช่นเป็นเรื่องอดีตผ่านไปแล้ว ยกตัวอย่างเช่น ธรรมคือคำสอนที่ได้ฟังมาก่อนหรือสิ่งที่ได้เล่าเรียนไว้ เมื่อหลายวันหรือหลายเดือนมาแล้ว สิ่งนั้นอยู่ห่าง สติก็ทำหน้าที่ดึงเอา มา เมื่อก็ดึงไว้ ไม่ให้ไปไหน ให้อยู่กับสิ่งนั้น ทีนี้ถ้าสิ่งนั้นอยู่ห่างก็ดึงเอามา หรือดึงจิตไปไว้กับสิ่งนั้น ให้ไปอยู่ด้วยกัน นี่คือสิ่งที่เรียกว่า สติ

สติ ดึงเอาจิตมากำกับไว้กับสิ่งที่ต้องการ หรือสิ่งที่เราควรจะต้องเกี่ยวข้อง ทำให้สิ่งนั้นอยู่ในการรับรู้ของจิต ไม่หลุดลอย ไม่หล่นหาย ไม่พลัดกันไปเสีย นี่คือน้ำที่ของสติ ประโยชน์ของสติก็อยู่ตรงนี้ อันนี้คือเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่เรียกว่าองค์ประกอบข้อที่ ๑ ได้แก่ สติ

องค์ประกอบที่ ๒ "ธัมมวิจยะ" หรือ "ธรรมวิจยะ"
แปลว่า การวิจยะธรรม วิจยะ นั้นแปลว่า การเพ้นหรือเลือกเพ้น คือการใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณา สอดส่อง ค้นหา ธรรม ก็คือความจริง ความถูกต้อง สิ่งที่ดงาม สิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูล หรือคำสอน ความรู้เกี่ยวกับความจริง ความถูกต้องดงาม และสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลนั้น

สิ่งนั้นอาจจะอยู่ต่อหน้าก็ได้ เช่นว่าเรามองเห็นอะไรอยู่ข้างหน้าหรือขณะนี้ เรากำลังเผชิญกับอารมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เราก็เพ้น คือมองค้นหาให้เห็นธรรม เพ้นเอาธรรมออกมาให้ได้ หรือมองให้เป็นธรรม

ถ้ามองไม่ดี ใจของเราก็วุ่นวาย บั่นป่วน กระวนกระวายเดือดร้อน แต่ถ้ามองให้ดี ถึงแม้สิ่งนั้นคนทั่วไปเขาว่าไม่ดี ไม่ชอบใจ เมื่อจำเป็นที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นเฉพาะหน้าแล้ว เราก็มองให้มันเป็นธรรมไป หรือมองให้เห็นธรรมขึ้นมา ทำแบบนี้ก็เป็นธรรมวิจยะอย่างหนึ่ง เรียกว่ามองอะไรก็ได้ ถ้ามองให้ดีแล้วมันเป็นธรรมหรือทำให้เห็นธรรมได้หมด

เหมือนอย่างอาจารย์ที่สอนธรรมบางท่าน ท่านเน้นในเรื่องนี้ว่า มองอะไรให้เห็นเป็นธรรม มองไปไม้ อัฐิ ดิน อะไรก็เป็นธรรมหมด ถ้ามองไม่ดี อะไร ๆ ก็เป็นอธรรมไปหมด ทำให้ใจของเราเสียหาย เช่นเห็นคนไม่น่าดู ถ้ามองไม่ดีก็เกิดโทสะ แต่ถ้ามองให้ดีอาจจะเกิดกรุณา เกิดความสงสาร อย่างนี้เป็นต้น

หรืออย่างพระเถรีท่านหนึ่งในสมัยพุทธกาล ถึงวาระมีหน้าที่ไปจัดอุโบสถก็ไปจุดเทียนขึ้นมา แสงเทียนสว่าง มองที่เปลวเทียนนั้น เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป พอมองอย่างนี้ก็เห็นธรรม ทำให้เกิดปัญญาขึ้นมา

ฉะนั้น สิ่งทั้งหลายนี้อยู่ที่เรามอง จึงต้องรู้จักมอง มองให้ดี มองให้เป็น มองให้เห็นธรรม หรือมองให้เป็นธรรม

ทีนี้ประการต่อไป ธรรมวิจยนั้นพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่สติดึงมา อย่างที่อาตมภาพได้กล่าวเมื่อกี้ว่า เราอาจจะ

ใช้สติถึงสิ่งที่อยู่ห่างไกล เช่น สิ่งที่เราได้เล่าเรียนมาแล้ว ได้ฟังมาก่อนแล้ว อาจเป็นธรรมคำสอนต่าง ๆ เข้ามาสู่จิต แล้วก็ใช้ปัญญาพิจารณาเพินหาความหมาย เพินหาสาระ เลือกเพินเอามาใช้ให้เหมาะ หรือให้ตรงกับที่ต้องการจะให้ได้ผล

เช่น เวลาเราอยู่นิ่ง ๆ ว่าง ๆ เราก็ระลึกนึกถึง ทบทวนธรรมที่ได้เล่าเรียนมาแล้ว เอามาเลือกเพิน นำมาใช้ให้ถูกกับโอกาส ใช้ให้เหมาะกับกิจเฉพาะหน้าหรือแก้ ปัญหาเฉพาะหน้าของเราให้ถูกต้องได้ ให้พอดี การเลือก เพินออกมาให้ถูกต้องนี้ก็เรียกว่า ธรรมวิจยเหมือนกัน แม้กระทั่งว่า เพินให้รู้ถึงความหมายของหลักธรรมนั้นคืออะไร ในกรณีนั้น ๆ มุ่งเอาแง่ไหน อย่างนี้ก็เรียกว่า "ธรรม-วิจย"

องค์ประกอบที่ ๓ "วิริยะ" วิริยะ แปลว่าความเพียร ความเพียรนี้แปลตามศัพท์ว่า ความเป็นผู้กล้าหาญ หรือ ความแกล้วกล้า วิริยะหรือวิริยะก็มาจาก วีระ ได้แก่ความ เป็นวีระ อย่างที่เราพูดกันในคำว่า วีรชน วีรบุรุษ วีรสตรี เป็นต้นนั่นเอง

วิริยะ หรือความแกล้วกล้านี้ หมายถึงพลังความ เข้มแข็งของจิตใจ ที่จะเดิน ที่จะก้าวหน้าต่อไป ถึงจะเผชิญ อุปสรรค ความยุ่งยาก ความลำบาก ถึงจะเป็นงานหนัก หรือมีภัย ก็ไม่ครั่นคร้าม ไม่หวั่นหวาด ไม่กลัว ใจสู้ ไม่ย่อ

ท้อ ไม่ท้อถอย และไม่ท้อแท้ มีกำลังประคับประคองใจ ของตัวเองไว้ไม่ให้ถอย อันนี้เรียกว่า วิริยะ ก็เป็นหลัก สำคัญ เป็นตัวกำลังความเข้มแข็ง เป็นองค์ประกอบที่จะ ให้ทำได้สำเร็จ

องค์ประกอบที่ ๔ "ปีติ" ปีติ แปลว่าความอิ่มใจ หรือ ความเต็มใจ ความซาบซึ้ง ปลาบปลื้ม จิตใจของเรานี้ก็ต้อง การอาหารหล่อเลี้ยง คล้ายกับร่างกายเหมือนกัน ปีตินี้เป็น อาหารหล่อเลี้ยงสำคัญของจิตใจ

บางท่านที่ได้เจริญธรรมดีแล้ว แม้จะรับประทาน อาหารทางกายไม่มาก แต่ถ้าอิ่มใจ สามารถทำใจของตน เองให้มีปีติได้เสมอ ก็จะเป็นผู้ผ่องใสกระปรี้กระเปร่า ร่าง กายก็พลอยเอิบอิ่มไปด้วยได้เหมือนกัน อย่างที่ท่านเรียก ว่า ปีติภักขา แปลว่า ผู้มีปีติเป็นภักขา คือ มีปีติเป็นอาหาร

เพราะฉะนั้น วิธีการอย่างหนึ่งที่จะช่วยจิตใจของตัว เอง ก็คือพยายามสร้างปีติขึ้นมา ปีติเป็นอาหารหล่อเลี้ยง จิตใจให้เอิบอิ่ม ความอิ่มใจช่วยได้มาก

บางคนแม้จะรับประทานอาหารได้มาก แต่ถ้าจิตใจ มีความวิตกกังวล เปร้อร้อนใจ ร่างกายก็อาจจะซูบซีดทรุด โทรมลงได้ แต่คนที่สบายใจ มีอะไรช่วยให้ดีใจ อิ่มใจอยู่ เสมอ ก็อาจทำให้ร่างกายดีมีผิวพรรณผ่องใสไปด้วย โดย ที่อาหารกายนั้น มีแต่เพียงพอประมาณ เพราะฉะนั้น ปีตินี้ จึงเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ควรจะต้องสร้างให้เกิด

มีในใจของตนเสมอ ๆ

องค์ประกอบที่ ๕ "ปัสสัทธิ" ปัสสัทธิ แปลว่าความ ผ่อนคลาย หรือสงบเย็น ไม่กระสับกระส่าย ไม่เครียด ท่าน แบ่งเป็นกายผ่อนคลาย กับใจผ่อนคลาย หรือสงบเย็นกาย กับสงบเย็นใจ คือ ไม่กระสับกระส่าย ไม่เขม็งเครียด สงบ เย็นกาย ท่านหมายเอาลึกซึ้งถึงการสงบผ่อนคลายของกอง เจตสิก แต่เราจะถือเอาการสงบผ่อนคลายของร่างกาย ธรรมดาที่ได้ง่าย ๆ

คนเราถ้ามีความเครียด มีเรื่องไม่สบายใจแล้ว มัน จะเครียดทั้งกายและใจ สภาพที่ตรงข้ามกับปัสสัทธิ ก็คือ ความเครียด เมื่อมีเรื่องก่อกวนใจ อะไรต่าง ๆ ทางใจ แล้ว ก็พลอยเครียดทางกายด้วย ไม่มีความสุข และจะทำให้ ร่างกายทรุดโทรมลงด้วย

หรือถ้ากายเครียด ใจก็พลอยเครียดไปด้วย เช่น พระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนตรัสรู้ ทรงทดลองบำเพ็ญทุกรกิริยา กลั่นลมหายใจจนกายสะท้อน ก็เกิด ความเครียด ความกระสับกระส่าย ทั้งทางกายและทางใจ เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น ท่านจึงให้เจริญธรรมที่ตรงข้ามกับความ เครียดนี้ นั่นก็คือ ปัสสัทธิ ความสงบเย็น ความผ่อนคลาย ร่างกายก็ผ่อนคลาย จิตใจก็ผ่อนคลาย ภาวะนี้เรียกว่า ปัสสัทธิ เป็นสิ่งที่ดีมาก เป็นตัวที่มักจะมาตามปิติ คือ พอ

อิ่มใจ ก็เกิดความผ่อนคลาย สบาย

องค์ประกอบที่ ๖ "สมาธิ" สมาธิ แปลว่า ความตั้ง จิตมั่น หรือแน่วแน่อยู่นั่น ๆ ถ้าพิจารณาสิ่งใด ก็ให้ จิตใจแน่วแน่ จับอยู่ที่สิ่งนั้น ถ้าทำกิจทำงานอะไร ก็ให้ใจ ของเราแน่วแน่อยู่นั่น อย่างที่เรียกว่า ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับ งาน อันนี้เรียกว่า สมาธิ

อยู่กับสิ่งหนึ่ง ไม่เคลื่อนที่ก็มี สมาธิก็จับนิ่งสนิทอยู่ แต่ถ้าทำกิจอะไรที่เป็นความเคลื่อนไหว เป็นการเคลื่อนที่ ไป สมาธิก็คงอยู่ คือจิตอยู่ด้วยกับสิ่งที่กำหนด เป็นไป แบบเรียบสนิท อันนี้ก็เรียกว่า สมาธิ จิตใจที่แน่วแน่นเป็นจิต ใจที่มีกำลังมาก เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นจิตใจซึ่งเหมาะที่จะ ใช้งานให้ได้ผลดี

ในข้อ ๑ ที่ว่าด้วยสติ ได้บอกว่า สติเป็นตัวที่จับ ดึง ตรึง หรือกำกับไว้ ทำให้จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด ไม่หลุดลอย หาย หรือคลาดจากกันไป ในข้อ ๖ นี้ ก็ว่าสมาธิ คือการที่ จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนดนั้น แน่วแน่น ตั้งมั่น แนบสนิท โยม บางท่านก็จะสงสัยว่า สติกับสมาธินี้ฟังดูคล้ายกันมาก จะ เห็นความแตกต่างกันได้อย่างไร

ขอชี้แจงว่า คำอธิบายข้างต้นนั้นแหละ ถ้าอ่านให้ดี ก็จะมองเห็นความแตกต่างระหว่างสติกับสมาธิ การทำให้ จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนดเป็นสติ การที่จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด ได้เป็นสมาธิ

การดึง การตรึง การจับ การกำกับไว้ เป็นการทำให้จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด การดึง การตรึง การจับ การกำกับนั้น จึงเป็นสติ ส่วนการที่จิตตั้งมั่น แน่วแน่ แนบสนิท เป็นอาการที่จิตอยู่กับสิ่งที่กำหนด การตั้งมั่น แน่วแน่ แนบสนิทนั้นจึงเป็นสมาธิ

สิ่งทั้งหลายที่เข้ามาสู่การรับรู้ของเรา หรือสิ่งที่ใจเรารับรู้นั้น ผ่านเข้ามาทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ปรากฏขึ้นมาในใจบ้าง ศัพท์ทางพระเรียกว่า อารมณ์

เมื่ออารมณ์เข้ามาแล้ว มันก็ผ่านหายไป ทีนี้ ถ้ามันไม่เกี่ยวอะไรกับเรา มันจะผ่านหายไป ก็ช่างมัน เราก็ไม่ต้องไปยุ่งด้วย แต่ถ้าเราจะต้องใช้ หรือจะต้องเกี่ยวข้องขึ้นมา แล้วมันหายไป หลุดลอยไป ไม่ยอมอยู่กับเรา เราก็จะไม่ได้ประโยชน์ที่ต้องการ ตอนนี้แหละผลเสียก็จะเกิดแก่เรา เราจึงต้องมีความสามารถที่จะดึงเอามันไว้ ไม่ให้หลุดลอยหาย หรือผ่านหายไป การดึงเอาสิ่งนั้นไว้ เอาจิตกำกับมันไว้ หรือตรึงมันไว้กับจิต นี่แหละคือบทบาทของสติ ได้แก่การคอยนึกเอาไว้ ไม่ให้อารมณ์นั้นหลุดลอยหายไป

อีกอย่างหนึ่ง อารมณ์นั้นเข้ามาแล้วและผ่านล่วงไป แล้ว ไม่ปรากฏต่อหน้าเรา แต่ไปอยู่ในความทรงจำ ตอนนี้อารมณ์เกิดจะต้องใช้ จะต้องเกี่ยวข้องกับมัน เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องมีความสามารถ ที่จะดึงเอามันขึ้นมาไว้ต่อหน้าเรา

ขณะนี้ การดึงเอาอารมณ์ที่ผ่านล่วงไปแล้วขึ้นมาให้จิตพบกับมันได้ นี่ก็เป็นบทบาทของสติ ได้แก่การระลึกขึ้นมา ทำให้สิ่งที่ผ่านล่วงแล้วโผล่ขึ้นมาปรากฏอยู่ต่อหน้า

อย่างไรก็ดี การดึง การตรึง การจับ หรือการกำกับไว้ ย่อมเป็นคู่กันกับการหลุด การพลัด การพลาด การคลาด หรือการหายไป การนึกและระลึก ก็เป็นคู่กับการเผลอและการลืม ดังนั้น เพื่อไม่ให้เผลอหรือลืม ไม่ให้อารมณ์หลุดลอยหายไปจากจิต หรือไม่ให้จิตพลัดพลาตกกับอารมณ์ ก็ต้องคอยกำกับ จับ ดึง เหนี่ยว รั้งไว้เรื่อย ๆ

ถ้าจะให้มันใจหรือแน่วใจยิ่งกว่านั้น ก็ต้องให้จิตตั้งมั่น หรือแน่วแน่นอยู่กับอารมณ์นั้น หรือให้อารมณ์นั้นอยู่กับจิตแนบสนิทหรือนิ่งสนิทไปเลย ถ้าถึงขั้นนี้ได้ ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ

เราจะใช้ จะทำ จะดู จะพิจารณาสิ่งใด สิ่งนั้นก็ ต้องอยู่ในกำกับหรือปรากฏอยู่ต่อหน้า ถ้าของนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล หรือจะปลิวลอย เช่นอย่างแผ่นผ้า หรือสำลี ที่อยู่กลางลมพัด ก็ต้องมีอะไรผูกรั้งดึงไว้ ไม่ให้หลุดลอยหรือเลื่อนไหลหายไป เมื่อสิ่งนั้นถูกผูกรั้งดึงไว้แล้ว เราก็จัดการ พิจารณา ดู และทำอะไร ๆ กับมันได้ตามต้องการ

ในกรณีทำงานซึ่งจะทำกับแผ่นผ้าหรือสำลีนั่น ไม่จำเป็นต้องให้ละเอียดชัดเจนนัก เมื่อแผ่นผ้าหรือสำลีถูกดึงรั้งตรึงไว้แล้ว ถึงจะสั้นจะไหวหรือจะส่ายไปมาบ้าง ก็ยัง

ทำงานได้สำเร็จ ถึงจะดู ก็พอมองเห็นและบอกได้ว่า มีสีสันและรูปทรงอย่างไร

แต่ในกรณีที่เป็นงานละเอียด เช่น ต้องการเห็นรายละเอียดชัดเจน ถึงแม้จะมีเชือกดึงไว้ ตรึงไว้ แต่ถ้ายังสั้นไหว สายอยู่ ก็ไม่สามารถเห็นรายละเอียดหรือทำงานที่ต้องใช้ความแม่นยำให้สำเร็จได้ ในกรณีนี้จะต้องปัก ตอก ยึด หรือประทับให้แน่นแนบนิ่งสนิททีเดียว จึงจะดูให้เห็นชัดในรายละเอียด หรือทำสิ่งที่จำเพาะให้แม่นยำได้

ในทำนองเดียวกัน ถ้าจิตจะมอง จะพิจารณาหรือทำกิจกับอารมณ์ใด ที่ไม่ต้องการความละเอียดชัดเจนนัก เพียงมีสติคอยดึง ตรึง จับ กำกับ หรือคอยรั้งไว้ ก็เพียงพอที่จะทำงานได้สำเร็จ แต่ถ้าเรื่องใดต้องการความชัดเจนในส่วนรายละเอียด หรือต้องการการกระทำที่แม่นยำแน่นอน ตอนนี้อาจจำเป็นต้องให้จิตถึงขั้นมีสมาธิแน่วมากทีเดียว

ท่านเปรียบเทียบไว้ เหมือนกับว่าเราเอาลูกวัวปาดัวหนึ่งมาฝึก วัวจะหนีไปอยู่เรื่อย เราก็เอาเชือกผูกวัวปาดัวนั้นไว้กับหลัก ถึงแม้วัวจะดิ้นรนวิ่งหนีไปทางไหน ก็ได้แค่อยู่ในรัศมีของหลัก วนอยู่ใกล้ ๆ หลัก ไม่หลุด ไม่หายไป แต่ถึงอย่างนั้น วัวนั้นก็ยังดิ้นรนวิ่งไปมาอยู่ ต่อมานานเข้า ปรากฏว่า วัวปาดัวคลายพยศ มาหยุดหมอบนิ่งอยู่ที่หลักสงบเลย

ในข้ออุปมานี้ ท่านเปรียบเทียบเอาเชือกผูกวัวปาดัวไว้กับหลัก เหมือนกับเป็นสติ ส่วนการที่วัวปาดัวหมอบนิ่งอยู่ใกล้หลักนั้น เปรียบเหมือนเป็นสมาธิ

ความจริง สติกับสมาธิ ทั้งสองอย่างนี้ทำงานด้วยกันประสานและอาศัยกัน สติเป็นตัวนำหน้า หรือเป็นตัวเริ่มต้นก่อน แล้วสมาธิก็ตามมา ถ้าสมาธิยังไม่แน่ว ยังไม่เข้มมาก สติก็เป็นตัวเด่น ต้องทำงานหนักหน่อย ต้องดึงแล้วดึงอีก หรือคอยดึงแรง ๆ อยู่เรื่อย แต่พอสมาธิแน่วสนิทอยู่ตัวดีแล้ว สมาธิก็กลายเป็นตัวเด่นแทน สติที่คอยกำกับหรือคอยตรึง ๆ ดึง ๆ ไว้ จะทำงานเพียงนิด ๆ แทะไม่ปรากฏตัวออกมา แต่ก็ทำงานอยู่นั้นตลอดเวลา ไม่ได้หายไปไหน

เปรียบเทียบเหมือนกับว่า เอาแผ่นผ้ามาซึ่งกลางลม โดยเราเอาเชือกดึงไว้หรือขึงไว้ แผ่นผ้าถูกลมพัด แต่ก็ไม่หลุดลอยหายไป เพราะถูกเชือกดึงเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้แผ่นผ้าจะไม่หลุดลอยหายไป แต่มันก็ขยับอยู่เรื่อยยังส่ายไปส่ายมา พลั้วไปพลั้วมาอยู่ที่นั่น ไม่นิ่ง

ในตัวอย่างเปรียบเทียบนี้ มีทั้งการดึงของเชือกและการอยู่นิ่งของแผ่นผ้า มาด้วยกัน คือตอนที่เชือกดึงไว้ ก็มี การอยู่ตัวของแผ่นผ้าด้วย แต่การอยู่ตัวนั้นมิได้อยู่ชั่วเดียวเดียว ๆ ความเด่นไปอยู่ที่การดึงหรือรั้งของเชือก การดึงของเชือกนั้นคือสติ ส่วนการอยู่ตัว หรืออยู่นิ่งของแผ่นผ้า เท่ากับสมาธิ จะเห็นว่าตอนนี้สติเป็นตัวเด่น ทำงานหนัก

ทำงานมาก ส่วนสมาธิมีได้นิด ๆ หนึ่ง ไม่เด่นออกมา คือสติถึงไว้ อยู่ตัวได้นิด ก็ขยับไปอีกแล้ว ดิ่งไว้อยู่ตัวได้นิดก็ไปอีกแล้ว ตัวดิ่งเลยเด่น ส่วนการหยุดนิ่งสั้นเหลือเกิน ชั่วขณะ ๆ เท่านั้น

อีกกรณีหนึ่ง เป็นแผ่นเหล็ก เอามาตั้งไว้ ก็ต้องเอาเชือกผูกติดไว้เหมือนกัน แต่เมื่อถูกลมพัด แผ่นเหล็กนั้นไม่ค่อยจะหวั่นไหว ไม่ค่อยจะขยับ อยู่ตัวนิ่งดีกว่าแผ่นผ้า ตอนนี้การทำงานของสติ คือเชือกที่ติด ไม่เด่น แต่ก็มีอยู่คล้าย ๆ แอบ ๆ อยู่ ตัวที่เด่นคือความอยู่ตัวนิ่งของแผ่นเหล็ก สติได้แต่คลอ ๆ ไว้ แต่ทั้งสองอย่างก็อยู่ด้วยกัน

ในกรณีของแผ่นผ้าที่ขยับ ๆ หรือส่าย ๆ ไหว ๆ นั้น ถ้ามีรูปภาพที่เขียนไว้ใหญ่ ๆ หรือตัวหนังสือโต ๆ ก็อ่านได้พอใช้การ แต่ถ้าเป็นลวดลายละเอียด หรือตัวหนังสือเล็ก ๆ ก็เห็นไม่ถนัด อ่านได้ไม่ชัดเจน หรือถ้าละเอียดนักก็มองไม่ออก หรืออ่านไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ดูพอเห็นผ่าน ๆ เป็นเรื่องหยาบ ๆ เห็นง่าย เพียงคอยมีสติกำกับไว้ ถึงแม้จิตจะอยู่ตัวเป็นสมาธิเพียงชั่วขณะสั้น ๆ ก็พอให้สำเร็จกิจ ใช้งานได้ แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาตรวจสอบละเอียด ก็ต้องให้จิตเป็นสมาธิอยู่ตัวแน่น ๆ จึงจะมองเห็นได้ถนัดชัดเจน

ยิ่งละเอียดลึกซึ้งซับซ้อนมาก ก็ยิ่งต้องการจิตที่เป็นสมาธิแน่นสนิททีเดียว ถ้าเปรียบเทียบกับจะใช้

กล้องจุลทรรศน์ส่องดูจุลินทรีย์ที่แสนเล็ก หรืออะไรที่เล็กเหลือเกิน สิ่งที่ถูกดูถูกตรวจสอบพิจารณา ซึ่งถูกเครื่องจับกำกับไว้ จะต้องนิ่งแน่วประสานกับตาและเลนส์ที่ส่องดูอย่างสนิททีเดียว

ตอนนี้แหละ ที่สมาธิเป็นตัวจำเป็น ต้องมีให้มาก เวลาที่เราจะเอาจิตไปใช้งานสำคัญ ๆ จะในแง่พลังจิตก็ดี ในแง่ของการพิจารณาเรื่องละเอียดซับซ้อนมากด้วยปัญญาที่คมกล้าก็ดี ท่านจะเน้นบทบาทของสมาธิอย่างมาก เรียกว่าสมาธิเป็นบาท หรือเป็นฐานของงานใช้กำลังจิต หรืองานใช้ปัญญานั้น ๆ

ตอนที่สมาธิยังอ่อน อยู่ชั่วขณะเดียวหนึ่ง ๆ จะไป ๆ ก็ต้องใช้สติคอยดึงอยู่เรื่อย ๆ สติก็จึงทำงานมาก เป็นตัวเด่นอย่างทีกล่าวแล้ว ตอนนั้นจึงอยู่ในภาวะที่คอยดึงไว้กับจะหลุดไป เหมือนคอยดึงจุดหรือชักคะเย่อกันอยู่ พอแน่นอยู่ตัวสนิทดีแล้วก็หมดเรื่องที่จะต้องคอยจุด พ้นจากการที่จะต้องคอยดึงกันที่ สติก็เพียงแต่คลออยู่ ก็เอาจิตที่เป็นสมาธิไปใช้งานได้เต็มที่

อย่างทีกล่าวแล้วว่า ระหว่างสติกับสมาธินั้น สติเป็นตัวนำหน้า หรือเป็นตัวเริ่มต้นก่อน แม้ว่าจุดหมายเราจะต้องการสมาธิ โดยเฉพาะต้องการสมาธิที่แน่นแน่มมาก แต่ก็จะต้องเริ่มงานด้วยสติ ดังนั้น ในการฝึกสมาธิ จึงต้องเริ่มต้นด้วยการเอาสติมาชักนำ หรือมาจับตั้งจุดเข้า คือเอา

สติมากำหนดอารมณ์หรือสิ่งที่ใช้เป็นกรรมฐานนั้น ๆ ก่อน

ดังจะเห็นว่า ในการฝึกสมาธิหรือเจริญสมาธินั้น วิธีฝึกทั้งหลายจะมีข้อลงท้ายด้วยสติกันทั่วไป เช่น อานาปานสติ พุทธานุสติ มรณสติ เป็นต้น พุดง่าย ๆ ว่า สติเป็นเครื่องมือของสมาธิภาวนา หรือสมาธิภาวนาใช้สติเป็นเครื่องมือนั่นเอง

พุดเรื่องสติมาเสียนาน ขอยุติเอาไว้แค่นี้ก่อน ยังมีองค์ประกอบข้อสุดท้าย ที่จะต้องพุดต่อไปอีก

องค์ประกอบที่ ๗ ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย คือ "อุเบกขา" อุเบกขา แปลกันง่าย ๆ ว่า ความวางเฉย วางเฉยอย่างไร ถ้าเราเห็นอะไร รับรู้อะไรแล้วเราวางเฉยเสีย บางทีมันเป็นแต่เพียงความวางเฉยภายนอก หรือพยายามทำเป็นเฉยแต่ใจไม่เฉยจริง และไม่รู้เรื่องราวอะไร อย่างนี้ไม่ถูกต้อง เฉยอย่างนี้ไม่ใช่อุเบกขา

ความวางเฉยในที่นี้ หมายถึง ความเรียบสงบของจิตที่เป็นกลาง ๆ ไม่เอนเอียงไปข้างโน้นข้างนี้ และเป็นความเฉยรู้ คือ รู้ทันจึงเฉย ไม่ใช่เฉยไม่รู้ หรือเฉยเพราะไม่รู้ เป็นการเฉยดูอย่างรู้ทัน และพร้อมที่จะทำการเมื่อถึงจังหวะ

ท่านเปรียบจิตที่เป็นอุเบกขานี้ว่า เป็นจิตที่ทุกอย่างเข้าที่ดีแล้ว เพราะทุกอย่างทุกอย่างเข้าที่ถูกจังหวะกันดีแล้ว ใจของเราจึงวางเฉยดูมันไป เหมือนอย่างเมื่อก่อนขับรถ

ตอนแรกเราจะต้องอุ่นวาย เร่งเครื่องปรับอะไรต่ออะไรทุกอย่างให้มันเข้าที่ พอทุกอย่างเข้าที่แล้ว เครื่องก็เดินดีแล้ว วิ่งเรียบสนิทดีแล้ว ต่อแต่นี้เราก็เพียงคอยมองดู คุมไว้ระวังไว้ ให้มันเป็นไปตามที่เราต้องการเท่านั้น

การที่ทุกอย่างเข้าที่เรียบร้อยดีแล้ว เดินดีแล้วเราได้แต่คุมเครื่องอยู่มองดูเฉย ๆ นี้ สภาวะนี้เรียกว่าอุเบกขา เป็นสภาพจิตที่สบาย เพราะว่าทำทุกอย่างดีแล้ว ทุกอย่างเดินเข้ารูปของมันแล้ว

เหมือนอย่างว่า ถ้าเป็นพ่อเป็นแม่ เมื่อลูกเขารับผิดชอบตัวเองได้ เขามีการมีงานต่าง ๆ ทำแล้ว เราช่วยเขามาแล้ว เขาดำเนินการของเขาได้ ทำงานของเขาได้ดีแล้ว คุณพ่อคุณแม่ก็เพียงแต่มองดูเท่านั้น ไม่เข้าไปอุ่นวาย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงในชีวิตหรือในครอบครัวของเขา จิตใจที่วางเฉยอย่างนี้ได้เรียกว่า อุเบกขา

อุเบกขาไม่ใช่ไม่รู้อะไร ไม่ใช่เฉยเมยไม่รู้เรื่อง หากแต่รับรู้อย่างผู้มีปัญญา รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อเข้าที่ดีแล้ว ทุกอย่างเป็นไปด้วยดี รู้ว่าคนเขาควรรับผิดชอบตัวเองในเรื่องนี้ ใจเราวางเป็นกลางสนิท สบาย อย่างนี้เรียกว่า "อุเบกขา"

ทั้งหมดนี้คือ ตัวองค์ธรรม ๗ ประการ ที่เป็นองค์ประกอบขององค์รวมคือ ไพบูลี หรือการตรัสรู้ เวลาเอามาพุดแยก ๆ กันอย่างนี้ บางทีก็เข้าใจไม่ถนัดนัก แต่ก็พอเห็น

เค้าได้ว่า ธรรมทั้ง ๗ อย่างนี้ ไม่ต้องเอาครบทั้งหมดหรอก แม้เพียงอย่างเดียวถ้ามีสักข้อก็ช่วยให้จิตใจสบายแล้ว

ถ้าเป็นผู้เจ็บไข้ มีเพียงอย่างเดียว หรือสองอย่าง จิตใจก็สบาย เช่น มีสติ จิตใจไม่หลงไหลพันเพื่อน หรือมี ปัสสัทธิ กายใจผ่อนคลาย เรียบเย็น สบาย ไม่มีความ เครียด ไม่กังวลอะไร แค่นี้ก็เป็นสภาพจิตที่ดีแล้ว ถ้ารู้จักมองด้วยธัมมวิจยะ ก็ทำได้ ยิ่งถ้ามีวิริยะ มีกำลังใจ ด้วย ก็เห็นชัดเจนว่า เป็นสภาพดีที่พึงต้องการแน่ ๆ จิตใจของผู้เจ็บไข้ นั้น จะไม่ต้องเป็นที่น่าห่วงกังวลแก่ท่านผู้อื่น ยิ่งมีปิติ มีสมาธิ มีอุเบกขา ที่สร้างขึ้นมาก็ยิ่งดี

บูรณาการองค์ประกอบให้เกิดสุขภาพเป็นองค์รวม

แต่ที่ท่านต้องการก็คือ ให้องค์ธรรมทั้ง ๗ นี้มาทำงานร่วมกันครบถ้วน จึงจะเรียกว่าเป็น "โพชฌงค์" ที่จะให้เกิดการตรัสรู้ ทำให้กลายเป็นผู้ตื่น ให้กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลายเป็นผู้ปล่อยใสเบิกบาน โดยที่องค์ธรรมทั้ง ๗ นี้ มาทำงานร่วมกันครบบริบูรณ์ เป็นองค์รวมอันหนึ่งอันเดียว

ท่านแสดงลำดับวิธีการที่องค์ธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ มาทำงานร่วมกันไว้ว่า

เริ่มต้นด้วยข้อ ๑ คือสติ สติอาจจะถึงสิ่งที่เรา เกี่ยวข้องเฉพาะหน้าไว้ให้อยู่กับจิต หรือให้จิตอยู่กับสิ่งที่

พิจารณาหรือที่กระทำนั้นอย่างหนึ่ง หรืออาจจะถึงสิ่งที่ ห่างไกลเข้ามา คือเรื่องที่ผ่านมาไปแล้ว เช่น ธรรมที่ได้เล่า เรียนมาแล้ว ก็มานึกทบทวนระลึกขึ้นในใจอย่างหนึ่ง สติ นี้เป็นตัวแรก ที่จะเข้าไปสัมผัสกับสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้อง พอสติถึงเอาไว้ ดึงเข้ามา หรือระลึกขึ้นมาแล้ว

ต่อไปขั้นที่ ๒ ก็ใช้ธรรมวิจยะ เลือกเฟ้นไตร่ตรอง ธรรม เหมือนกับที่อาตมภาพกล่าวสักครู่นี้ว่า เมื่อจิตของเราพบปะกับอารมณ์นั้น หรือสิ่งนั้นแล้ว ก็มองให้เป็นธรรม มองให้เห็นธรรม

มองอย่างท่านพระเถรีที่กล่าวถึงเมื่อกี้ ที่มองดูเปลวเทียนก็มองเห็นธรรม เกิดความเข้าใจยังลงไปถึงความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความดับไปของสิ่งทั้งหลาย หรือถ้า มองเห็นภาพหมู่มนุษย์กำลังวุ่นวายกัน ก็อย่าให้จิตใจปั่นป่วนวุ่นวายสับสน มองให้เห็นแง่ด้านที่จะเกิดความกรุณา ให้จิตใจมองไปในด้านความปรารถนาดี คิดจะช่วยเหลือ หรือเป็นเรื่องน่าสงสาร

ถ้าเป็นสิ่งที่ล่วงแล้ว ก็ดึงจิตกับอารมณ์เข้ามาหา กัน แล้วก็มองเห็นธรรมในอารมณ์นั้น หรือระลึกถึงคำสอน นำเอาธรรมที่ได้เรียนมานั้น ขึ้นมาไตร่ตรองดู เฟ้นให้เห็นความหมายเข้าใจชัดเจนดี หรือเลือกเฟ้นให้ได้ว่า ในโอกาสเช่นนี้ ขณะนี้ เราควรจะใช้ธรรมข้อไหนแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพราะบางทีเราไม่สามารถทำใจได้ไหว กับสิ่งที่เราเห็น

เฉพาะหน้า

ถึงแม้ท่านจะบอกว่า ให้มองอารมณ์ที่เห็นเฉพาะหน้านี้เป็นธรรมหรือมองให้เห็นธรรม แต่เราทำไม่ไหว เราก็อาจจะระลึกรู้ทันทบทวนไปถึงธรรมที่ผ่านมาแล้ว เพื่อเอามาใช้ว่า ในโอกาสนี้จะเลือกเอาธรรมอะไรมาใช้จึงจะเหมาะ จึงจะเป็นประโยชน์ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ อันนี้ก็เป็นข้อที่ ๒ เรียกว่าธรรมวิจย

อย่างน้อยการที่ได้ทบทวน นึกถึงธรรมที่ได้เล่าเรียนมานั้น ก็ทำให้จิตมีงานทำ ก็สบายใจขึ้น ถ้าเลือกได้ธรรมที่ต้องการ หรือพ้นได้ เข้าใจความหมาย ก็จะเกิดกำลังใจขึ้นมา จิตก็จะมีแรงก้าวหน้าต่อไป

ต่อไปก็ผ่านเข้าสู่ข้อที่ ๓ คือ วิริยะ ที่แปลว่าความแกล้วกล้า ความมีกำลังใจ จิตใจของเรานั้นมักจะทอดลอยหลุด บางทีก็ว่าเหว เหงา เซ็ง หรือไม่ก็ดิ้นรนกระสับกระส่าย วุ่นวายใจ กัดกัดลุ่ม ที่เป็นอย่างนี้เพราะจิตไม่มีที่ไป จิตของเราคว้งคว้าง

แต่ถ้าจิตมีทางไป มันก็จะเล่นไป เพราะจิตนี้ปกติไม่หยุดนิ่ง ชอบไขว่คว้าหาอารมณ์ แต่เราคว่าอะไรที่จะให้เป็นทางเดินของจิตไม่ได้ จิตก็ว่าวุ่นและวนเป็นวัฏฏะ วิ่งพล่านในวงจรที่ไม่ดีไม่งามอยู่อย่างนั้นนั่นเอง ทำความเดือดร้อนใจให้แก่ตนเอง ทีนี้ถ้าทำทางเดินให้แก่จิตได้แล้ว จิตก็จะมีพลัง ก็จะเกิดวิริยะ มีกำลังใจที่จะวิ่งเล่นไป

ถ้ามีธัมมวิจยะ คือมองและเพ้นธรรมให้ปัญญาเกิด มีความสว่างขึ้นมาในอารมณ์นั้น ก็เป็นทางเดินแก่จิตได้ จิตก็จะมีทางและวิ่งเล่นไปในทางนั้น คือมองเห็นเรื่องที่จะทำ มองเห็นทางที่จะก้าวหน้าไป รู้จุดรู้แจ้งรู้วิธีที่จะแก้ไขจัดการกับเรื่องนั้น ๆ หรือที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีแรงขึ้น ก็จะเกิดกำลังใจขึ้น ทั้งสองข้อนี้เป็นสิ่งที่เนื่องอาศัยกัน อันนี้เรียกว่า วิริยะ คือความมีกำลังใจที่จะก้าวไป เป็นเครื่องประดับประดาจิตไม่ให้หลุด ไม่ให้ห่อเหี่ยวหรือทอดลอย

พอเกิดวิริยะ จิตมีกำลังใจแล้ว ปิติ ความอิ่มใจก็เกิดขึ้นด้วย คนที่มีกำลังใจ ใจเข้มแข็ง ใจได้เห็นเป้าหมายอะไรขึ้นมาแล้วก็จะเกิดปิติ มีความอิ่มใจขึ้น อย่างที่เรียกว่าเกิดมีความหวัง

ท่านเปรียบเหมือนกับว่า คนหนึ่งเดินทางไกลฝ่ามากลางตะวันบ่ายแดดร้อนจ้า บนท้องทุ่งโล่งที่แห้งแล้ง มองหาหมู่บ้านและแหล่งน้ำสละห่วยลำธาร ก็ไม่เห็น เดินไป ๆ ก็เหน็ดเหนื่อย ชักจะเมื่อยล้า ทำท่าจะเกิดความท้อแท้และทอดลอย อ่อนแรงลงไป ใจก็หวาดหวั่นกังวล เกิดความเครียดขึ้นมา

แต่ตอนหนึ่งมองไปลิบ ๆ ข้างหน้าด้านหนึ่ง เห็นหมู่บ้านเขียวชอุ่มอยู่ไกล ๆ พอเห็นอย่างนั้นก็เอาข้อมูลที่มองเห็นในแง่ต่าง ๆ มาคิดพิจารณาตรวจสอบกับความรู้ที่ตนมีอยู่

ก็รู้แจ้งแก่ใจว่าที่นั่นมีน้ำ พลันก็เกิดวิริยะมีกำลังเข้มแข็ง
ขึ้นมา ก้าวหน้าต่อไป และพร้อมกับการก้าวไป เดินไป
หรือวิ่งไปนั้น หัวใจก็เกิดความชุ่มชื้นเปี่ยมด้วยความหวัง
ทั้งที่ยังไม่ถึงน้ำ ก็ชุ่มฉ่ำใจ เกิดความอึดใจด้วยปิติ

พอเกิดความอึดใจแล้ว ก็จะมีคามผ่อนคลายสบาย
ใจสงบลงได้ หายเครียด เพราะคนที่เครียดกระสับกระส่าย
นั้น ก็เนื่องด้วยจิตเป็นอย่างไรที่พูดเมื่อก็นี้ว่า หวาดหวั่น
กังวล อ้างว้าง หรือวนอยู่ ติดค้างอยู่ ไม่มีที่ไป ก็เคือง
คว้าง ๆ จิตก็ยิ่งเครียดยิ่งกระสับกระส่าย พอจิตมีทางไป
แล้ว ก็มีกำลังใจเดินหน้าไป มีความอึดใจ ก็มีความผ่อน
คลายสบายสงบไปด้วย หายเครียดหายกระวนกระวายใจ
จิตก็ผ่อนคลายสงบระงับ กายก็ผ่อนคลายสงบระงับ อันนี้
เรียกว่า เกิดปัสสัทธิ

พอเกิดปัสสัทธิแล้ว จิตซึ่งเดือดร้อนวุ่นวายเพราะ
ความเคืองคว้างกระสับกระส่าย เมื่อมีทางไปแล้วก็เดินเข้า
สู่ทางนั้น ความกระสับกระส่ายกระวนกระวาย ความ
หวาดหวั่นกังวลและเครียดก็หายไป จิตก็นิ่งสงบ แน่วแน่
ไปกับการเดินทางและกิจที่จะทำในเวลานั้น ก็เกิดเป็น
สมาธิขึ้น แล่นแนวไปในทางนั้น วิ่งไปทางเดียวอย่างแนว
แน่ และมีกำลังมาก

ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่เรารดลงมาจากที่สูง น้ำ
ที่เราเอาภาชนะ หรือที่บรรจุขนาดใหญ่เทลงบนยอดภูเขา

ถ้าน้ำนั้นไหลลงมาอย่างกระจัดกระจายก็ไม่มีกำลัง แต่ถ้า
เราทำทางให้ จะต่อเป็นท่อนก็ตาม หรือชุดเป็นรางน้ำก็ตาม
น้ำที่ลงมาตามทางนั้นจะไหลพุ่งเป็นทางเดียว และมีกำลัง
มาก เหมือนจิตที่ได้ทางของมันชัดเจนแล้ว ก็จะเป็นจิตที่
ไหลแนวไปในทางนั้น ก็มีกำลังมาก นี่เป็นจิตที่มีสมาธิ

เมื่อจิตมีสมาธิแล้ว ก็เป็นอันว่าทุกอย่างเดินไปด้วย
ดีแล้ว เมื่อจิตมีทางไป ไปในทางที่ถูกต้องสู่จุดหมาย เดิน
ไปด้วยดี ไม่มีห่วงกังวล ใจก็สบาย ปล่อยวาง เฝ้าดูเฉย
วางที่เป็นกลางอยู่ จิตที่เฝ้าดูเฉยนี้ คือจิตที่มีอุเบกขา เป็น
กลางไม่เกาะเกี่ยวสิ่งใด เพราะไม่ต้องกังวลถึงงานที่ทำ

เหมือนอย่างคนขับรถที่ว่าเมื่อก็นี้ เขาเพียรพยายาม
ในตอนแรกคือ เร่งเครื่อง จับโน่น ดึงนี่ เหยียบนั่น แต่เมื่อ
เครื่องเดินไปเรียบร้อยเข้าที่ดีแล้วก็ปล่อย จากนั้นก็เพียง
นั่งมองดูเฉยสบายคอยคุมอยู่ และทำอะไร ๆ ไปตามจังหวะ
ของมันเท่านั้น ตอนนี้จะคุยจะพูดอะไรกับใครก็ยังได้ ถ้า
ทำอย่างนี้ได้ จิตที่เดินไปในแนวทางของการใช้ปัญญา ก็จะมี
เจริญปัญญา เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนเป็นปัญญา
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ถ้าเดินไปในทางของการทำกิจเพื่อโพธิ ก็จะมี
บรรลุโพธิคือการตรัสรู้

เป็นอันว่า จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือ ต้องมีสติ สตินั้นก็
นำมาใช้ประโยชน์ดังที่กล่าวแล้ว ให้มันส่งต่อไปตาม
ลำดับ เป็นธรรมที่หนุนเนื่องกัน ๗ ประการ ถ้าทำได้เช่นนี้

ก็เป็นประโยชน์ช่วยให้บรรลุถึงจุดหมาย ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรือจะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

แม้แต่ ถ้าใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันถูกต้อง ก็เป็นการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นไปด้วยในตัวนั่นเอง เพราะการปฏิบัติที่ว่าเพื่อความหลุดพ้นนั้น ก็คือการที่สามารถทำจิตใจของตนเอง ให้ปลอดโปร่งผ่องใสด้วยสติปัญญานั้นเอง จะเป็นเครื่องช่วยในทางจิตใจของแต่ละท่าน ทุก ๆ คน ทำให้เกิดความโล่งเบา เป็นอิสระ

อาตมภาพแสดงธรรมเรื่องโพชฌงค์มานี้ ก็ได้พูดไปตามหลักให้เห็นความหมายของแต่ละข้อและความสัมพันธ์กัน แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะนำมาใช้อย่างไรในกรณีแต่ละกรณี อันนี้เป็นเพียงการพูดให้เห็นแนวกว้าง ๆ เท่านั้น จะให้ชัดเจนได้ก็ต่อเมื่อเรานำไปใช้ ในเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ ในเรื่องแต่ละเรื่องว่าจะใช้อย่างไรให้เห็นประจักษ์แก่ตนเอง เมื่อได้เห็นประโยชน์ประจักษ์ขึ้นมาครั้งหนึ่ง เราก็จะมีความชัดเจนขึ้นและนำไปใช้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้น

โอกาสนี้อาตมภาพก็ถือว่าเป็นการพูดเริ่ม หรือเป็นการบอกแนวทางให้หลักการไว้ เป็นความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องโพชฌงค์ ก็พอสมควรแก่เวลา ขอส่งเสริมกำลังใจโยม ขอให้โยมเจริญด้วยหลักธรรมเหล่านี้ เริ่มต้นด้วยสติเป็นต้นไป

โดยเฉพาะข้อหนึ่งที่ยากให้มีมาก ๆ ก็คือ ปิติ ความอิ่มใจ จะได้ช่วยเป็นอาหารใจ คือ นอกจากมีอาหารทางกายเป็นภักขาแล้ว ก็ขอให้มีปิติเป็นภักขาด้วย คือ มีปิติเป็นอาหารใจ เป็นเครื่องส่งเสริมให้มีความสุข เมื่อมีความสุขกายแล้ว มีความสุขใจด้วย ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความสุขโดยสมบูรณ์ มีสุขภาพพร้อมทั้งสองด้าน คือด้านกาย และด้านใจ มีทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต

หลักธรรมที่อาตมภาพนำมาชี้แจงเหล่านี้ หากว่าได้นำไปใช้ ก็จะเป็นพรอันประเสริฐที่เกิดขึ้นในจิตใจของโยมแต่ละท่านเอง อาตมภาพขอให้ทุกท่านได้รับประโยชน์จากหลักธรรมชุดนี้โดยทั่วกัน

โพชฌังคปริตร

โพชฌังโก สะติสังขาโต
วิริยัมปีติปัสสัทธิ-
สสมาฐุเปกขะโพชฌังคา
มุนินา สัมมะทักขาตา
สังวัตตันติ อะภิญญาเย
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ
เอกัสมิง สะมะเย นาโถ
คิลาเน ทุกขิเต ทิสฺวา
เต จะ ตัง อะภินันทิตฺวา
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ
เอกะทา สัมมะราชาปี
จุนทัตถะเรนะ ตัญญูวะ
สัมโมทิตฺวา จะ อาพาธา
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ
ปะหีนา เต จะ อาพาธา
มัคคาหะตะกิเลสา วะ
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ

ธัมมานัง วิจะโย ตะธา
โพชฌังคา จะ ตะธาปะเร
สัสสตะเต สัพพะทัสสีนา
ภาวิตา พะหุลีกะตา
นิพพานายะ จะ โพธิยา
โสตถิ เต โหตุ สัพพะทาฯ
โมคคัลลันญะจะ กัสสะปะ
โพชฌังเก สัตตะ เทสเย
โรคา มุจจิงสุ ตังขะณ
โสตถิ เต โหตุ สัพพะทาฯ
เคลัลญะนาภิปปิโต
กะณาเปตวานะ สาทะรัง
คัมहा วุฏฐาสิ ฐานะโส
โสตถิ เต โหตุ สัพพะทาฯ
ติณณันนัมปิ มะเหลนัง
ปัตตานุปัตตัตถัมมะตัง
โสตถิ เต โหตุ สัพพะทาฯ

โพชฌังคปริตร

(แปล)

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิชัย
สัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธสัมโพชฌงค์
สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เหล่านี้ อันพระมุนีเจ้าผู้
เห็นธรรมทั้งสิ้น ตรัสไว้ชอบแล้ว อันบุคคลมาเจริญ ทำให้มาก
แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน และเพื่อความตรัสรู้
ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

สมัยหนึ่ง พระโลกนาถเจ้า ทอดพระเนตร พระมหาโมค-
คัลลานะ และพระมหากัสสปะ อาพาธ ได้รับทุกขเวทนาแล้ว
ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการ ท่านทั้ง ๒ ขึ้นชมภาษิตันนั้น หาย
โรคในขณะนั้น ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ครั้งหนึ่ง แม้พระธรรมราชา อันความประจวบเบียดเบียน
แล้ว รับสั่งให้พระจุนทเถระ แสดงโพชฌงค์นั้นโดยเชื้อเพื่อ ก็ทรง
บันเทิงพระหฤทัย หายประจวบโดยพลัน ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความ
สวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ก็อาพาธทั้งหลายนั้น อันพระมหาฤๅษีทั้ง ๓ องค์ ละได้
แล้ว ถึงความไม่บังเกิดเป็นธรรมดา ดุจกิเลสอันมรรคกำจัดแล้ว
ด้วย คำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ภาคผนวก

พุทธศาสน์เมืองไทย สู่ปีใหม่ ๒๕๓๔*

พุทธศาสนากำลังวิกฤตจริงหรือ?

ในส่วนของประชาชนเท่าที่ฟังดู มีบางท่านพูดในทำนองว่าเสื่อมศรัทธา อาตมาเองก็ไม่ประจักษ์ แต่ในส่วนของท่านที่เกี่ยวข้องกับอาตมา ก็เห็นมีความศรัทธามั่นคงพอสมควร อาจจะเป็นด้วยอยู่ใกล้กัน ได้ทำความเข้าใจเมื่อพูดในแง่เหตุผลก็เข้าใจกัน ไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องการเสื่อมศรัทธา นี่เป็นเครื่องแสดงอย่างหนึ่ง

ในสมัยโบราณพระสงฆ์กับประชาชนใกล้ชิดกัน แม้จะมีเหตุร้าย ๆ เกิดขึ้นประชาชนก็เข้าใจ เพราะมีความใกล้ชิดและประชาชนมีทุนเดิมที่จะเข้าใจอยู่แล้ว ความใกล้ชิดทำให้พระสงฆ์มีโอกาสจะพูดให้เข้าใจ นอกจากนั้น ชุมชนสมัยก่อนค่อนข้างเล็ก วัดเป็นของหมู่บ้าน พระสงฆ์ต้องอาศัยศรัทธาของชาวบ้าน ต้องประพฤติดีให้ดี ต้องรักษาศรัทธาของประชาชน ซึ่งเป็นผู้บำรุงเลี้ยงอยู่ตามหลักของ

* คำให้สัมภาษณ์ แก่ผู้สื่อข่าว ลงใน มติชน ฉบับส่งปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๓ ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุง เปลี่ยนแปลงคำที่พิมพ์ผิดพลาด และข้อความที่ไม่ชัดเจน ให้ตรงกับความหมาย และความตั้งใจของผู้ให้สัมภาษณ์

พระพุทธศาสนา ทำให้เป็นเหมือนการควบคุมความประพฤติไปด้วย

ปัจจุบันนี้ ประชาชนกับพระสงฆ์ส่วนมากห่างเหินกัน ความห่างเหินทำให้หลักการควบคุมเปลี่ยนแปลงไป ท่าทีของพุทธศาสนิกชนชักคลาดเคลื่อน ประชาชนเริ่มห่างพระ ห่างพระศาสนา บางทีก็ไม่รู้จุดของตัวเองว่านับถือพระศาสนาเพื่อประโยชน์อะไร บางทีก็เพี้ยนไปเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ เรื่องของการได้ลาภ ไปเกี่ยวข้องกับพระเพื่อโชคลาภของตัวเอง กลายเป็นความสัมพันธ์ในทางที่ไม่ใช่ธรรม แต่สัมพันธ์เพื่อผลประโยชน์ ทำให้ไม่คำนึงว่าพระจะเป็นอย่างไร มองเพียงว่าพระจะสนองความต้องการของตนได้หรือไม่ หลักการควบคุมความประพฤติของพระก็หมดไป

นอกจากนั้น ทั้งที่พระที่อยู่ในธรรมวินัยประพฤติดีก็มี แต่ไม่ค่อยปรากฏ เพราะประชาชนให้ความสนใจ แต่พระที่สนองความต้องการด้านโชคลาภ พระเหล่านี้จึงปรากฏโด่งดังขึ้นมา

อีกแง่ที่น่าพิจารณาคือ ประชาชนคือพุทธศาสนิกชนใช่ไหม เมื่อใช้ก็ต้องถือว่าเป็นเจ้าของศาสนาด้วยกัน ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ขวาวาส ขาวหญิงก็ตาม เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาด้วยกัน ไม่มีใครมีสิทธิ์มากกว่ากัน หากเห็นพระไม่ดีเสื่อมศรัทธาในพระรูปนั้นก็ถูกต้อง แต่

การไปเสื่อมศรัทธาต่อพุทธศาสนานั้น แสดงว่าคลาดเคลื่อนจากหลักการของพระพุทธศาสนา ตั้งตัวไม่ถูกต้องแล้ว หากเห็นว่ามีคนไม่ดีเข้ามา เขาบวชเป็นพระหรือเป็นอะไรก็ตาม ต้องมองว่าเป็นคนไม่ดีเข้ามาแอบแฝงศาสนาของเรา เรามีสิทธิ์จะปกป้องดูแลพระพุทธศาสนา และเอาคนไม่ดีออกไป วิธีที่ถูกต้องเป็นอย่างนี้

ควรจะคิดอย่างไร

กับเหตุการณ์ไม่ดีกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น?

เหตุการณ์ร้าย ๆ ที่เกิดขึ้น มีเหตุปัจจัยมานาน มาไผ่ตอนนี้ ฉะนั้นไผ่มาก็ดีแล้ว จะได้ว่า ได้สำรวจหาทางแก้ไข พระพุทธศาสนาในเมืองไทยนี้ เรามีความรู้สึกว่าเจริญรุ่งเรืองกันไป ๆ มา ๆ ก็ไม่ค่อยระวังตัว ตกอยู่ในความประมาท ไม่เตรียมการระยะยาว อยู่ในสภาพที่เรียกว่ากินบุญเก่า และเป็นหลักธรรมดา เมื่อสังคมเจริญรุ่งเรืองขึ้น มีความสุขสมบูรณ์ คนก็มักจะหลงระเหิง เกิดความประมาท แล้วอารยธรรมต่าง ๆ ก็เริ่มเสื่อมแล้วก็จมนินาศไป แต่ถ้าคนในสังคมนั้นมีความไม่ประมาท หมั่นตรวจสอบเหตุปัจจัยของความเสื่อมความเจริญ ก็จะป้องกันแก้ไขได้

ถึงแม้จะมัวหลงระเหิง และอยู่มามีเหตุร้ายเกิดขึ้น แต่ถ้าเราเป็นคนมีปัญญาก็รีบลุกขึ้นมาแก้ไขเสียตอนนั้น ก็ยังพอป้องกันภัยพิบัติได้ เหตุร้ายเกิดขึ้นเป็นเครื่องฟ้อง

แล้วว่ามันเสื่อม แทนที่จะปล่อยเลยตามเลย ท้อแท้ใจ ท้อถอย มาขัดทอดกันอยู่ ก็รีบแก้ไขทำให้มันดี มันก็จะกลับเจริญได้อีก ถ้าไม่มีความรู้สึกลักษณะนี้ก็จะกลายเป็นว่าไม่มีความรับผิดชอบ มัวแต่ปิดอกนอกตัวว่าศาสนาไม่ดี พระไม่ดี เราไม่นับถือ ก็จบกันเลย

มีการวิจารณ์ผู้บริหารคณะสงฆ์ ว่าทำงานอึดอาดแก้ปัญหาไม่ได้?

อันนี้เป็นภาพที่เราเห็นเฉพาะหน้า มันมีปัจจัยลึกลงกว่า ถ้าสืบลึกลงไปจะมองเห็นการแก้ปัญหาระยะยาว เรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ต้องรีบแก้ไข ให้ได้รู้ได้เข้าใจ หลักการของพระศาสนา ให้รู้หลักธรรมวินัยให้ชัดเจน ให้รู้ให้เข้าใจสภาพปัจจุบัน เพื่อนำหลักการนั้นมาปรับใช้ปฏิบัติต่อสถานการณ์ปัจจุบัน

เรื่องการบริหารนั้น ระยะสั้น ต้องแก้ไขปรับปรุง ถ้าผู้บริหารอ่อนแอ เราจะต้องหาทางช่วยกัน ฝ่ายไหนทำอะไรได้ก็ต้องทำ จะมีส่วนผลักดันกระตุ้นเตือนฝ่ายบริหารให้เข้มแข็งได้อย่างไร เราต้องพยายาม แต่ในระยะยาว ก็คือตัวต้นเหตุปัจจัยที่ทำให้การบริหารอ่อนแอ ชาวพุทธทั้งหมดต้องไม่มองข้ามตัวเอง ว่ามีส่วนร่วมอย่างไร มีความรับผิดชอบอย่างไร และมีส่วนเป็นเหตุปัจจัยยังงี้ก็ต้องแก้ไขกันทั้งนั้น เดียวนี้เรามองกันเฉพาะหน้า ใครเป็นตัวเด่นในเหตุการณ์ ก็มุ่งอยู่นั้นแหละ

ต้องถามตัวเองก่อนว่า เราจะมีส่วนช่วยอะไรได้บ้างต่อไปก็มองว่าผู้ไหนมีความรับผิดชอบโดยตรง ตอนนี้เล่นงานผู้บริหารได้ก็เอาเข้าไป แต่อย่ามองจำกัดอยู่จุดเดียวแล้วจบ มันแก้อะไรไม่ได้

มีข่าวว่าพระชื้อพดัยศกัน ทำให้เกิดความแตกแยก?

อาตมาก็ได้ยิน แต่จะจริงหรือไม่ ไม่มีเวลาไปสอบสวน เพราะมีงานต้องทำมาก แต่ว่ามันก็มากด้วยกัน ก็คล้าย ๆ กับบ้านเมืองนั้นแหละ สภาพปัจจุบันพระสงฆ์มีระบบอะไรต่าง ๆ หลายอย่างใกล้เคียงกับฆราวาส เราก็ได้ยินในระบบของบ้านเมืองมีการชื้อมีการอะไรต่าง ๆ เรื่องนี้มีส่วนโยงเข้ามาในระบบของพระได้ ถ้ามองในสภาพอย่างนี้ เมื่อเกิดกรณีสมิเญ็บ เรื่องพระนิกร หรือเรื่องอะไรแบบนี้ ก็เป็นสัญญาณของความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น แต่เป็นการมองแค่ตัวแหล่งที่เกิดคือพระสงฆ์ แต่ถ้าเรามองกว้างขึ้นอีกนิด จะเห็นสิ่งที่ต้องทำในสังคมไทยมากขึ้น

พระสงฆ์นั้นปกติถือว่า มีจริยธรรมสูงสุดในหมู่ประชาชน คณะสงฆ์เป็นสถาบันตัวแทนจริยธรรมหรือเป็นสถาบันที่ถือกันว่ามีจริยธรรมสูงสุด ถ้าหากพระสงฆ์เสื่อมโทรม สถาบันสงฆ์เสื่อมโทรมจนกระทั่งปรากฏไปทั่ว ก็เป็นเครื่องฟ้องว่า นิสถานสงฆ์ยังขนาดนี้ แล้วสังคมไทยทั่วไปจะโทรมขนาดไหน

ในด้านหนึ่ง มันฟ้องถึงสภาพสติปัญญาของคนไทย ว่าการที่พระสงฆ์เหล่านี้เจริญด้วยลาภ ด้วยยศ อะไรขึ้นมา ขนาดนี้ ได้รับการยกย่อง จนกระทั่งความประพฤติไม่ดี โผล่ขึ้นมาตอนนี้ ก่อนหน้านั้นเขาได้รับการยกย่องมาได้ อย่างไร ทำไมคนอย่างนี้จึงเจริญขึ้นมา แสดงว่าคนไทยยัง ไม่ได้ใช้สติปัญญาพิจารณาให้เพียงพอ

หากรู้จักพิจารณาว่า พระศาสนาเป็นหลักการสอน อย่างไร พระอย่างไรเป็นบุคคลที่พึงเป็นแบบอย่าง ที่ชาว พุทธเคารพศรัทธา ถ้าใช้ปัญญาอย่างนี้เราจะต้องยกย่อง เชิดชูคนที่เหมาะสมขึ้นมา จะไม่ปล่อยให้เป็นอย่างนี้

ฉะนั้น เราต้องมองที่เหตุปัจจัย ตัวบุคคลนั้นก็ พิจารณาตามคติ ตามกระบวนการยุติธรรม มีความผิดก็ ลงโทษไป ก็เสร็จเป็นรายบุคคล แต่สังคมเป็นอย่างไร ควร เอาใจใส่ มันจะเป็นประโยชน์กว่า ที่จะมัวไปพูดถึงคน เลวร้ายทำอย่างนี้ อย่างนั้น ว่ากันไปแล้วก็พูดกันไป สนุก ปากกันไปไม่จบและไม่ได้อะไรขึ้นมา

คิดว่าหน่วยงานของรัฐควรเข้ามามีส่วนช่วยศาสนาตอนนี้ อย่างไรบ้าง?

สมัยก่อน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนา ยังดี หรือพุทธจักรกับอาณาจักรมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด

ถือหลักรัฐต้องเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุง ให้การสนับสนุนพระที่ ประพฤติดีตามพระวินัย โดยยกย่อง เชิดชู อะไรต่าง ๆ

ในแง่หนึ่งที่ถือเป็นสำคัญ คือคนที่ไปบวชในคณะ สงฆ์ ไปจากชาวบ้าน คือคนของรัฐเข้าไปบวช รัฐต้องระวัง ว่าใครเข้าไปทำร้ายพระศาสนา จะต้องรักษาพระศาสนาไว้ เพื่อประโยชน์แก่สังคมของตัวเอง เพราะเมื่อพระสงฆ์ประ เพฤติดี ประพฤติชอบ เอาใจใส่สั่งสอนประชาชน ประชาชน มีศีลธรรมก็อยู่ร่มเย็นเป็นสุข รัฐก็ได้ประโยชน์ ฉะนั้นรัฐ ต้อง รักษาคณะสงฆ์ให้อยู่ในความบริสุทธิ์ผุดผ่อง เจริญมั่นคงให้พระมีการศึกษา เพื่อจะได้มีความรู้สั่ง สอนประชาชน

รัฐต้องบำรุงการศึกษา ถือเป็นเรื่องสำคัญ พระมหา กษัตริย์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงถือเป็นพระราชกรณียกิจ เวลาพระสงฆ์สอบจะต้องเสด็จไปดูเอง ไปอำนวยการสอบ ถือว่าต้องอุปถัมภ์เป็นประเพณีสืบมา

ด้านที่หนึ่ง รัฐต้องเอาใจใส่การศึกษาของพระสงฆ์ นอกเหนือจากการบำรุงทั่วไป คือการถวายอาหาร เพื่อให้ มีกำลังไปเล่าเรียน และเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชน เป็นการ บำรุงศาสนกิจ

ด้านที่สอง คือป้องกันคนของตัวเองที่ร้ายไม่ให้เข้า ไปทำลายพระศาสนา ถ้าเข้าไปทำร้ายต้องไปเอาออกมา พระประพฤติไม่ดี ก็คือคนของรัฐเข้าไปแอบแฝงบวช รัฐ

ต้องไปเอาออกมาชำระ ไม่มองว่าพระศาสนาเป็นเรื่องของพระ

เดี๋ยวนี้รัฐไม่เข้าใจเรื่องนี้ ไปมองว่าพระประพฤติดีก็เป็นเรื่องของพระ

นอกจากนั้น เมื่อพระศาสนาเสื่อมโทรม จะต้องมีการชำระสะสาง เช่น พระสงฆ์ดำริจะสังคายนา ก็เข้าไปอุปถัมภ์ เวลาคนบวชกันมากไปอาศัยวัดหาเลี้ยงชีพ ไม่ศึกษาเล่าเรียน อย่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จัดให้คณะสงฆ์ตั้งกรรมการขึ้นมาสอบสวนความรู้พระ ไม่มีความรู้จับสีกหมด

มองบทบาทของกรมการศาสนาเป็นอย่างไร ควรแยกออกจากกระทรวงศึกษาหรือไม่?

กระทรวงศึกษาธิการตั้งโดยรัชกาลที่ ๕ เดิมชื่อ *กระทรวงธรรมการ* ในกระทรวงนี้มีหน่วยงานหนึ่งชื่อ *กรมศึกษาธิการ* เพราะในประวัติของสังคมไทยโดยทางรูปธรรม วัดเป็นผู้ให้การศึกษากับบุตรหลานของประชาชน เป็นศูนย์กลางการศึกษา ฉะนั้น การศึกษาก็อยู่กับพระศาสนา ตัวศาสนาเป็นแหล่งใหญ่ การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของงานที่เกี่ยวกับศาสนา กระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงเกี่ยวกับพระศาสนา เป็นเรื่องของชีวิตจิตใจคน และกรมศึกษาธิการก็เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในกระทรวงนั้น

อันนี้เป็นรูปแบบจำลองสังคมไทยในทางรูปธรรม ซึ่งหลักการหรือนามธรรมที่สอดคล้องกัน คือ การให้ตัวพระศาสนาเป็นหลัก ให้การศึกษาอิงอยู่กับพระศาสนา อิงอยู่กับหลักของจริยธรรม สำหรับเรื่องความประพฤติดีงามแล้วในหลวง ร.๕ ทรงเน้นมาก การศึกษาหากจัดไม่ดีแล้วสามารถจะทำให้คนโกงได้มากขึ้น ฉะนั้นต้องถือธรรมเป็นส่วนสำคัญ ในแง่ของหลักการ หรือเนื้อหาทางนามธรรม ท่านต้องการที่จะให้ตัวศาสนา หรือเรื่องของชีวิตจิตใจที่ดีงามมาเป็นส่วนสำคัญที่ครอบคลุมการศึกษาไว้อีกทีหนึ่ง

แต่มาปัจจุบันนี้มันกลับกัน เมื่อสิ้นสมัย ร.๕ เราเปลี่ยนชื่อ กระทรวงธรรมการ เป็น กระทรวงศึกษาธิการ ให้การศึกษาเป็นกิจการใหญ่ แล้วกลับมีชื่อ กรมธรรมการ อยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ กรมธรรมการคือการศาสนา ซึ่งต่อมาก็เปลี่ยนชื่อเป็น *กรมการศาสนา* นั่นเอง

เวลานี้การศาสนาเป็นส่วนหนึ่ง อยู่ในการศึกษาส่วนรวม เราไม่มองในแง่ที่เราต้องการเรื่องของชีวิตจิตใจ เรื่องของความดีงามเป็นใหญ่ ไม่ได้มองอย่างนั้น

ปัจจุบันนี้ก็มีอีกแนวความคิดหนึ่ง ให้แยกเรื่องศาสนาเป็นเรื่องหนึ่ง เรื่องการศึกษาเป็นอีกเรื่องหนึ่ง นี่ว่าควรแยกจากกันไปเลย

แล้วแต่ใครจะมีความคิดอย่างไร แต่เราจะต้องมีแนวความคิดหรือหลักปรัชญาก่อน จึงมาพิจารณาว่าควรแยก

หรือไม่แยก อย่างมองดูแลการบริหาร ต้องมองดูความคิด ด้วยว่าความคิดพื้นฐานเป็นอย่างไร ถ้าเรามองแบบ ร. ๕ ก็กลับกันว่ากรมการศาสนาเป็นกระทรวงใหญ่ กระทรวงศึกษาฯ เป็นกรมในกระทรวงศาสนา ทีนี้เรามีวิธีประสาน อย่างเป็นประโยชน์

ถ้าเราเห็นว่าแนวคิดแบบรัชกาลที่ ๕ นี่ดี เราจะประสานอย่างไร ถ้าจะไม่ใช้ระบบของพระองค์ เราต้อง มาคิดเอา ไม่ใช่มาเถียงกันแค่ระบบบริหาร แค่ความ สะดวกในการดำเนินงานเท่านั้นยังไม่พอ ยังเรียกว่าเป็น การดำเนินงานโดยไม่ใช้ความคิดเท่าไร เอาเพียงมุ่งให้ทำ งานสะดวกอะไรอย่างนี้ เดียวนี้ดูเป็นอย่างนั้น เวลาจะ พิจารณาอะไร ก็ไม่ได้มองแนวความคิดเนื้อหาหรือเบื้อง หลัง และภูมิหลังของสังคม ซึ่งต้องมองให้ทั่ว ไม่ใช่เอาแต่ เฉพาะหน้าเท่านั้น

บางทีก็มองกันในแง่บริหาร งบประมาณ เอาแค่นี้ก็ เป็นเหตุแล้วที่จะมาแบ่งส่วนราชการ จัดสรรใหม่ นี่ก็เป็น ตัวอย่าง ก็มีแ่งมองหลายอย่าง

มีการพูดกันว่า การพัฒนาประเทศปัจจุบันละทิ้งด้านจิตใจ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย?

อันนี้ไม่ได้เป็นเรื่องของสังคมไทยเท่านั้น แต่เป็น ปัญหาของสังคมโลกทั้งหมด สังคมที่พัฒนาแล้วอย่าง

อเมริกาปัจจุบันนี้ร่ำร้องกันมาก ในวงการศึกษาดังกับมี คำพูดเป็นข้อความว่า “แผ่นดินนี้กำลังหิวศีลธรรม” นี่คือ ประเทศอเมริกา บทความทางการศึกษาบางบทมองว่า ไม่มียุคใดเลย ที่อเมริกาจะต้องการศีลธรรมมากเท่าปัจจุ บัน ซึ่งโยงไปถึงเรื่องการศึกษา ว่าจะต้องแก้ไขปรับปรุงให้ มีวิชาศาสนามากขึ้น อันนี้อาตมาว่าที่อเมริกาเด่นมากกว่า ประเทศไทยพูดกันว่าเราได้รับความเสื่อมโทรม กลายเป็น เรากำลังเสื่อมแบบอเมริกา เพราะเราเดินตามอย่างอเมริกา

โลกทั้งโลกก็แบบเดียวกัน ยกตัวอย่างขณะนี้องค์ การสหประชาชาติได้ประกาศให้ปี ๒๕๓๑-๒๕๔๐ เป็น ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม ซึ่งการริเริ่มนี้มา จากข้อปรารถนาในสาระสำคัญคือ มองเห็นการพัฒนาในยุคที่ ผ่านมา มุ่งความพร้อมทางด้านวัตถุ และการเจริญเติบโต ขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นแกนสำคัญหรือเป็นหลักเป็นตัวเจ้าบทบาท แต่ ปรากฏการณ์แสดงผลออกมาว่า การพัฒนาแบบนี้ทำให้เกิดปัญหาแก่โลกเป็นอันมาก จนถึงกับว่าในด้านชีวิตจิตใจ มนุษย์ไม่มีความสุข

ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างอเมริกา มีปัญหาจิตใจ มาก ทำให้เกิดความเครียด มีการฆ่าตัวตายมาก มีโรคจิต มาก ทางร่างกายก็มีโรคหัวใจ มีความดันโลหิตสูง กระทั่ง โรคเอดส์ สังคมมีความรุนแรง

ทางธรรมชาติก็สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมมาก มีเรื่องกรีน เฮาส์ เอฟเฟกต์ มีเรื่องอุณหภูมิของบรรยากาศเพิ่มขึ้น ช่องโหว่ในโอโซนขยายกว้างออกไป มีฝนน้ำกรด ป่าหมด ทะเลไม่มีปลา อะไรเหล่านี้ ซึ่งเกิดจากการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา ซึ่งมีลักษณะอย่างที่ว่ากันว่าพัฒนาผิดพลาด แล้วก็อาจจะทำให้ถึงการสูญสิ้นของมนุษยชาติ

ประเทศที่พัฒนาแล้วตื่นตัวเรื่องนี้มาก แต่ประเทศที่กำลังพัฒนายังไม่ค่อยรู้สึกตัว มีการพูดกันบ้างนิดหน่อย แต่ชาวบ้านไม่ค่อยได้นึก เพราะกำลังมุ่งแต่จะสร้างความเจริญพร้อมทางวัตถุ

องค์กรโลกมองในแง่ว่าการพัฒนาในลักษณะนี้ไปไม่รอด เพราะขาดองค์ประกอบทางด้านจิตใจ เลยหันมาให้ความสำคัญการพัฒนาทางด้านจิตใจและวัฒนธรรม เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาในปัจจุบันประสบปัญหาทางด้านจิตใจ และกำลังหันกลับ จึงประกาศทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมขึ้น

ให้ถือว่าวัฒนธรรมในด้านจิตใจ เป็นแกนกลางของการพัฒนา เปลี่ยนใหม่ไม่ให้เอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหัวหน้า หรือเป็นเจ้าบทบาทใหญ่ แต่ให้มาเป็นตัวประกอบ

ในระดับโลกคิดกันมาก ส่วนเมืองไทยเราก็เห็น ๓ กันอยู่ โดยมากเราไปคิดมองตามเขามากกว่า

พรีปีใหม่ สำหรับชาวไทยทุกคน

ในปีใหม่นี้ มีธรรมอยู่หมวดหนึ่ง เรียกว่า รุ่งอรุณของการศึกษา เหมือนกับปีใหม่ การเริ่มต้นขึ้นปีใหม่ ก็เหมือนกำลังเข้าอรุณของปี รุ่งอรุณของการศึกษา มี ๗ ข้อคือ

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้ และแบบอย่างที่ดี พุดง่าย ๆ ว่าให้มี กัลยาณมิตร สังคมต้องประพฤติตัวเป็นกัลยาณมิตรแก่กัน ในแง่ของแต่ละคนก็พยายามคบหาคนที่ เป็นกัลยาณมิตรของประชาชน คือเป็นแหล่งความรู้ เป็นแบบอย่างที่ดี รัฐบาลจะต้องจัดสรรแหล่งความรู้ และแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน โดยต้องทำให้รัฐบาลเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนด้วย สังคมเรากำลังต้องการกัลยาณมิตร

๒. มีชีวิตและอยู่ร่วมสังคมเป็นระเบียบด้วยวินัย สังคมไทยกำลังขาดแคลนวินัยมาก ตามสภาพที่เป็นอยู่ สับสนวุ่นวายไปหมด ทำอะไรไม่สะดวก การมีวินัยก็เพื่อเปิดโอกาสแก่การที่จะทำงาน ไม่ได้มีวินัยเพื่อเข้มงวดกวด

ชั้นให้ไม่ขยับเขยื้อน วินัยไม่ได้สำเร็จในตัว วินัยคือการจัดสรรชีวิตและสังคมให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ที่จะทำอะไรต่ออะไรได้ การพัฒนางานก็จะดำเนินไป

๓. พร้อมด้วยแรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นความจริงที่คนไทยเราขาดความใฝ่รู้สร้างสรรค์ มีแรงจูงใจใฝ่บริโภคมาก คนไทยใฝ่สนุกสนานบันเทิง ไม่ใฝ่รู้แต่ใฝ่เสพสังเวศความสุข ไม่ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่บริโภค ไม่ใฝ่ผลิต เราจะต้องให้มีแรงจูงใจใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ จึงจะสร้างประเทศให้เจริญได้

๔. มุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ ทางพุทธศาสนาถือว่าคนมีศักยภาพ จะประเสริฐได้ด้วยการฝึก จึงให้พัฒนาศักยภาพให้เต็มที่ เน้นให้มีจิตสำนึกในการพัฒนาตน

๕. ปรับทัศนคติและค่านิยมให้สมเหตุผล คือ จะต้องมิตทัศนคติมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย อย่างกรณี สมิเจียบ กรณีพระนิกร ซึ่งอื้อฉาว ทัศนคติที่ถูกต้อง ไม่ใช่มองเพียงว่าใครจะเป็นอย่างไร ไม่ใช่ว่าตื่นเฮฮาไปตามกัน แต่มองหาเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยง ทางสังคม การศึกษา เป็นต้นที่จะต้องแก้ไขปรับปรุง เนืองกันไป

๖. มีสติกระตือรือร้นตลอดเวลา คือหลักที่พระเรียกว่าความไม่ประมาท ซึ่งสำคัญมากเกี่ยวกับปีใหม่เพราะเป็นเรื่องของเวลา พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ความไม่ประมาท

จะต้องถือว่าไม่ให้เวลาผ่านไปเปล่า ๆ เร่งทำกิจหน้าที่ของตน เร่งทำให้ชีวิตมีคุณค่า ให้มีประโยชน์ ไม่ว่างเปล่า

๗. แก้ปัญหาและพึงพาตนได้ด้วยความรู้คิด หลักของการพึงพาตน จะทำได้ต้องอาศัยแต่ละคนรู้จักคิดหรือคิดเป็น จะทำให้รู้จักพึ่งตนเอง

ข้อ ๑ กับข้อสุดท้ายนี้จะต้องเน้น คือรู้จักเลือก กัลยาณมิตร และรู้จักคิด คิดเป็น โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่โลกก้าวเข้าสู่ยุคข้อมูลข่าวสาร มีข้อมูลข่าวสารมากมายท่วมท้น จริงจังแท้จริง จะต้องใช้หลักนี้มาก เวลารับข้อมูลต้องรู้จักเลือกสรรและรู้จักพิจารณาไตร่ตรอง นำมาปรุงเป็นความคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาชีวิต พัฒนาท้องถิ่นของตน

ตกลงว่าจะต้องมี ๗ ข้อ ถ้าทำได้ ๗ ข้อนี้แล้ว จะเป็นต้นทางของการศึกษา ที่จะนำการพัฒนาไปให้ถูกต้อง การศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญ ของการพัฒนาประเทศชาติ หลักนี้เราเรียกว่ารุ่งอรุณของการศึกษา เมื่อการศึกษาเริ่มอรุณ สังคมก็จะสว่างต่อไป

ประเทศก็พัฒนาได้

(ลงพิมพ์ใน "มติชน" ฉบับ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๓)